

УЧНІ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ із порушеннями слуху: НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТОК

- актуальні підходи до навчання
- сучасні стандарти супроводу
- реалізація корекційно-розвиткової складової

УЧНІ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ із порушеннями слуху: НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТОК

Навчально-методичний посібник

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

Харків
Видавництво «Ранок»
2020

УДК 376:612.85(072)
У90

Авторський колектив:

Світлана Кульбіда, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу навчання жестової мови Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Світлана Литовченко, кандидат педагогічних наук, завідувач відділу освіти дітей з порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Валентина Жук, старший науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України;

Віра Литвинова, старший науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист Міністерства освіти і науки України від 09.10.2020 № 1/9-566)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Автори висловлюють подяку

Любові Луценко — учителю-дефектологу
й Оксані Романовській — учительці початкових класів
КЗО «Криворізька спеціальна школа „Сузір'я“ ДОР»
за презентацію актуального досвіду,
слухні зауваження й конструктивні поради.

У90 **Учні** початкових класів із порушеннями слуху: навчання та розвиток : навчально-методичний посібник / [С. В. Кульбіда, С. В. Литовченко, В. В. Жук, В. В. Литвинова]. — Харків : Вид-во «Ранок», 2020. — 144 с.

ISBN 978-617-09-6787-9

У посібнику висвітлюються сучасні стандарти супроводу дітей із порушеннями слуху, розкриваються основні концептуальні підходи до оновлення змісту та методики навчання у контексті концепції НУШ. Методичні поради, запропоновані авторами посібника, мають інноваційний характер та ґрунтуються на результатах сучасних наукових розробок та досліджень попередніх років.

Посібник адресовано педагогам спеціальних та інклюзивних закладів освіти, спеціалістам інклюзивно-ресурсних центрів; слухачам курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; батькам учнів із порушеннями слуху.

УДК 376:612.85(072)

ISBN 978-617-09-6787-9

© Кульбіда С. В., Литовченко С. В.,
Жук В. В., Литвинова В. В., 2020

© ТОВ Видавництво «Ранок», 2020

ЗМІСТ

Актуальні підходи до навчання та супроводу дітей із порушеннями слуху в умовах модернізації освіти (С. Литовченко)	4
Технології слухо-мовленнєвого розвитку дітей із порушеннями слуху, компенсованими засобами слухопротезування (В. Жук)	23
Формування логіко-математичної компетентності в учнів із порушеннями слуху (В. Литвинова)	47
Формування мовних і мовленнєвих компетенцій третьокласників із порушеннями слуху (С. Кульбіда)	62
Формування основ мовленнєвого розвитку учнів із порушеннями слуху в умовах Нової української школи (О. Романовська)	103
Організаційно-змістові особливості корекційно-розвиткової складової для дітей із порушеннями слуху (Із досвіду роботи КЗО «Криворізька спеціальна школа “Сузір’я” ДОР»; Л. Луценко)	124
Література	142

АКТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ ТА СУПРОВОДУ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Протягом останніх десятиріч наша країна вибудовує суспільні відносини на основі демократичних цінностей і філософії толерантності. Позитивним результатом означених тенденцій виступає нова освітня концепція («Нова українська школа»), яка ґрунтується на дитиноцентризмі та передбачає реалізацію особистісно орієнтованого, компетентнісного, інклюзивного підходів. У широкому сенсі інклюзивність розглядають як доступність здобуття освіти на різних рівнях; пристосування (адаптацію) освітнього середовища до дитини, а не навпаки; можливість навчатися за індивідуальною освітньою траєкторією; надання підтримки та супроводу відповідно до освітніх потреб.

Спільно з Міністерством освіти і науки України Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України визначає стратегію розвитку і нову методологію освіти дітей з особливими освітніми потребами, яка передбачає створення умов для здобуття різних освітніх рівнів дітьми незалежно від їхнього соціального статусу, стану здоров'я, зокрема, наявності тих чи інших порушень психофізичного розвитку; спрямування освіти на задоволення потреб дітей та їхніх батьків шляхом надання освітніх послуг (зокрема, реабілітаційних, корекційно-розвивальних та ін.); відмову від нозологічного принципу направлення дітей у спеціальні заклади, розширення мережі навчальних установ та

надання батькам права вибору освітнього маршруту для своєї дитини.

Водночас пріоритетним напрямом національної державної політики виступає впровадження міжнародних стандартів професійної допомоги дітям з особливими освітніми потребами: раннє виявлення проблеми в розвитку і рання комплексна допомога (упроваджується програма раннього втручання); зміна підходів до визначення необхідних для дитини послуг, зокрема, відмова від опори на категорії порушень, натомість урахування індивідуальних особливостей розвитку, потреб кожної дитини; орієнтація фахівців на надання допомоги сім'ї, широке залучення батьків до роботи з дітьми та підвищення відповідальності батьків за реабілітацію та навчання своїх дітей; організація міждисциплінарного командного підходу та надання інтегрованих послуг.

Затвердження в Україні інноваційного інструментарію «Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності і здоров'я» (МКФ) упроваджує функціонально-компетентнісний підхід до визначення особливих освітніх потреб дитини; теорію функціонування, що пояснює закономірності та особливості розвитку, обмеження життєдіяльності, пов'язані зі станом здоров'я, з позиції особи та суспільства.

Рамковий Закон України «Про освіту» (2017 р.) проголошує базовими принципи недискримінації, урахування багатоманітності людей, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Загалом національна система спеціальних шкіл для дітей із порушеннями слуху, у тому числі у складі навчально-реабілітаційних центрів, налічує понад 50 закладів (на тимчасово окупованих територіях та в анексованому Криму залишилося 6 спеціальних шкіл); у Києві та в обласних центрах працюють заклади дошкільної освіти для дітей із порушеннями слуху або дошкільні групи при школах; збільшується

кількість спеціальних та інклюзивних груп/класів, у яких навчаються діти з порушеннями слуху; вихователі та вчителі інклюзивних закладів не є сурдопедагогами, вони працюють у команді з фахівцями зі спеціальної педагогіки.

Категорія дітей із порушеннями слуху досить розмаїта. Ступінь порушення слуху може суттєво відрізнятися: легкий, помірний, тяжкий, повний. Відповідно, можливості слухового сприйняття коливаються від труднощів у сприйманні та розумінні тихого мовлення в шумному середовищі (мінімальне зниження слуху), тихого та віддаленого мовлення в тиші (зниження слуху I ступеня); можливості сприймати розмовне мовлення тільки з близької відстані — 2–3 м (зниження слуху II ступеня), лише гучне мовлення на близькій відстані (зниження слуху III ступеня) до стану, коли залишаються певні слухові відчуття, що дають змогу сприймати гучні звуки довкілля та окремі звуки мовлення (зниження слуху IV ступеня); або можливість сприймати розмовне мовлення лише через слух відсутня, відтак, слух не є головним «комунікаційним» каналом для сприйняття та продукування мовлення (глухота).

Слід зазначити, що ступінь зниження слуху та можливість сприймати розмовне мовлення є основними критеріями за медичного (аудіологічного) підходу до проблеми глухоти. Відповідно до соціокультурного підходу глухий (той, що не чує) — це людина, яка користується жестовою мовою як головним засобом спілкування, відчуває свою приналежність до культури глухих, усвідомлює себе як представника спільноти глухих, лінгвокультурної меншини. Важливим критерієм є наявність порушення слуху у батьків та мова, якою спілкуються в родині (словесна чи жестова); рівень слуху не визначальний (наприклад, людина з легким чи помірним порушенням слуху, яка у тихому приміщенні сприймає мовлення, за підвищення рівня шуму таку можливість утрачає, використовує жестову мову і, відтак, є «глухою»).

У Саламанській декларації (1994 р.), де проголошено пріоритетним інклюзивний підхід в освіті, також зазначено: «Освітня політика повинна повністю враховувати індивідуальні відмінності та особливості. Важливість мови жестів як засобу комунікації між глухими, наприклад, має бути визнана; необхідно вжити відповідних заходів для забезпечення того, щоб усі глухі люди мали доступ до освіти своєю національною мовою жестів. З огляду на особливі потреби в комунікації глухих і глухих/сліпих осіб їхню освіту, можливо, доцільніше організовувати у спеціальних школах і спеціальних класах та підрозділах звичайних шкіл».

Водночас сьогодні стрімко розвиваються медико-технічні засоби компенсації порушень слуху: надпотужні слухові апарати та кохлеарна імплантація (уведення системи електродів до внутрішнього вуха пацієнта), що поряд із впровадженням програм неонатального скринінгу, раннього втручання створюють можливості для розвитку слухового сприйняття і формування словесного мовлення як засобу комунікації, розширюють вибір освітніх маршрутів для таких дітей.

Визначимо, що додаткові послуги для дітей із порушеннями слуху включають розвиток слухового (слухо-зорового, слухо-зоро-тактильного) сприймання, усного та писемного мовлення; формування жестомовної комунікативної компетентності; музично-ритмічні заняття тощо. Сучасні підходи характеризуються застосуванням гнучких, максимально індивідуалізованих планів і програм з урахуванням наявного рівня розвитку, потенційних можливостей дитини, очікувань та запитів батьків.

Таким чином, діти з порушеннями слуху здобувають освіту у спеціальних та інклюзивних умовах і потребують супроводу та різних стратегій підтримки в освітньому середовищі.

Дистанційне навчання дітей із порушеннями слуху: рекомендації шкільним командам супроводу

Потреби дитини, визначені фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів та учасниками команди супроводу закладу освіти, мають бути забезпечені за різних умов навчання. Сьогодні карантин висуває нові вимоги — забезпечення потреб дитини і в умовах дистанційного формату.

Зважаючи на новизну проблеми, наукові публікації із питань організації дистанційного навчання дітей із порушеннями слуху нечисленні (Н. Адамюк, 2020; В. Жук, 2020; А. Замша, 2020). Актуальними в контексті проблеми є праці, присвячені сучасним підходам до освіти дітей з особливими освітніми потребами (Е. Данілавічюте, 2018; В. Засенко та ін., 2016; А. Колупаєва, 2019; О. Таранченко, 2019; J. Deppele, 2015; T. Loreman, 2015), особливостям організації освітнього середовища для дітей із порушеннями слуху (С. Кульбіда та ін., 2019), питанням дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами (О. Чеботарьова та ін., 2020). Наявний перший практичний досвід дистанційного навчання дітей із порушеннями слуху, визначилися нагальні проблеми.

Із початком карантину Міністерством освіти і науки України запроваджено платформу, де міститься інформація про зміни в освітньому процесі, уведені через вимушене дистанційне навчання <http://mon-covid19.info/>. 22 червня 2020 року на офіційному сайті МОН України представлено на громадське обговорення проєкт «Положення про дистанційну форму здобуття загальної середньої освіти», спрямований на врегулювання реалізації дистанційного навчання за двома напрямками: дистанційна форма як окрема форма здобуття освіти; шляхи використання технологій дистанційного навчання в різних формах (денній, вечірній, заочній,

мережевій, екстернатній, сімейній/домашній) за педагогічного патронажу здобуття освіти.

У проєкті враховано особливості дистанційного навчання під час карантину (надзвичайних обставин), а також передбачено умови для реалізації змішаного навчання; поповнено термінологічну систему педагогічної галузі: «асинхронний режим», «електронні освітні ресурси з навчальних предметів (інтегрованих курсів)», «інформаційно-телекомунікаційна система дистанційного навчання (електронна освітня платформа)», «електронне освітнє середовище», «синхронний режим» тощо.

Окремі пункти Положення деталізують особливості дистанційного навчання осіб з особливими освітніми потребами, забезпечення додаткових психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових занять (послуг) у зазначених умовах.

У професійній спільноті приділяється значна увага питанням дистанційної освіти дітей з особливими освітніми потребами, зокрема дітей із порушеннями слуху. Наводимо думки педагогів-практиків у контексті проблеми: за навчання дітей із порушеннями слуху значна частина часу має бути відведена на індивідуальні роз'яснення та консультації; серед проблемних питань — недостатнє технічне забезпечення учнів та педагогів, різні можливості батьків щодо допомоги в навчанні, психологічні наслідки соціальної ізоляції, а також зниження мотивації до навчання через нерозуміння матеріалу; для учнів із порушенням слуху важливе безпосереднє спілкування, можливість бачити «обличчя вчителя». Більшість педагогів зазначають, що дистанційне навчання для дітей із порушеннями слуху можливо розглядати виключно як тимчасовий вимушений захід.

Проте дистанційний формат може періодично застосовуватися, і діти будуть навчатися вдома, отже, педагоги мають бути готові до відповідної організації освітнього процесу та корекційно-розвивального супроводу.

Проблема визначення потреб є актуальною в контексті організації дистанційного навчання; її вивченню присвячені дослідження українських науковців Е. Данілавичюте, А. Колупаєвої, О. Таранченко, О. Федоренко та ін. Об'єктивне визначення потреби сприяє усуненню бар'єрів, які перешкоджають повноцінній участі дитини в освітньому процесі та успішному функціонуванню в соціумі.

У Законі України «Про освіту» (2017 р.) зазначено: «Особа з особливими освітніми потребами — це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту». Вочевидь, така підтримка реалізується через відповідні психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги, спеціальне обладнання, наявність асистента вчителя та/або асистента дитини, необхідні адаптації та/або модифікації в освітньому процесі.

Важливими положеннями, що мають ураховуватися під час організації навчання, зокрема й дистанційного, учнів із порушеннями слуху є такі:

- ✓ кожна дитина унікальна, потреби індивідуальні;
- ✓ слід відмовитися від опори на категорії порушень, натомість ураховувати індивідуальні особливості розвитку і потреби кожної дитини;
- ✓ необхідно враховувати сильні сторони дитини і те, що може вона і що може запропонувати їй система освіти у разі виникнення потреби;
- ✓ задоволення особливих освітніх потреб здійснюється шляхом адаптації/модифікації освітнього середовища (змісту, процесу, методів, матеріалів, ресурсів, очікуваних результатів), використання додаткового обладнання, послуг тощо;
- ✓ міра прояву й специфічність особливих освітніх потреб визначають специфіку підтримки учнів у процесі навчання.

У підготовці матеріалів використано методи теоретичного аналізу літературних джерел, нормативних документів і результатів сучасних досліджень, представлених у виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, наукометричних баз даних Index Copernicus, Google Scholar та ін.; а також узагальнення практичного досвіду дистанційного навчання дітей із порушеннями слуху.

Пропонуємо ключові рекомендації щодо використання технологій дистанційного навчання та організації безбар'єрного електронного освітнього середовища для учнів із порушеннями слуху (на період дії надзвичайних обставин), що стануть у пригоді як педагогам, фахівцям, які забезпечують супровід, так і батькам.

Необхідно акцентувати, що онлайн-навчання значної кількості учнів із порушеннями слуху передбачає:

- ✓ індивідуальну допомогу, консультування, оскільки особливості та потреби у кожній дитини різні;
- ✓ співпрацю з батьками, допомогу їм, забезпечення інформацією та матеріалами;
- ✓ час для адаптації до змін в організації навчання.

А також слід урахувати, що онлайн-навчання потребує більше зусиль і, відповідно, більше виснажує, ніж навчання у класі (необхідність дивитися на екран, утримувати увагу; «незвичне» сприймання вчителя, зображення себе та однокласників тощо). Таке навчання може зумовити перегляд освітніх потреб учнів у зв'язку зі зміною його формату.

Тривале позбавлення живого спілкування з однолітками, із педагогами, які підтримують, може негативно вплинути на соціальний розвиток учнів.

Важливе значення для організації навчання учнів із порушеннями слуху мають:

- ✓ ступінь прояву порушення; вид, час, якість слухопротезування (слуховий апарат, кохлеарний імплант, слу-

ховий апарат кісткової провідності), рівень розвитку слухового сприйняття і мовлення;

- ✓ провідний спосіб комунікації/основні засоби спілкування (словесна, жестова мови), підхід, за якого відбувалось попереднє навчання;
- ✓ наявність комплексних порушень;
- ✓ індивідуальні особливості дитини.

Слід зазначити, що в навчанні дітей із порушеннями слуху відіграє важливу роль бар'єр у налагодженні комунікації, отриманні інформації в повному обсязі. Узагальнюючи основні підходи, можна визначити специфічні для організації дистанційного навчання моменти:

- ✓ учні з порушеннями слуху можуть мати різні освітні потреби (залежно від специфіки реабілітації, для одних важливіший якісний мікрофон, для інших — артикуляція, наявність написів);
- ✓ для жестомовних учнів, для яких головним чи одним із головних засобів спілкування є українська жестова мова, освітній процес має будуватися на основі двомовності (бімодально-білінгвального навчання);
- ✓ перш ніж планувати адаптації для учня з порушеннями слуху, треба дізнатися, який формат буде найзручніший. Те, що працювало у класі, може не допомагати в режимі «онлайн», наприклад: якщо в класі учень сприймав матеріал на слухо-зоровій основі за допомогою звукопідсилювального обладнання, в умовах віртуального класу будуть необхідні послуги перетворення аудіоінформації на текстову тощо. У даному контексті влучним є вислів: *Remain Flexible, because it Won't be «One Size Fits All»* (Залишайтеся гнучкими, це не буде «один розмір для всіх»).

У межах слухової доступності є важливим: забезпечення якісного звуку, відсутність зайвих шумів, відлуння, трансляція без гальмування; можливість бачити обличчя вчителя

ля та однокласника, який говорить (під час відповідей на запитання, обговорення, спілкування); чітка артикуляція, нормальний темп та гучність мовлення того, хто говорить.

Забезпечення доступності під час відеоконференції: камери вчителя та учнів мають бути включені, кут та відстань розташування камери, рівень освітлення у кімнаті мають забезпечувати можливість добре бачити обличчя мовця (учасник, який у даний момент не говорить, може тимчасово відключити камеру, щоб зберегти «пропускну спроможність»); питання для обговорення доцільно вводити у вікні чата, щоб учень із порушеннями слуху міг читати запитання і відповіді додатково до прослуховування; за можливості треба ввімкнути функцію додавання підписів/субтитрів у режимі реального часу, відповідно, учень зможе бачити презентацію, обличчя вчителя чи іншого учасника та/або підписи; слід установити «правила спілкування в онлайн-класі»: щоб легше відрізнити голос однієї людини від іншої, доцільно кожному називати своє ім'я, перш ніж розпочати говорити; той, хто не говорить, вимикає мікрофон, щоб мінімізувати фоновий шум; говорити повинен лише один, можна запропонувати функцію підняття руки; за можливості слід використовувати якісне обладнання (камери, мікрофони/гарнітуру) та інтернет-зв'язок усіх учасників.

Дітям зі зниженим слухом набагато складніше зрозуміти мовлення у галасливій обстановці, такі перешкоди можуть спричинити проблеми з увагою, втомлюваність під час прослуховування, роздратованість тощо. Щоб забезпечити необхідні умови вдома, рекомендуємо: зменшити фоновий шум (зачинити вікна та двері, вимкнути зайві прилади, дистанціюватися від інших членів родини); перевірити обладнання, яким користується дитина для онлайн-навчання; використовувати додаткові технології для підсилення звуку під час роботи з комп'ютером.

Візуальна доступність включає: підкріплення словесної інформації наочністю (малюнки, фото, схеми, відео, драма-

тизації, інсценування тощо); використання чітких покрокових візуальних інструкцій; доступність слухової інформації через друкований текст, написи (матеріали, що використовуються для навчання, надаються у текстовому варіанті для учнів старших класів та батьків). На візуальних носіях (відео, фільмах) мають бути доступні субтитри (автоматично створені субтитри можуть містити значну кількість помилок, тому не варто розглядати їх як повноцінне забезпечення доступності).

Для жестомовних учнів дистанційне навчання здійснюється українською жестовою мовою або із перекладом українською жестовою мовою; детальна інформація про проведення онлайн-уроків українською жестовою мовою розміщена на сайтах Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України <http://ispukr.org.ua/> та Українського товариства глухих (УТОГ) <https://utog.org/>.

Результати дослідження дають підстави зробити такі висновки:

1. Аналіз нормативних документів, психолого-педагогічної літератури свідчить про актуальність проблеми організації супроводу і підтримки дітей із порушеннями слуху в різних умовах навчання. Утім, через те, що дистанційна форма є інноваційною у вітчизняній практиці, питання організації навчання за такого підходу для дітей із порушеннями слуху залишаються недостатньо вивченими і методично обґрунтованими. На перший план виступає необхідність підготовки рекомендацій щодо розробки та використання електронних освітніх ресурсів, проведення навчальних занять з урахуванням індивідуальних потреб дітей із порушеннями слуху. Актуальним є наявний досвід навчання під час дії карантинних обмежень, який слід удосконалювати шляхом співпраці.

2. На основі узагальнення даних визначено специфічні моменти організації дистанційного навчання учнів із пору-

шеннями слуху, надано ключові рекомендації для педагогів і батьків щодо забезпечення слухової та візуальної доступності навчального матеріалу.

3. Дистанційну форму здобуття освіти для дітей із порушеннями слуху слід розглядати лише на період дії надзвичайних обставин; такий формат не здатний замінити навчання дітей у класі, безпосередню роботу з учителем.

Ми, звичайно, не врахували всі можливі аспекти організації онлайн-навчання дітей із порушеннями слуху, доцільними є подальші дослідження.

Перспективи подальших наукових розвідок. Актуальним є вивчення міжнародного досвіду та узагальнення пропозицій педагогів-практиків спеціальних та інклюзивних закладів освіти; розробка методичних рекомендацій для вчителів, які навчають дітей із порушеннями слуху різних вікових груп; удосконалення електронних освітніх ресурсів, наповнення їх якісним апробованим контентом, адаптованим до різних потреб учнів; поширення прикладів успішної практики, внесення відповідних тем до програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників; згодом підготовка рекомендацій щодо переходу від дистанційного формату навчання до звичайної роботи у класі чи групі.

Перспективи розвитку спеціального закладу освіти (за матеріалами обговорення з педагогами)

У контексті реформ в освіті України, реалізації концепції Нової української школи актуалізуються питання, пов'язані з модернізацією спеціальної освіти, зокрема роботи навчально-реабілітаційних центрів і спеціальних шкіл для дітей із порушеннями слуху.

Відбуваються об'єктивні зміни щодо змісту освіти, зокрема 2018 року затверджено єдиний Державний стандарт початкової освіти, який визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання й компетентностей здобувачів освіти,

загальний обсяг навчального навантаження у базовому навчальному плані та є основою для розробки типових освітніх програм. Типову освітню програму початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами введено в дію з 2018/2019 навчального року. Фактично йдеться про відмову від спеціальних навчальних програм для дітей із порушеннями слуху, зору, мовлення тощо (на державному рівні); специфіка залишається, але вона стосується не змісту (він єдиний для всіх), а умов, форм, методів, засобів, супроводу, що відповідають конкретним потребам. Виняток становлять учні з порушеннями інтелектуального розвитку. Такі новації є необхідними, вони відповідають міжнародному підходу, утім слід визнати, що вони можуть викликати певні труднощі й потребують відповідного обговорення та вивчення.

Необхідно також зазначити, що змінюється контингент учнів спеціальних закладів освіти. По-перше, збільшується кількість учнів із суттєвим ступенем (помірний, важкий, повний) та складною структурою порушення (отже, підтримка в навчанні має бути більш специфічна); по-друге, розширюється перелік категорій: до закладів, які традиційно навчали дітей із порушеннями слуху, залучаються учні з різними освітніми потребами.

Слід підкреслити, що діти з порушеннями слуху становлять окрему групу серед учнів з ООП з огляду на специфічні потреби в комунікації. Особливістю сучасної сурдопедагогіки є різновекторність: упровадження концепції бімодально-білінгвального навчання (для дітей, основним засобом спілкування яких, або одним з основних, є жестова мова); застосування скринінгу слуху новонароджених, програми раннього втручання; розвиток засобів слухопротезування та психолого-педагогічних технологій (створює можливості для розвитку слухового сприйняття та формування словесного мовлення як засобу комунікації).

Зазначенні освітні новації та об'єктивні зміни вимагають від учасників освітнього процесу певного перегляду традиційних поглядів щодо мети, функцій, організації роботи спеціального закладу.

Питання модернізації спеціальних закладів освіти неодноразово обговорювалося на спеціальних заходах за участі співробітників відділу освіти дітей з порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України та педагогів-практиків. Зокрема, у ході майстер-класу «Трансформація навчального закладу: як це зробити», що проходив у межах III Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології (2017 р., Київ), було представлено досвід реалізації інноваційних напрямів діяльності закладів, обговорено перспективні «траєкторії руху» в сучасній освітній системі, презентовано унікальні ідеї, практичні напрацювання. Необхідність обговорення питань розвитку закладів спеціальної освіти та вироблення спільної позиції щодо їх вирішення зумовило доцільність розробки та проведення авторського тренінгу «Перспективи розвитку спеціального закладу освіти». Метою тренінгу є визначення та обговорення перспективних новацій розвитку спеціального закладу освіти у межах освітніх реформ в Україні.

Завдання для груп учасників.

Описати спеціальний заклад освіти на прикладі своєї школи (найбільш прийнятний варіант) за такими параметрами:

- 1) зміст освіти (питання освітніх програм, доцільність створення спеціальних програм для дітей із порушеннями слуху, у чому має полягати специфіка);
- 2) категорії особливих освітніх потреб учнів (діти з порушеннями слуху, діти з іншими особливими потребами);

- 3) рівень здобуття повної загальної середньої освіти (базова середня освіта, профільна середня освіта);
- 4) специфіка супроводу (особливості корекційно-розвивальної складової, перелік курсів, обов'язковість для всіх, особливості проведення корекційно-розвивальної роботи в середніх і старших класах);
- 5) визначення критеріїв, важливих для оцінки змін (останній параметр необхідно обрати самостійно).

Представити командну думку.

Час на виконання завдання — 20–30 хвилин. Загальні правила тренінгу: не критичне ставлення до думок інших, свобода вираження ідей, дотримання регламенту.

Представлений тренінг було проведено в межах курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти та установ, що надають освітні послуги особам з особливими освітніми потребами, за освітньо-професійною програмою «Психолого-педагогічні технології в освіті дітей з особливими освітніми потребами» (Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, Ліцензія МОН України Серія АД №034572) на базі спеціальних закладів загальної середньої освіти Одеси (2018 р.), Теробовлі (2019 р.), Хмельницького (2020 р.). У Хмельницькому учасниками тренінгу стали вчителі української жестової мови, члени об'єднання нечуючих педагогів (ОНП). Загалом у групах працювало понад 100 педагогів; високий професійний рівень учасників заходу створив справжнє експертне середовище з питань освіти дітей із порушеннями слуху.

У ході обговорення учасники висловили такі думки та пропозиції. *Щодо змісту освіти:* необхідна варіативність типового навчального плану та навчальних програм, диференціація змісту навчання, що враховує індивідуальні

освітні потреби учнів, загальну навчальну програму необхідно доопрацювати/удосконалити таким чином, щоб учитель мав можливість зважено адаптувати зміст, процес та результат навчання у класі, де навчаються учні з порушеннями слуху: наприклад, мати 3–4 варіанти завдання різного рівня складності (для учнів без порушень інтелектуального розвитку; із порушеннями мовлення; порушеннями інтелектуального розвитку; розладами аутистичного спектра тощо); різнорівневі завдання залежно від контингенту учнів класу, індивідуальних потреб та інтересів окремих дітей, специфічних цілей уроку тощо; розподіл дітей на різноманітні групи. Фактично йдеться про «рівні підтримки» в освітньому процесі — підхід, який сьогодні активно розробляється для національної системи освіти дітей з особливими освітніми потребами. Було зроблено акцент на можливості індивідуальної адаптації програми відповідно до здатностей та потреб учня; на визначенні індивідуальної траєкторії розвитку та навчання. Діти з порушенням слуху повинні навчатися за індивідуально адаптованими загальними програмами; навчання дітей, які мають порушення слуху та інтелектуального розвитку, має організовуватися на основі спеціальних програм. Були висловлені слушні методичні поради, зокрема: учителі-предметники повинні тематично узгоджувати навчальний матеріал у межах одного класу; новий матеріал презентується/вивчається одночасно з використанням жестової та словесної мов; складний/новий навчальний матеріал подається тією мовою, у якій дитина більш компетентна; слід добирати методи практичного застосування знань, використання в реальному житті.

Щодо *гнучкості в розподілі кількості годин*: пропонується збільшення кількості годин на вивчення математики, української мови за рахунок уроків музики; збільшення кількості годин на вивчення предметів мовного циклу. Роль української жестової мови (УЖМ) у забезпеченні міжпред-

метних зв'язків суттєва, доцільно збільшити кількість годин на вивчення УЖМ. Також необхідно збільшити кількість годин трудового навчання в старших класах, передбачити професійно орієнтоване навчання за затребуваними сучасними професіями, практику, екскурсії на підприємства і можливість профільного навчання.

Особливі освітні потреби учнів спеціальної школи: потреби, зумовлені особливостями психофізичного розвитку (порушеннями слуху, інтелектуального розвитку, тяжкими порушеннями мовлення, комплексними порушеннями розвитку); особливостями розвитку внаслідок впливу соціального середовища (діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, педагогічно занедбані; діти, яким необхідна спеціальна корекційна допомога).

У контексті обговорення питання *рівня загальної середньої освіти*, що забезпечує заклад, думки збігалися: рівень освіти має відповідати можливостям та здібностям учня; необхідна організація профільної освіти, що значно розширить перспективи продовження навчання після школи.

Учасники обговорення висловили свої думки щодо вдосконалення *супроводу* учнів: корекційно-розвивального, психолого-педагогічного, медико-реабілітаційного. Дуже важливі підтримка з боку різних фахівців (психолога, реабілітолога, логопеда, сурдопедагога тощо); комплексний корекційний супровід (можливість адаптації для дітей із тяжкими та комплексними порушеннями); надання корекційно-освітніх послуг відповідно до потреб дитини.

У цьому контексті слід звернути увагу на деякі аспекти. Дитина з порушеннями слуху може потребувати як занять із сурдопедагогом, так і з логопедом, тобто треба врегулювати час. За визначення необхідних послуг насамперед необхідно врахувати індивідуальні особливості розвитку. У межах впровадження концепції бімодально-білінгвального

навчання актуалізується позиція, за якої навчання учнів із порушеннями слуху по суті не є корекційним, що змінює підходи до організації освітнього середовища, процесів викладання та супроводу.

На думку учасників тренінгу, перспективними критеріями розвитку їхнього закладу також є:

- ✓ підвищення фахового рівня педагогів, безперервний професійний розвиток (самовдосконалення) учителів, упровадження курсів підвищення кваліфікації для вчителів та вихователів з урахуванням змін у сучасній освіті, зокрема курсів жестової мови; зменшення кількості паперової документації;
- ✓ покращення матеріально-технічної бази, упровадження інноваційних технологій в освітній процес (пристрої звукопідсилення, слухові апарати, дібрані відповідно до індивідуальних потреб дитини, допоміжні (аудіо) пристрої; ІТ-технології: проєктори, інтерактивні дошки, сучасна комп'ютерна техніка); залучення фахівців та педагогів до модернізації матеріально-технічної бази закладу; забезпечення необхідними підручниками, посібниками та іншими ресурсами, зокрема й електронними.

Було окреслено зміни, важливі для всієї системи освіти дітей із порушеннями слуху: рання діагностика та втручання; наступність у структурі освітніх послуг: дошкільна освіта, початкова освіта (з підготовчим/ресурсним класом за потреби); базова освіта з адаптованими програмами, старша ланка з можливістю вибору навчальних предметів (профільна освіта); професійна освіта в межах школи та НРЦ з урахуванням особливостей розвитку і можливостей учнів; різні форми здобуття освіти (дистанційна, очна, заочна); адаптація дітей до життя; акцент на ціннісні орієнтири (діти мають бути щасливі).

Слід зазначити, що всі види роботи, які передбачають цілеспрямоване обговорення важливих аспектів організації освітнього процесу, сприяють популяризації наукових досліджень у галузі сурдопедагогіки, залученню до наукових розвідок педагогів-практиків, поширенню інноваційних напрацювань у практиці, обміну досвідом науковців та освітян, генерації ефективних стратегій розвитку спеціальних закладів освіти в Україні.

Критерії вибору закладу, на базі якого проводяться дослідження: високий рівень організації освітнього процесу, про що свідчать досягнення учнів закладу, а також наявність значного педагогічного потенціалу, досвіду реалізації інноваційних проєктів, розуміння значущості справи освіти дітей з особливими потребами.

Результати представленого обговорення, думки та пропозиції педагогів будуть ураховані в подальшій роботі відділу освіти дітей з порушеннями слуху.

ТЕХНОЛОГІЇ СЛУХО-МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ, КОМПЕНСОВАНИМИ ЗАСОБАМИ СЛУХОПРОТЕЗУВАННЯ

За даними ВОЗ, у світі 360 мільйонів (5 %) людей із втраченим слухом (у дорослих 40 дБ на вусі, яке чує краще, у дітей — 30 дБ), у тому числі 32 млн дітей (Інформаційний бюлетень «Глухота і втрата слуху», 2019 р.).

В Україні наразі працюють над наданням широкого спектра допомоги дітям із порушеннями слуху відповідно до світових стандартів, тобто: обов'язкового неонатального скринінгу слуху, збільшення кількості слухопротезувань високотехнологічними засобами корекції, у тому числі КІ. Набирає обертів раннє втручання, продовжують розгортатися інклюзивні процеси. Це зумовлює необхідність переосмислення підходів щодо слухо-мовленнєвого розвитку дітей із порушеннями слуху, внесення обґрунтованих коректив в організаційне і технологічне забезпечення освітньої та корекційно-розвиткової роботи з ними.

Порушення слуху класифікуються за різними ознаками: локалізацією враження слухової системи, часом виникнення, ступенем порушення та іншими. Дітей відносять до тієї чи іншої категорії на підставі оцінювання стану слуху, часу втрати слуху, можливості сприймати усне словесне мовлення, володіння комунікативними засобами, наявністю інших порушень тощо. Останнім часом почали виокремлювати нову категорію дітей із порушеннями слуху — дітей із порушенням слуху, компенсованим кохлеарними імплантами. Кохлеарна імплантація трактується як система заходів, спрямованих на відновлення слухової функції в осіб із тяжким ступенем втрати слуху, до якої входить обстеження, опера-

тивне втручання та комплексна до- й післяопераційна реабілітація. Підставою для виокремлення нової категорії осіб із порушеннями слуху стало розповсюдження кохлеарної імплантації та її визнання найбільш ефективним способом слухопротезування й слухо-мовленнєвої реабілітації. До категорії дітей із порушенням слуху, компенсованим кохлеарними імплантами, належать діти, які мають низькі показники фізичного слуху, але можуть якісно сприймати акустичні сигнали завдяки високотехнологічним засобам слухопротезування — кохлеарним імплантам (Зонтова, 2008; Корольова, 2013; Феклістова, 2011; Guberina, 2013).

У сучасній науковій літературі, присвяченій різним аспектам слухо-мовленнєвого розвитку, зустрічаються й інші нові терміни, а саме: ефективно слухопротезовані, оптимально слухопротезовані діти/особи. Ефективність слухопротезування з педагогічної точки зору визначається за такими ознаками:

- ✓ робить безпечним перебування дитини в акустичному середовищі;
- ✓ забезпечує достатню для успішної медико-педагогічної реабілітації дитини якість слухового сприймання (необхідний рівень звукопідсилення, розбірливість мовлення);
- ✓ створює слухове підґрунтя для спонтанного розвитку мовлення;
- ✓ уможливорює процес комунікації на слуховій основі, установлення соціальних контактів із найширшим колом осіб.

Оптимально слухопротезованими можна вважати вчасно слухопротезованих осіб (у максимально наблизений до моменту втрати/зниження слуху час), які за допомогою слухових апаратів та/або кохлеарних імплантів сприймають акустичні сигнали у межах показників соціально адекватного слуху.

Проблема слухо-мовленнєвого розвитку має різні аспекти: медичні, технічні, соціальні, економічні, психологічні, педагогічні.

Слухо-мовленнєвий розвиток дітей із порушеннями слуху відбувається у специфічних умовах і суттєво залежить від зовнішніх впливів.

Питання розвитку слуху та мовлення дітей із порушеннями слуху можуть вирішуватися у різні способи, залежно від того, якими є очікування і запити батьків, загальні орієнтири та кінцева мета. Відомо, що функції спілкування, взаємодії, передачі досвіду, розвитку мислення і формування свідомості може виконувати як словесне, так і жестове мовлення. Вибір на користь того чи іншого комунікативного засобу або їх поєднання зазвичай здійснюється з урахуванням багатьох чинників, серед яких актуальними є культурно-соціальні (зокрема, які мовні традиції, який ресурс має родина), освітні (які методи або один метод пропонують заклади освіти) та медико-технічні (якою є ефективність медико-технічної корекції слуху).

Якщо кінцевою метою комплексного міждисциплінарного корекційного впливу обрано орієнтування дитини в акустичному середовищі, мовленнєвий розвиток — на слуховій основі, максимальне інтегрування у середовище тих, що чують, то вибір медико-технічних та педагогічних стратегій здійснюється на користь вчасного ефективного слухопротезування та подальшої корекційно-розвиткової роботи. Слід відзначити, що щороку збільшується кількість ефективно слухопротезованих дітей, отже, зростає й запит на педагогічні технології слухо-мовленнєвого розвитку таких дітей.

Якщо умовно поділити той шлях, який дитина долає разом із батьками та фахівцями у своєму слухо-мовленнєвому розвитку, можна умовно виділити три етапи:

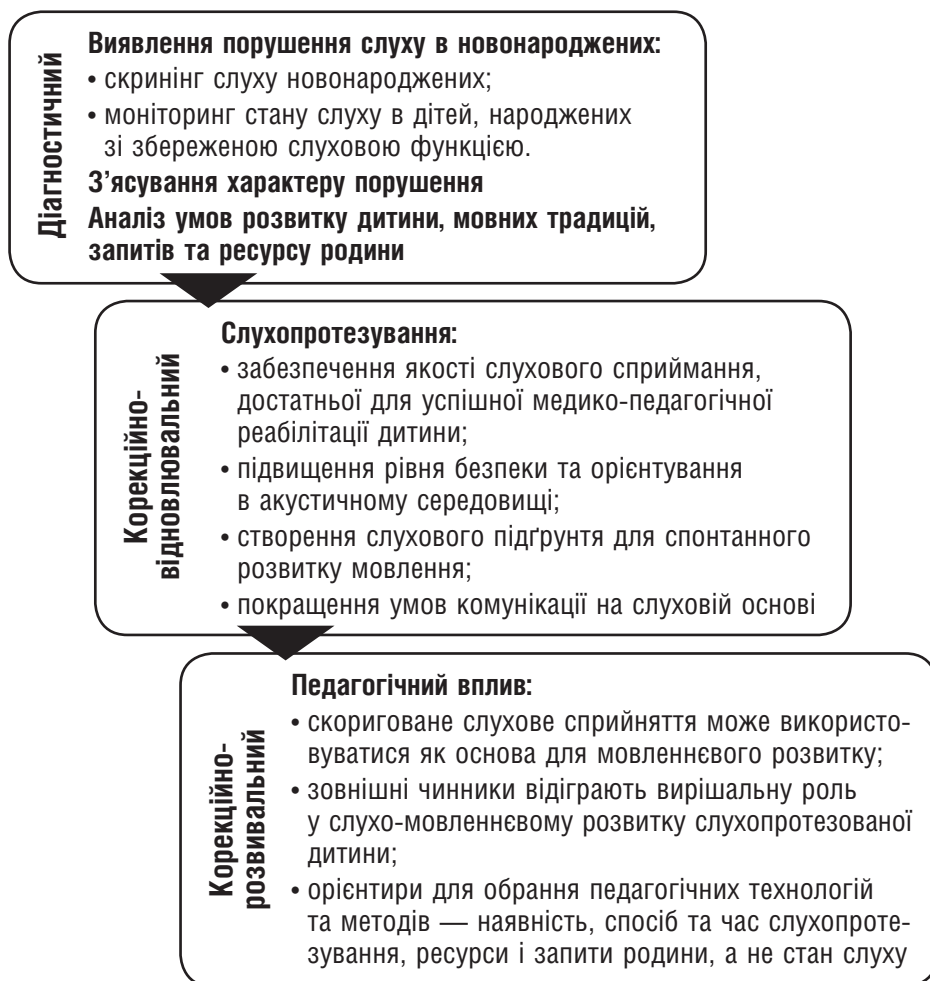
1. Діагностичний, під час якого відбувається виявлення порушень слуху через скринінг слуху новонароджених та моніторинг стану слуху; з'ясування характеру порушення та аналіз умов розвитку дитини (мовних традицій, запитів, ресурсу родини).

2. Корекційно-відновлювальний, коли обирається оптимальний спосіб та здійснюється слухопротезування, завдяки якому забезпечується якість слухового сприйняття для по-

дальшої медико-педагогічної реабілітації дитини; підвищується рівень безпеки та орієнтування в акустичному середовищі; створюється слухове підґрунтя для спонтанного та педагогічно скерованого розвитку мовлення і покращуються умови комунікації на слуховій основі.

3. Корекційно-розвивальний, основною частиною якого є педагогічний вплив, за якого скориговане слухове сприйняття може бути використане як основа для мовленнєвого розвитку; зовнішні чинники відіграють вирішальне значення для слухо-мовленнєвого розвитку слухопротезованої дитини.

ЕТАПИ СУПРОВОДУ

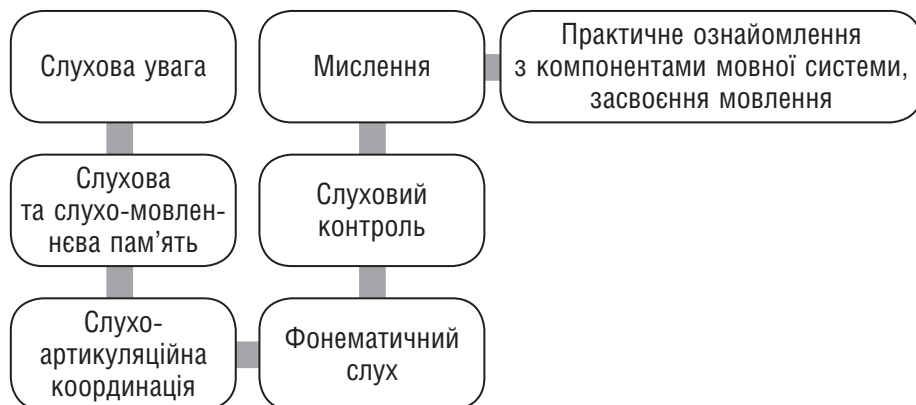
Передумови успішності учнів із порушеннями слуху в опануванні словесного мовлення закладаються задовго до початку навчання у школі. Численними науковими дослідженнями доведено вирішальну роль раннього віку для слухо-мовленнєвого розвитку дитини. Опанування навички слухання (сприймання і розуміння акустичних сигналів) починається від народження дитини (Hellige, 1993; Ross, Brackett, Maxon, 1991). Саме у ранньому віці під час активної діяльності мозку зі сприймання та переробки акустичних сигналів створюється основа для подальшого сенсорного розвитку, формування пізнавальних процесів, опанування мовлення. Пластичність нервової системи на цьому етапі дозволяє, за умов адекватної сенсорної стимуляції кори головного мозку, суттєво попередити або подолати відставання у слухо-мовленнєвому розвитку (Феклістова, 2011; Хаджимухамедов, 2020). Тенденцією останніх років стало зниження віку дітей, яких слухопротезують. Понад 50 країн світу запровадили неонатальний скринінг слуху та реалізують програми раннього втручання для дітей із порушеннями слуху та їхніх родин. За влучним висловлюванням Арміна Льове (Німеччина), сучасна сурдопедагогіка все більше стає превентивною педагогікою.

Доведено, що скориговані слухові можливості тільки в поєднанні зі сприятливими освітніми умовами забезпечують формування слухо-мовленнєвих компетенцій (Корольова, 2016, 2017, 2018; Хаджимухамедов, 2020). Навіть найбільш ефективний засіб слухопротезування осіб із тяжкими порушеннями слуху і глухотою, кохлеарна імплантація, що забезпечує сприймання акустичних сигналів усього частотного діапазону, не є самостійним методом впливу на слухо-мовленнєвий розвиток, оскільки без спеціального корекційно-розвиткового впливу не забезпечує диференційоване сприйняття та розуміння звуків. Найбільш складними для усвідомлення є мовленнєві звучання, тому й педагогічна діяльність, спрямована на сприймання і розуміння та на цій

основі опанування словесного мовлення, є найбільш тривалою і специфічною.

Засвоєння мовлення з ефективно слухопротезованим учнем із порушенням слуху відбувається на основі практичного ознайомлення з компонентами мовної системи, для якого недостатньо почути акустичний сигнал, необхідно його інтерпретувати, усвідомити значення почутого. У процесі обробки мовленнєвого акустичного сигналу задіяні слухова увага, слухова та слухо-мовленнєва пам'ять, слухо-артикуляційна координація, фонематичний слух, слуховий контроль, мислення.

Обробка звукових мовленнєвих сигналів

У дитини зі збереженим слухом ці механізми формуються здебільшого мимовільно під час повсякденного спілкування. Якщо дитина із вродженим порушенням слуху була вчасно слухопротезована (у перші місяці після народження), її навички обробки акустичної інформації, в тому числі і зверненого усного мовлення, за умов сприятливого слухомовленнєвого середовища, формуються в терміни, наближені до вікових норм. Що пізніше дитина отримує можливість чути, то більше часу і зусиль необхідно для формування цих механізмів.

У попередні роки багато які діти з порушеннями слуху користувалися СА з доступними на той час невисокими характеристиками якості, тому виникла і закріпилася недові-

ра до слухопротезування і сумніви щодо його доцільності. Нині суттєво розширилися можливості корекції слуху засобами слухопротезування, у тому числі за допомогою високотехнологічних слухових апаратів та кохлеарних імплантів. Медико-технічні інновації та досягнення останніх років відкрили нові перспективи щодо педагогічного впливу на слухо-мовленнєвий розвиток дітей із порушеннями слуху, посприяли виникненню й розповсюдженню нових педагогічних стратегій, дозволили розширити діапазон вибору. Зокрема, арсенал педагогічних засобів поповнився комплексом слухових методів, за яких мовленнєвий розвиток відбувається переважно на слуховій основі (аудиовербальний, слухо-мовленнєвий, метод СУГ та ін.). Широка географія застосування слухових методів у світі (Австрія, Хорватія, Угорщина, Німеччина, Литва, Росія, Беларусь, Казахстан, Австралія, країни Африки) засвідчує їхню життєздатність та високу ефективність.

Співіснування жестових, словесних та слухових підходів уможлиблює вибір навчального шляху дитини, способу (або способів) комунікації з нею (Diller, 2005).

Головним орієнтиром для обрання педагогічних технологій, методів та дидактичних прийомів визнається не стан слухової функції, як це було раніше й знаходило відображення в окремих методиках навчання глухих дітей і дітей зі зниженим слухом, а наявність, спосіб та своєчасність слухопротезування та педагогічного втручання (Guberina, 2013; Корольова, Янн, 2013; Обухова, 2016; Феклістова, 2017).

Важливо наголосити на тому, що корекційно-розвивальна робота зі слухо-мовленнєвого розвитку дітей із порушеннями слуху є ефективною, якщо здійснюється на міждисциплінарному рівні та реалізується командою фахівців медичної, технічної, педагогічної, психологічної, соціальної галузей у тісній співпраці з батьками дитини та/або іншими значущими дорослими. На відміну від мультидисциплінарної моделі супроводу, найбільш розповсюдженої донедавна, за якої комплекс послуг надається різними фахівцями,

кожний з яких має свої завдання, реалізує свою стратегію, керується своїми підходами, спрямовує діяльність на задоволення окремих потреб та оцінює окремі здобутки дитини, міждисциплінарна команда супроводу будує свою діяльність на засадах співпраці, партнерства з урахуванням думок усіх членів команди, відбувається регулярний обмін інформацією, колективний аналіз усіх чинників впливу на дитину, спільно визначаються її потреби, узгоджуються цілі, добираються підходи, розробляються стратегії впливу, програма дій та механізми їхньої реалізації, плануються та здійснюються моніторингові заходи й оцінювання здобутків.

Міждисциплінарна команда виконує інформаційно-просвітницькі, організаційно-координаційні, діагностичні, моніторингові, корекційно-розвиткові та методичні функції.

Функції міждисциплінарної команди

- інформаційно-просвітницькі;
- організаційно-координаційні;
- діагностичні;
- моніторингові;
- корекційно-розвиткові;
- методичні

Застосування сучасних слухових апаратів та імплантів здатне забезпечити якісне сприймання звуків переважній більшості дітей упродовж усього дня, а не лише під час спеціальних занять із сурдопедагогом. Це розширює освітній простір корекційно-розвиткового впливу та уможлиблює його родиноцентрованість. Водночас виникає необхідність змінити спрямування фахової допомоги та арсенал педагогічних засобів з урахуванням того, що слухо-мовленнєвий розвиток дитини може відбуватися на основі повсякденних акустичних вражень під час правильно побудованого спілкування дитини із членами родини (Корольова, Янн, 2013;

Guberina, 2013). У новій парадигмі, що поступово вибудовується, визнається і береться до уваги таке:

- ✓ сім'я є основним агентом впливу на слухо-мовленнєвий розвиток дитини з порушенням слуху;
- ✓ точка зору батьків щодо стратегій слухо-мовленнєвого розвитку дитини та шляхів її реалізації, запити родини мають провідне значення;
- ✓ уся сім'я, а не лише дитина, потребує фахової підтримки (психологічної, інформаційної, соціальної).

Принцип родиноцентризму втілюється у партнерській моделі взаємодії фахівців із батьками дітей із порушенням слуху. За традиційної, експертної моделі, фахівці є носіями знань, основними виконавцями розвиткових та навчальних завдань, вони визначають освітні цілі, планують стратегії впливу, а роль батьків обмежується тим, що вони надають деяку інформацію та виконують завдання фахівців (тією чи іншою мірою).

Партнерська модель, на відміну від експертної, передбачає відповідальність і вагому участь як фахівців, так і батьків на всіх етапах. У такій моделі взаємодії батьки разом із фахівцями збирають, аналізують і узагальнюють інформацію про успішність дитини, чинники впливу на її розвиток, беруть участь у визначенні освітніх та розвиткових цілей, плануванні подальшого впливу, моніторингу успішності та сформованості основних компетенцій.

Оновлюються підходи до формування курикулуму, зокрема змісту мовленнєвої, мовної та корекційно-розвиткової складових змісту освіти дітей із порушеннями слуху.

Сприймання мовлення на слух формується поетапно, як у дитини з нормальним слухом, так і в дитини, слух якої відновлено технічними засобами. Поступовий перехід від одного до іншого рівня розвитку мовленнєвого слуху забезпечує просування дитини від прелінгвальної до лінгвальної стадії мовленнєвого розвитку та подальше вдосконалення мовлення на слуховій основі (за Е. І. Леонгард).

Детекція — дитина виявляє звучання, усвідомлює, що мовна одиниця прозвучала.

Диференціація — дитина усвідомлює, що прозвучали різні мовні одиниці, розрізняє їх на слух.

Ідентифікація — дитина впізнає на слух знайомі одиниці мови.

Перцепція — дитина сприймає на слух незнайомий мовленнєвий матеріал.

У дитини зі збереженим слухом ці рівні формуються спонтанно під час повсякденного спілкування. У слухопротезованих дітей перехід від етапу до етапу відбувається у різний час. Якщо дитина з порушенням слуху протезована у ранньому віці, у перші місяці життя, цей шлях вона долає досить швидко і наближено до природної динаміки розвитку за умов певної організації життєдіяльності та спілкування. Що пізніше дитина отримала або покращила можливість чути, то більше часу і зусиль знадобиться (Хаджимухамедов, 2020).

За І. В. Корольовою, слухопротезована КІ дитина послідовно проходить кілька періодів (етапів) слухо-мовленнєвого розвитку:

1) **початковий період** розвитку слухового та слухо-мовленнєвого розвитку — виникає інтерес до звуків, з'являється голосова активність, перші домовленнєві й мовленнєві наслідування (окремі звуки, склади, слова);

2) **основний період** розвитку слухового та слухо-мовленнєвого розвитку — розвивається слухова увага, упізнавання, розрізнення звучань, розуміння часто вживаних слів і речень, формується пасивний та активний словник, у мовленні з'являються перші слова й прості речення, під корекційно-розвитковим впливом активізується слуховий контроль, слухо-мовленнєва пам'ять;

3) **мовний період** розвитку сприйняття чужого і власного мовлення — з'являється розуміння мовлення в ускладнених

акустичних умовах; відбувається засвоєння мовної системи, граматичних особливостей та використання їх у власному мовленні;

4) період розвитку зв'язного мовлення і розуміння складних текстів — цей період характеризується вмінням спілкуватися з різними людьми за допомогою мовлення, розуміти прочитаний текст, переказувати його, продукувати розповідь на різні теми.

ПЕРІОДИ СЛУХОМОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ (за І. В. Корольовою)

Початковий

Виникає інтерес до звуків, з'являється голосова активність, перші домовленнєві й мовленнєві наслідування

Основний

Розвивається слухова увага, упізнавання, розрізнення звучань, розуміння часто вживаних слів і речень, формується пасивний та активний словник, у мовленні з'являються перші слова й прості речення, під корекційно-розвитковим впливом активізується слуховий контроль, слухо-мовленнєва пам'ять

Мовний

З'являється розуміння мовлення в ускладнених акустичних умовах. Відбувається засвоєння мовної системи, граматичних особливостей та використання їх у власному мовленні

Період розвитку зв'язного мовлення і розуміння складних текстів

Характеризується вмінням спілкуватися з різними людьми за допомогою мовлення, розуміти прочитаний текст, переказувати його, продукувати розповідь на різні теми

Швидкість переходу від одного до іншого етапу слухо-мовленнєвого розвитку у дітей із порушеннями слуху дуже різниться і залежить від такого:

- ✓ часу втрати слуху, слухового досвіду та розвитку мовлення до втрати слуху;
- ✓ часу між втратою слуху та слухопротезуванням (чи збереглися у пам'яті акустичні образи, втрачене чи збереглося мовлення та якою мірою);
- ✓ ефективності медико-технічних засобів корекції слуху;
- ✓ слухового віку (як довго чує, як за цей час дитина просулася у слухо-мовленнєвому розвитку);
- ✓ чи проводилися спеціальні заняття до слухопротезування, які саме слухо-мовленнєві навички були сформовані тощо.

Це може розглядатися як підстави для відмови від уніфікації змісту зазначених складових та його структурування за віком дітей або роком навчання. Натомість пропонується гнучкий диференційований, індивідуалізований зміст, який, зокрема, дозволяє врахувати слуховий вік дитини та стан слухо-мовленнєвого розвитку. Основні структурні складові такого змісту — це етапи слухо-мовленнєвого розвитку, що їх кожна дитина проходить у різному віці, у власному темпі (Guberina, 2013; Жук, Литвинова, Литовченко, Шевченко та ін. 2014; Феклістова, 2017).

Важливими у доборі технологій слухо-мовленнєвого розвитку є очікування батьків. Тому серед актуальних питань є такі:

1) формування реалістичних очікувань щодо витрат зусиль та часу на реабілітаційні заходи, результатів комплексного корекційного впливу, які можуть суттєво різнитися, а саме: слухо-мовленнєвий розвиток може максимально наближатися до рівня осіб зі збереженим слухом або мати

значні особливості у фонетичному й граматичному оформленні, словниковому запасі, рівні мовних узагальнень тощо;

2) методичне забезпечення шляхів до реалізації очікувань (Max S. Chartrand; Головчиц; Носкова та ін.).

У зв'язку із цим усе частіше звучить думка науковців про доцільність певних акцентів під час консультування фахівцями батьків дітей із порушеннями слуху. Тобто необхідно:

- ✓ допомогти батькам прийняти ті обмеження, які неможливо здолати на сучасному рівні технологій, та максимально використати ті переваги, які надають сучасні методи корекції слуху (СА, КІ);
- ✓ поінформувати батьків про те, що одразу після слухопротезування «зона слухового охоплення» є мінімальною і збільшується поступово, а розуміння зверненого мовлення спочатку вкрай обмежене через відсутність інформаційних прив'язок, а потім поступово покращується разом із накопиченням слухо-мовленнєвого досвіду;
- ✓ пояснити батькам доцільність додаткових реабілітаційних стратегій (слухо-зорове сприймання зверненого мовлення, використання дактилю, ЖМ), особливо у випадках пізнього, недостатньо ефективного слухопротезування (Max S. Chartrand).

Категорія дітей із компенсованими КІ порушеннями слуху дуже неоднорідна. Слухопротезовані, у тому числі кохлеарними імплантами, учні різняться за багатьма показниками, серед яких:

- ✓ мовні традиції родини (жестомовна, словесномовна або білінгвальна родина);
- ✓ перша, рідна, мова учня (жестова, словесна);
- ✓ сформованість слухо-мовленнєвих навичок до слухопротезування;
- ✓ наявний рівень володіння словесним мовленням;

- ✓ вік втрати слуху (уроджене порушення, набуте у прелінгвальному, лінгвальному віці. Важливо, у якому саме: ранньому, дошкільному, шкільному віці, на якому етапі мовленнєвого розвитку в дитини втрачена або погіршилася можливість сприймати акустичні сигнали);
- ✓ вік слухопротезування;
- ✓ час між втратою слуху і слухопротезуванням;
- ✓ наявність супутніх порушень;
- ✓ індивідуальні здібності;
- ✓ досвід та результативність спеціального фахового впливу до слухопротезування тощо.

Великі розбіжності у показниках впливу на слухо-мовленнєвий розвиток дітей із кохлеарними імплантами та власне слухо-мовленнєвого розвитку зумовлює розмаїття потреб таких учнів, які мають бути максимально враховані та задоволені командою супроводу дитини. Отже, дієві технології слухо-мовленнєвого розвитку таких учнів вибудовуються на засадах особистісного підходу, гнучкості, індивідуалізованості.

Робота над технологічним забезпеченням освіти дітей із порушеннями слуху, зокрема оновленням змісту мовленнєвої лінії розвитку, у зв'язку з необхідністю врахування нових тенденцій та досягнень останніх років у сурдопедагогіці та суміжних галузях, актуалізувала деякі питання, пошук обґрунтованих та експериментально перевірених відповідей на запитання:

- Чи потрібні окремі програми розвитку для оптимально (вчасно та ефективно) слухопротезованих чи варто використовувати спільні програми для всіх дітей дошкільного віку з порушеннями слуху?

- Можна вважати універсальними традиційні методики розвитку мовлення дітей із порушеннями слуху або сучасна

практика потребує окремих методик для роботи з оптимально слухопротезованими дітьми? Як їх поєднувати в освітній та корекційно-розвитковій діяльності закладів освіти?

• З огляду на те, що оптимально слухопротезовані діти дошкільного віку з порушеннями слуху отримують освіту у закладах різного типу: спеціальних, загальноосвітніх, інклюзивних, чи є потреба у розвитку відповідної інфраструктури, в якій центри КІ на засадах міждисциплінарності здійснювали б координування діяльності та навчання фахівців (сурдопедагогів, логопедів, психологів, сурдологів) і батьків?

Підсумовуючи, зазначимо, що виникнення і широке застосування високотехнологічних та високоефективних медико-технічних засобів корекції слуху, а саме кохлеарних імплантів та слухових апаратів нового покоління з високими показниками якості, зумовило можливість та необхідність розробки і впровадження таких педагогічних технологій слухо-мовленнєвого розвитку дітей із порушеннями слуху, які, з одного боку, сприяють максимальному використанню потенціалу скоригованих слухових можливостей та, з іншого боку, ураховують потреби та індивідуальні особливості кожної слухопротезованої дитини.

Сучасні педагогічні технології слухо-мовленнєвого розвитку дітей із порушеннями слуху вибудовуються на засадах:

- ✓ раннього втручання;
- ✓ міждисциплінарності;
- ✓ родиноцентризму;
- ✓ етапності, визначеної за критеріями якості слухового сприйняття та мовленнєвого розвитку (а не фізичного віку та року навчання у закладі освіти).

Як підготувати та провести індивідуальне корекційно-розвиткове заняття з дитиною з порушенням слуху дистанційно? Практичні поради.

Через об'єктивні причини (дитина живе далеко від закладу, який надає корекційні послуги, карантинні обмеження тощо) уроки та заняття, зокрема й індивідуальні корекційні заняття, можуть проводитися дистанційно. Дистанційне навчання надає можливості реалізувати право дітей на доступну освіту за обставин, які перешкоджають безпосередньому спілкуванню учня і педагога, унеможливають відвідування дітьми закладів освіти. У зв'язку із цим актуалізуються питання методичного забезпечення віддаленого освітнього процесу. Створено багато ресурсів, які допомагають педагогам його реалізовувати. Як можна використати ці ресурси в індивідуальній корекційно-розвитковій роботі з дітьми з порушенням слуху? Які навчальні матеріали слід підготувати самостійно? Як взаємодіяти, спілкуватися з дитиною?

Більшість із нас, спеціальних педагогів, не має великого досвіду віддаленого навчання, потребує ресурсної підтримки та методичної допомоги, адже електронне освітнє середовище ще тільки створюється, а технології віддаленого навчання напрацьовуються. Виникає багато запитань у всіх суб'єктів дистанційного навчання: учнів, педагогічних працівників, а також батьків. Чи можливі індивідуальні корекційно-розвиткові заняття у режимі онлайн? Як зробити їх ефективними? Як організувати взаємодію на відстані? Як допомогти учневі сприймати вербальну й акустичну інформацію в ускладнених умовах?

Дистанційні корекційно-розвиткові заняття з дітьми з порушеннями слуху мають забезпечувати регулярну та змістовну взаємодію суб'єктів навчання. Форми організації такого корекційно-розвиткового впливу можуть бути різноманітні:

- ✓ заняття;
- ✓ самостійна робота учнів;
- ✓ корекційно-розвиткові ігри;
- ✓ консультації.

Підготовка до дистанційних занять починається з визначення того, в якому режимі вони проводитимуться: синхронному чи асинхронному, тобто у режимі онлайн-спілкування дитини з педагогом чи через опрацювання дитиною заздалегідь підготовлених педагогом навчальних матеріалів або поєднуюватимуться обидва способи. Від того, який спосіб буде обрано, залежить вибір інформаційно-телекомунікаційних систем (електронних освітніх платформ), сервісів, інструментів для підготовки, проведення заняття, моніторингу досягнень учнів (Skype, Zoom, Viber, WhatsApp або інші) та того, який саме навчальний контент може бути використано для занять.

Зауважте,

що неможливо опанувати відразу всі корисні сервіси! Варто на початку обирати вже відомі, а потім поступово знайомитися з новими для вас.

Для створення електронного освітнього ресурсу для корекційно-розвиткових занять в асинхронному режимі педагог готує навчальні матеріали і робить їх доступними для дитини у будь-який час, а дитина опрацьовує їх (переглядає, читає, прослуховує) та виконує завдання. Навчальні матеріали розробляються у вигляді відео-, аудіо-, графічної та текстової інформації. Сурдопедагог розробляє платформу для самостійної роботи дитини або роботи дитини з батьками, він заздалегідь робить запис відеоуроку/заняття, добирає навчальні матеріали, оформлює у зручному для опрацювання вигляді (наприклад, у вигляді презентації), надає посилання на освітні ресурси. Підготовлені матеріали демонструються на екрані (комп'ютера, ноутбука, планшета, смартфона), за необхідності можуть бути роздруковані. Вони залишаються доступними для дитини весь час. Учень залучається до корекційного заняття тоді, коли йому зручно; у час, передбачений його власним індивідуальним розкладом, може повторно опрацьовувати матеріали. Взаємодія

між учнем та сурдопедагогом відбувається опосередковано. Учитель може бути «присутній» як голос за кадром, якщо слухові можливості дитини це дозволяють (дитина користується кохлеарним імплантом, ефективним слуховим апаратом, має суттєві залишки слуху).

Важливо забезпечити зворотний зв'язок (наприклад, спілкування у спеціально створеній групі на одному з інтернет-майданчиків, листування електронною поштою тощо), відповідати на запитання дитини, надавати допомогу підказками або спрямовувати до доступних навчально-розвиткових ресурсів, давати завдання та перевіряти їх виконання (наприклад, вивчити чистомовку або вірш, розповісти з дотриманням правильної звуковимови, ритму та інтонаційного оформлення, записати і надіслати вчителю відео; прослухати аудіозапис голосів тварин, впізнати їхнє, дібрати відповідні малюнки або записати назви тварин, надіслати педагогу), оцінювати результати тощо.

Зміст навчальних матеріалів і послідовність завдань відображають сходинки на шляху розвитку слухо-мовленнєвих компетенцій.

Доцільно

давати більше, ніж зазвичай, інструкцій до виконання завдань, оскільки ви не поруч і не можете допомогти кожного разу, коли дитині щось незрозуміло.

Необхідно також забезпечити доступність інформації, представленої у навчальних матеріалах, що будуть використані дистанційно, урахувавши потреби дитини. Серед засобів, які допоможуть зробити інформацію доступною, такі:

- ✓ чітка, але природна вимова;
- ✓ можливість підсилити гучність під час прослуховування аудіозаписів (наприклад, аудіозаписи вимови звуків, проспівування складів, голосів тварин, музичного супроводу);

- ✓ титрування;
- ✓ використання жестової мови для пояснень під час роботи із жестомовними учнями, калькованої жестової мови у роботі з тими дітьми, які добре володіють словесним мовленням (щоб компенсувати можливі недоліки відтворення аудіозапису), дактилювання;
- ✓ словесно-жестовий переклад;
- ✓ оптимальне унаочнення;
- ✓ мінімізація кількості ймовірно незнайомих слів на слайдах та у мовленні педагога;
- ✓ вживання доступних дитині граматичних конструкцій;
- ✓ використання фотографій;
- ✓ включення коротких відеороликів (наприклад, відеороликів із виконанням динамічних артикуляційних вправ, вправ пальчикової гімнастики тощо).

Слід

під час перегляду корекційно-розвиткового заняття забезпечити дитині можливість здійснити самоперевірку правильності виконання завдань, надати правильний варіант для звіряння.

Не варто

у заздалегідь зробленому записі відеоуроку/заняття підхвалювати дитину за виконання завдання (Зробив? Молодець! Правильно!), адже перевірити його в режимі реального часу неможливо, і дитина знає про це. Знижується мотивація до правильного виконання. Виконав, намагався, досяг очікуваного результату чи ні — все одно молодець!

Онлайн-заняття в синхронному режимі, тобто у режимі реального часу, передбачає живе спілкування дитини з педагогом за допомогою технічних засобів (веб-камер, мікрофонів). Безпосередня взаємодія між педагогом та дитиною,

що відбувається впродовж усього заняття, уможлиблює постійний зворотний зв'язок, дозволяє педагогу швидко реагувати на поточні потреби учня, вчасно надавати необхідну правильно дозовану допомогу, демонструвати мовленнєві еталони, зразки виконання завдань. На заняттях, які проводяться у синхронному режимі, у дитини є можливість перепитати, уточнити, звернутися по допомогу і одразу її отримати.

Будьте готові

до того, що підготовка до дистанційних та онлайн-занять забиратиме більше часу, ніж ви витрачаєте зазвичай. Однак створені вами матеріали у майбутньому ви зможете використовувати (принаймні, частково) не лише для віддаленого навчання, а й для занять у навчальному класі (кабінеті), вони допоможуть урізноманітнити корекційно-розвиткову роботу, зробити її динамічною, цікавою.

Не слід організовувати заняття так, щоб педагог був на екрані постійно чи надто довго, оскільки увага дитини до «несправжнього» вчителя не дуже стійка.

На екрані в режимі реального часу артикуляція може сприйматися нечітко, звук може затримуватися або спотворюватися. Для покращення умов сприймання необхідно заздалегідь дібрати малюнки, зробити фотографії виконання статичних артикуляційних вправ, відеоролики динамічних вправ, аудіозаписи та пропонувати їх дитині для перегляду і прослуховування після того, як зразок виконання продемонстрував педагог.

Водночас педагог має з'являтися на екрані багаторазово і досить часто, щоб не зникало відчуття присутності, не переривався емоційний зв'язок і дитина постійно відчувала підтримку, допомогу, контроль.

Доречно, готуючись до онлайн-заняття,

- ✓ зробити фотографії (наприклад, положення органів артикуляції), адже на екрані не завжди добре видно;
- ✓ записати відео (наприклад, виконання артикуляційних вправ), оскільки в режимі реального часу якість відтворення може бути недостатньою;
- ✓ дібрати матеріали з готовими зразками, такими, що є в доступі (голоси тварин для розвитку слухового сприймання, голоси людей для розвитку фонематичного слуху, дитячі пісеньки з проспівуванням звуків, складів для розвитку автоматизації тощо);
- ✓ продумати домашнє завдання і способи перевірки його виконання;
- ✓ оформити навчальні матеріали у вигляді презентації, щоб під час заняття була можливість послідовно демонструвати їх на екрані.

Дитині буде зручніше сприймати те, що говорить педагог, якщо темп промовляння буде уповільнений, але залишатиметься природним. З першого сприймання дитина може не зрозуміти сказане через спотворення, затримку аудіо та відео під час трансляції, тому корисно додатково повторити інструкцію, зразок промовляння та ін.

Потрібно зважати й на те, що учню можуть заважати фонові звуки, та за можливості слід мінімізувати їх — як у приміщенні, де перебуває педагог, так і в кімнаті, де знаходиться дитина.

Має суттєве значення правильне розташування екрана педагога та учня перед екраном (відстань обличчя до екрана, кут нахилу екрана, як падає світло тощо). Не потрібно раптово наближатися або різко віддалятися від екрана, робити неконтрольовані зайві рухи головою, руками, щоб не відволікати увагу дитини. Рухи мають бути змістовними, допов-

нювати корисну інформацію, яку педагог хоче повідомити дитині.

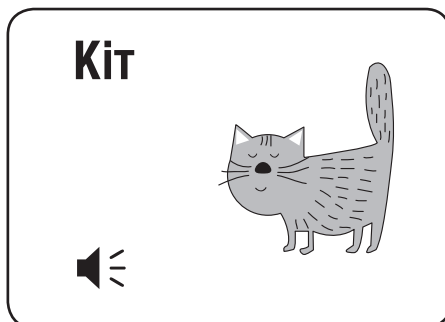
Динамічність та зміна видів роботи в умовах онлайн-навчання ще важливіші, ніж під час занять у класі, оскільки діти звикли до швидкої зміни кадрів, руху, дій на екрані. Ретельно продумати треба не лише власні дії, а й дії дитини: що робить дитина?

Заздалегідь підготовлена презентація з ілюстраціями, фотографіями, аудіо- та відеозаписами допоможе збагатити заняття різними сенсорними враженнями та дитячою активністю, зробити його більш динамічним.

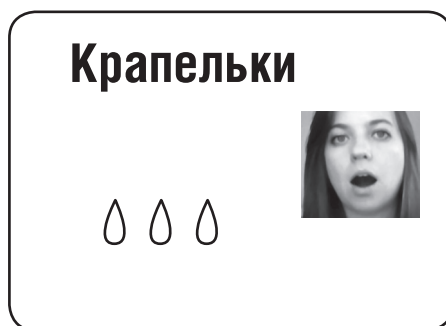
Слайд із завданням для запам'ятовування послідовності та назв пір року містить малюнки, які дитина може переміщати по слайду.

Слайд для впізнавання і розрізнення голосів тварин містить аудіозапис, малюнок, слово.

Слайди для впізнавання і розрізнення схожих за звучанням звуків мовлення містять відеозаписи артикуляції та звучання, малюнок для звуконаслідування, слово для глобального або аналітичного читання.

Слайд для автоматизації вимови звука [к] у звуконаслідуванні адресований передусім батькам, є частиною презентації, яка надсилається для виконання дитиною домашнього завдання разом із батьками. Він містить завдання з короткою інструкцією до виконання, мовленнєвий матеріал (звуконаслідування), який дитина може повторити за дорослим або прочитати, та посилання на аудіозапис із відеореєстром (із доступного інтернет-ресурсу).

Пісенька «Дощик»

Проспівати під музику,
дотримуватися ритму мелодії.

Кап-кап-кап
Кап-кап-кап
Кап-кап-кап

<https://www.youtube.com/watch?v=KZsglJrZSkI>

Аналогічні слайди можуть бути зроблені для самостійного опрацювання старшими дітьми.

Слайд для автоматизації вимови задньоязикових звуків [к], [х] у віршику містить вірш, ілюстрацію до нього та аудіозапис зразка виразного декламування.

Кухар і муха

Якось кухарю на вухо
В кухні шепотіла муха:
«Хоч з тобою не дружу,
Хліб спекти до-по-мо-жу».

Потрібно враховувати,
що за віддаленого навчання може знадобитися
більше часу для засвоєння матеріалу, тому заз-
далегідь складений план може бути не реалізова-
ний повною мірою у ті терміни, які ви передба-
чили раніше.

**Пам'ятаймо, що пошук нових рішень — це не лише
труднощі, а й нові можливості та професійний розви-
ток! Здоров'я та успіхів усім педагогам та учням!**

ФОРМУВАННЯ ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Сучасна спеціальна педагогіка окреслила напрями освітніх змін теоретичних площин відповідно до навчальних програм та їхнього практичного запровадження через особистісно орієнтовані моделі навчання. Зміни у процесах пізнавально-математичної освіти відбуваються у зв'язку з її реформуванням та модернізацією і пов'язані з формуванням пізнавально-математичного стилю мислення дітей із порушеннями слуху, фундаментальністю підходів до їхньої пізнавально-математичної підготовки, можливістю застосування пізнавально-математичних знань під час нових завдань із практичним життєвим змістом.

Одним із головних соціальних замовлень на сучасному етапі розвитку пізнавально-математичної підготовки дітей із порушеннями слуху у початковій ланці шкільного навчально-виховного процесу, що визначено в програмі, є розвиток пізнавальної діяльності дитини та математичного мислення. Він характеризується ступенем розвитку саме тих розумових операцій (аналіз, синтез, узагальнення та ін.), за допомогою яких дитина набуває знання, що пов'язані з навколишнім світом, учитися міжособистісним відносинам з однолітками та усвідомлює своє місце в навколишньому середовищі.

У процесі розвитку дитини внаслідок засвоєння різноманітних знань і умінь стають можливими нові види діяльності,

згодом ці сфери значно розширюються й ускладнюються їхні форми, що зумовлює перехід до якісно нових стадій інтелектуального розвитку. Сучасна педагогіка, оновлення навчально-корекційного процесу значно розширюють можливості формування творчої, самостійної особистості.

Відбувається реформування спеціальної навчально-виховної педагогічної освіти, визначене упровадженням компетентнісного підходу до навчання та виховання учнів молодшого шкільного віку з порушеннями слуху, що базується: по-перше, на програмах; по-друге, на науково-методичних і навчально-методичних розробках та упровадженні технологій навчання у практику спеціальних шкіл та інклюзивних класів, навчально-виховних центрів.

Саме в цьому віці у школярів розвиваються поняття та уявлення про свої права та обов'язки, засвоюються правила і норми моралі, формується ставлення до словесного або жестового спілкування, розвивається довільна поведінка.

Зміст підручників із математики для дітей із порушеннями слуху створюють можливості для розвитку пізнавальних процесів молодших школярів. Головні напрями оновленого змісту та гуманізації цілей шкільної освіти стосуються індивідуалізації пошуків сучасних, більш ефективних, навчально-виховних та корекційних процесів, що відповідають вимогам сучасності. Нові підручники не містять жорстких вимог до навчання учнів. Вони залишають простір для творчої роботи вчителя з учнями, передбачають індивідуальний підхід навчально-виховного та корекційного процесів до кожного учня окремо. Підручники передбачають різнобічний розвиток учнів, закладають основи компетентності, що має розвивати їхній досвід, який допомагатиме у вирішенні проблем теперішніх і в майбутньому, навчають учнів здобувати нову інформацію, виховують уміння приймати свідомі особисті рішення.

Зважаючи на зміст навчання в школі, учителю потрібно для кожного уроку визначатися з розвивальною задачею.

Здебільшого ця задача стосується розвитку логічного мислення учнів шляхом формування прийомів розумової діяльності: аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, абстракції і конкретизації, а також шляхом розв'язання задач із логічним навантаженням (ці задачі пропонуються вчителем за наявності часу й виходячи з пізнавальних потреб учнів).

Запропонований навчальний зміст у підручниках створює умови для постійного виконання учнями розумових операцій, для збагачення їхнього словникового запасу математичною термінологією, що позитивно впливає на розвиток математичного мовлення.

У розумовому розвитку молодших учнів багато що залежить від середовища, в якому вони перебувають, від кількості та якості інформації, яку вони можуть отримувати від учителя, це і буде в більшості випадків обумовлювати їхню поведінкову, пізнавальну і практичну діяльність. Сюди входить інформація, яку учні одержують шляхом безпосереднього сприйняття, а також опосередковано, через слово, яке бачать (картки зі словами або словосполученнями, жести, дактиль). Для розвитку розумової діяльності учнів необхідно збільшення кількості та зміна якості інформації, що їм надходитиме. Найбільш сприятливі умови в навчанні створюють найбільш оптимальний приплив інформації, яка повинна своєчасно збагачуватися й ускладнюватися вчителем. Цьому правилу повинна відповідати вся система навчання і розвитку учнів із порушеннями слуху.

У реабілітаційно-навчально-виховній роботі з учнями з повною або частковою втратою слуху допомагає більш глибоке розвинення їхніх збережених аналізаторів.

Зорове сприйняття в дітей із порушеннями слуху таке саме, як і у дітей, що чуять, однак відсутність (повна або часткова) слухових відчуттів і сприймань та уповільнене оволодіння словесним мовленням створюють особливі умови розвитку зорового сприймання. В учнів, що чуять, зорові образи поєднуються зі звуковими, одразу виникають слухо-

зорові зв'язки, тоді як в учнів із порушеним слухом цей зв'язок відсутній повністю або частково. В учнів, щочують, процес сприйняття перетворюється на процеси аналізу, узагальнення, тому що вони володіють словесними позначеннями математичних виразів, а учні з порушеннями слуху включаються в цей процес значно важче, і відбувається він повільніше. Включення мовлення в процес сприйняття дає можливість учням аналізувати, узагальнювати, робити висновки. У учнів із порушеннями слуху, які перебувають у середовищі тих, щочують (якщо учні не виховуються у спеціальному закладі та батьки не навчають їх словесному мовленню у спеціальних центрах), мовленнєве спілкування будується головним чином на розумінні та засвоєні природних жестів, що супроводжують мовлення дорослих.

Однак недостатня різноманітність та диференційованість міміко-жестових позначень у математичному змісті навчання не надає належної допомоги учням для розвитку зорового сприймання, яку надає оволодіння словесним мовленням. Без спеціального навчання словесного мовлення і розширення уявлень про навколишній світ учні з порушеннями слуху оволодівають диференційованим сприйняттям навчального матеріалу з великими труднощами. Вони засвоюють легко тільки той матеріал, із яким безпосередньо пов'язана їхня практична діяльність.

За даними досліджень Т. В. Розанової, зорове сприйняття в дітей із порушеннями слуху значно розвивається у старшому дошкільному віці та у шкільний період. Є й визначена специфіка у розвитку зорового сприймання в дітей із порушеннями слуху. У них формується тонко диференційоване сприйняття міміки і жестів інших людей, положень зміни пальців руки при дактилюванні, а також рухів губ, обличчя та голови людини за усного мовлення. Зорове сприйняття має дуже велике значення для розвитку можливостей учнів із порушеннями слуху, воно дає можливість спілкуватися з оточуючими, а відтак, уможливорює більш інтенсивний роз-

виток пам'яті, мислення, допомагає скоротити розрив у розвитку в порівнянні з учнями, щочують. Воно також відіграє дуже важливу роль не тільки в загальнопізнавальній діяльності учнів із порушеннями слуху, а й у вивченні логіко-математичних відношень. Тому вчителю необхідно дуже уважно ставитися до формування і розвитку зорового сприйняття учнів із порушеннями слуху. Завдання кожного вчителя — забезпечити розвиток зорового сприйняття в єдності з формуванням словесного мовлення та мислення. Усі підручники розроблялися з урахуванням розвитку зорового сприйняття в учнів із порушеннями слуху, їхнього знайомства з предметами і явищами навколишнього світу.

На кожному етапі навчання учнів із порушеннями слуху слід пам'ятати про велику залежність їхнього розвитку від диференційованості й узагальнення сприйняття, їхніх аналітико-синтетичних можливостей, їхньої цілісності й усвідомленості, від рівня оволодіння засобами словесного мовлення й абстрактно-логічного мислення, від повноти знань.

Учителю необхідно приділяти спеціальну увагу розвитку в учнів умінь правильно сприймати і розуміти зображення: різні картки із зображенням фігур, предметів, прості схеми, контури і т. ін. Як відомо, роль відображень дуже значна у формуванні уявлень дітей про пори року, явища природи, часові відношення, розташування предметів у просторі та ін., у розвитку їхнього мислення і пізнавальної діяльності в цілому, а головне — у логіко-математичній діяльності.

Виховна задача вчителя на уроці головним чином стосується формування пізнавального інтересу в учнів до вивчення математики та розвитку таких якостей особистості, як акуратність, товариськість, доброзичливість тощо.

У початковій школі здебільшого використовують комбінований урок. Структура комбінованого уроку складається з таких етапів:

- ✓ мотивація навчально-пізнавальної діяльності учнів;

- ✓ актуалізація опорних знань і способів дії;
- ✓ формування нових знань і способів дії;
- ✓ закріплення вивченого, формування вмінь і навичок;
- ✓ рефлексія навчально-пізнавальної діяльності учнів.

На етапі навчально-пізнавальної діяльності важливо викликати зацікавленість в опануванні нового матеріалу, спонукати учнів до активної роботи. Такі бесіди вчителя з учнями повинні мати мотиваційний характер і мають закінчуватися повідомленням учителя про тему і задачі уроку.

Зміст етапу актуалізації опорних знань і способів дії полягає у підготовці учнів до сприйняття нової інформації, для чого доцільно актуалізувати ті знання та способи дії, які є базою для засвоєння нового навчального матеріалу. На цьому етапі доцільно використовувати такі види роботи: зорові, графічні, математичні диктанти, геометричні хвилинки, усне опитування, усну лічбу тощо.

Із метою розвитку в учнів уваги, сприймання, запам'ятовування корисно використовувати саме зорові диктанти. Перед проведенням зорових диктантів учителю необхідно проінструктувати учнів: «Уважно розгляньте подані фігури, зверніть увагу на їхню форму, колір, розмір; запам'ятайте послідовність фігур. Після того як ці фігури будуть закриті, вам слід відтворити їх у поданій послідовності». Учні розглядають геометричні фігури, усно (за можливості) описують їх, можуть використовувати дактиль, жестову мову. Після цього учні повинні напам'ятати викласти на парті геометричні фігури у поданому порядку. Перевірка проводиться через зіставлення одержаних учнями послідовностей із поданою на дошці.

Етап формування нових знань та способів дії передбачає створення проблемної ситуації, її вирішення, формування орієнтувальної основи дії, первинне закріплення в матеріалізований формі та у вигляді виконання навчальних дій із коментарем. Подальше опрацювання дії відбувається на

етапі закріплення вивченого матеріалу та формування вмінь і навичок, який до того ж передбачає безперервне повторення вивченого раніше.

На заключному етапі підбивається підсумок уроку, організується рефлексія діяльності, а головне, визначається внесок уроку в розвиток учнів.

Для оцінювання власної діяльності на уроці, індивідуальних досягнень учня учитель пропонує йому починати висловлювання з таких фраз (за О. Я. Савченко): «Я знаю, що...», «Я можу пояснити...», «Я розумію...», «Я знаю, як зробити...», «Я вмію робити...», «Я намагаюсь...», «Я хочу досягти...», «Я відчуваю, що мені потрібно...» та ін. Доцільно також проводити з учнями самоаналіз їхньої діяльності й під час перевірки завдань. Учитель пропонує висловитися (у нашому випадку висловлювання можуть бути словесною, жестовою мовами, а також за допомогою дактилювання): «Хто задоволений своєю роботою? У кого є до себе зауваження, побажання тощо?»

Рефлексія навчально-пізнавальної діяльності учнів

Розкажіть про свої навчальні досягнення, використовуючи слова: «Я знаю, що...», «Я можу пояснити...», «Я розумію...», «Я знаю, як зробити...», «Я вмію робити...», «Я можу...», «Я роблю...», «Я перевіряю...», «Я створюю...», «Я придумую...», «Я прагну до...», «Я хочу досягти...», «Я дуже ціную...», «Я гадаю, що мені потрібно...».

Чого ви навчилися на уроці? Що ви повторили? Які вміння вдосконалили? Чим цікавий був для вас урок? Назвіть числа, які не більші за 10. Назвіть числа, які не менші за 5, але не більші за 10. Розкажіть про власні навчальні досягнення. Що в кожного з вас виходить найкраще? Над чим ще слід попрацювати?

Що нового ви дізналися на уроці? Як потрібно міркувати при додавання круглого числа до двоцифрового числа? Як потрібно міркувати за віднімання круглого числа від двоцифрового числа? Що на уроці, на вашу думку, було корисним? Що було цікавим? Що для вас було складним? Над чим ще потрібно попрацювати?

Мотивація навчально-пізнавальної діяльності учнів

Світ навколо нас різноманітний. Сьогодні ми досліджуватимемо лише одну із властивостей об'єктів навколишнього середовища — форму. Отже, розпочинаємо цікаву подорож у країну геометричних форм. Але спочатку з'ясуємо, що ви вже знаєте про геометричні фігури.

Склад чисел першого десятка

На цьому уроці ми підсумуємо вивчення складу чисел першого десятка. Ви вже знаєте склад багатьох із цих чисел, але той, кому треба ще попрацювати над цим, сьогодні матиме таку можливість. А крім того, на вас чекає відкриття способу міркування над встановленням складу чисел. Звісно, ви із цим способом вже знайомі, але застосовували його лише до числа 10.

На цьому уроці на вас чекає маленьке відкриття. Ви спробуєте дати назви числам, які додають, та результату арифметичної дії додавання. Ви маєте бути дуже уважні, адже повинні засвоїти знання, які будуть потрібні майже на кожному уроці математики аж до 6-го класу!

Ознайомлення з поняттям «задача»

Ситуації, які виникають у житті людини, часто пов'язані з вирішенням якоїсь проблеми, пошуком відповіді на запитання... Наприклад, у вас є 5 цукерок, ви пригостили подружку двома цукерками. Вам цікаво, скільки цукерок у вас залишилося? Або у вас є 7 іграшок, мама купила вам ще дві.

Вам цікаво, скільки іграшок у вас стало? Це все ситуації, що можуть відбутися у вашому житті. Це особливий вид математичних завдань, із яким ми сьогодні познайомимось.

Додавання і віднімання круглих чисел

На попередньому уроці ми знайомилися з додаванням і відніманням одноцифрового числа до (від) двоцифрового числа. Як до двоцифрового числа додати одноцифрове число? Як від двоцифрового числа відняти одноцифрове число? А чи здогадаєтеся ви, як до двоцифрового числа додати кругле число? Від двоцифрового числа відняти кругле число? Сьогодні ви дізнаєтеся, як це зробити.

Актуалізація опорних знань і способів дії

Актуалізація уявлень про геометричні фігури

Учитель демонструє на дошці відповідні геометричні фігури і пропонує учням показати серед них спочатку сині фігури, потім сині круги, потім великі сині круги. Далі завдання може бути ускладнено, наприклад, таким чином: показати всі сині фігури; будь-яку синю фігуру; кожний синій круг; кожний великий синій круг, решту синіх кругів, решту синіх фігур; останню синю фігуру; кожний маленький синій круг; усі маленькі сині круги; один із маленьких синіх кругів.

Актуалізація поняття натурального ряду чисел

Розгляньте ряд чисел. Чи можна його назвати натуральним рядом? Як слід змінити цей ряд чисел, щоб одержати натуральний ряд чисел?

2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ...

(Цей ряд назвати натуральним рядом чисел не можна, тому що натуральний ряд починається із числа 1, а тут його

немає. Щоб одержати натуральний ряд чисел, слід дописати число 1.)

Відновіть натуральний ряд чисел: 1... .. 4, 5... 7... .. 10.

Математичний диктант

Усне опитування

Які арифметичні дії ви знаєте? Що означає дія «додати»? Дія «відняти»?

Яку арифметичну дію треба виконати, щоб число стало більше? менше?

Наведіть приклад обставини (ситуації), до якої можна скласти вираз: $5 - 2$; $5 + 2$.

Перетворіть поданий ряд чисел на натуральний ряд: 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8.

На скільки кожне наступне число більше за попереднє в ряді чисел?

На скільки кожне наступне число менше за попереднє? Як одержати наступне число?

Як одержати попереднє число?

Актуалізація знань — геометричні фігури

Розгляньте геометричні фігури (на набірному полотні, на дошці або в підручнику), назвіть кожну фігуру. Запам'ятайте фігури та їх послідовність. Намалюйте фігури на окремому аркуші паперу.

Робота за сходинками складності

Перша сходинка. Назвіть кожну фігуру.

Друга сходинка. Визначте ознаку, що змінюється.

Третя сходинка. Продовжте послідовність. (Зміна ознаки відбувається почергово: форма, розмір, форма, розмір. Наступною зміною ознаки має бути зміна форми).

Пропонуємо учням домалювати відповідну фігуру в послідовності. Цікавимося, чи застосовував визначену закономірність хтось із учнів, запам'ятовуючи ряд фігур.

Графічний диктант (виконується на аркуші в клітинку)

Відлічіть 9 клітинок униз, поставте точку.

Проведіть лінію: на 3 клітинки вправо, потім на 2 клітинки вгору; 1 вліво, 1 вгору; 1 вліво, 1 вгору; 1 вправо, 1 вгору; 1 вправо, 1 вгору; 1 вправо, 1 вниз; 1 вправо, 1 вниз; 1 вправо, 1 вниз; 1 вліво, 1 вниз; 1 вліво, 2 клітинки вниз; на 5 клітинок вправо...

Спробуйте продовжити візерунок самостійно.

Усне опитування, практичні вправи

Які арифметичні дії ви вивчили?

Що означає дія додавання? Що означає дія віднімання?

Яку арифметичну дію потрібно виконати, щоб стало більше?

Яку арифметичну дію потрібно виконати, щоб стало менше?

Покладіть зліва на парту 6 жовтих чотирикутників, справа — два зелені чотирикутники. Об'єднайте їх. Що означає «об'єднати»? Складіть до цього вираз. Коли об'єднали, стало більше чи менше? Полічіть усі чотирикутники. Чому дорівнює значення (сума) виразу? Перевірте, чи дійсно всіх чотирикутників більше, ніж окремо жовтих і окремо зелених.

Покладіть на парту 8 зелених кругів. Приберіть 3 круги. Складіть вираз за вашою дією. Коли вилучили круги, залишилося більше чи менше кругів, ніж було спочатку? Полічіть круги, які залишилися. Чому дорівнює значення (різниця) складеного вами виразу? Перевірте, чи дійсно залишилося менше кругів, ніж було.

Усне опитування

Як називаються числа при додаванні?

Яке число при додаванні може бути найбільшим?

Чи може сума дорівнювати одному з доданків? У якому випадку?

Як називаються числа при відніманні?

Яке число при відніманні може бути найбільшим?

Чи може різниця дорівнювати зменшуваному? В якому випадку?

Яка арифметична дія може називатися відніманням?

Як знайти невідомий доданок?

Як знайти невідоме зменшуване?

Як знайти невідомий від'ємник?

Як пов'язані арифметичні дії додавання і віднімання?

Сформулюйте переставний закон додавання. Коли ми його застосовуємо?

Як дізнатися, на скільки одне число більше чи менше за інше?

Формування нових знань і способів дії

Формування поняття про число 8. Позначення числа 8 цифрою. Що можна сказати про кількість трикутників, чотирикутників і кругів на малюнку? Прикрийте пальцем трикутник праворуч. Скільки на малюнку залишилося трикутників? (7.) Що треба зробити, щоб трикутників стало стільки, скільки й чотирикутників? Стільки, скільки й кругів? (Додати ще 1 трикутник.) Число, яке утворює (характеризує) кількість трикутників, чотирикутників і кругів, це число 8.

Число «вісім» на письмі позначають цифрою 8. Уважно розгляньте друковану та прописну цифру: на що вона схожа? (У цифрі 8 два кільця без початку і кінця.)

Ознайомлення з поняттям натурального ряду чисел і числом 10

Прочитайте ряд чисел. Чим він цікавий? У ньому всі числа впорядковані так, що кожне наступне число на одиницю більше за попереднє. Такий ряд називають натуральним. Покладіть на парту одну лічильну паличку. Як одержати наступне число натурального ряду? (Треба додати ще одну паличку.) Додавайте по одній паличці, доки не одержите число 9. Як одержати наступне число в натуральному ряді?

(Додати 1.) Чи знаєте, яке число вийшло? Ми одержали число 10. Чи знаєте ви, скільки пальців у вас на руках? Скільки пальців у вас на ногах? Зверніть увагу: число 10 на письмі позначається двома цифрами 1 і 0. Уважно розгляньте друковані і рукописні цифри 1 і 0. На що схожий 0?

Назви компонентів і результату дії додавання. Математичний вираз — сума

Практична робота

Покладіть на парту зліва 4 зелені кола, а справа — 3 червоні. Присуньте червоні кола до зелених. Що ми зробили? Ми об'єднали кола. Полічіть, скільки вийшло всього кіл? Усіх кіл більше чи менше, ніж окремо зелених і окремо червоних? За допомогою якої арифметичної дії знаходимо більше число? (Дії додавання.) Що ми зробили із зеленими і червоними колами? (Ми їх об'єднали.) Із яких кругів тепер складаються всі круги? (Із зелених і червоних.) Яка арифметична дія відповідає операції об'єднання елементів двох множин? Яким знаком позначається дія додавання? Складіть вираз із карток із цифрами. $(4 + 3)$ Прочитайте вираз. Що ми робимо із числами 4 і 3? (Ми їх додаємо.) Якщо числа додають, як би ви назвали кожне із цих чисел? Пропонуйте ваші варіанти. Числа, які додають, називають доданками. Щоб відрізнити їх за порядком запису, говорять: перший доданок, другий доданок. Таким чином, 4 і 3 — це доданки; 4 — перший доданок, 3 — другий доданок.

Скільки отримаємо, обчисливши цей вираз? Полічимо всі кола, додаючи 3 червоні кола по одному. Запишемо отриманий результат за допомогою знака «=»: $4 + 3 = 7$. Яке число ми отримали, коли обчислили вираз? (Число 7.) Число 7 — це значення суми.

Ознайомлення з поняттям «задача»

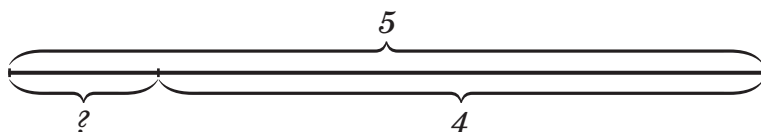
Учитель і учні читають умову задачі. Про що йдеться в тексті? Що нам відомо? Що позначають числа в задачі? Те, що відомо, є умовою задачі. Що нам невідомо в умові задачі

(із тексту задачі)? Про що нас запитують (про що можна запитати)? Це є запитання. Поясніть, що позначає кожен відрізок на схемі? Поміркуйте, що позначає увесь відрізок, який складено із двох відрізків.

Прочитайте текст (задачу), замінюючи малюнки відповідними словами. Відшукайте, що відомо. Як називають частину тексту, де йдеться про відоме? Перекажіть умову задачі. Відшукайте запитання, перекажіть його. Цей текст — задача. Запам'ятайте: задача складається з умови і запитання.

Усвідомлення поняття «задача»

Учні послідовно виконують вимоги завдання. Зосереджуємо увагу на роботі зі схемою. Креслимо схему і пояснюємо, що позначає кожний відрізок. Цілий відрізок позначений дужкою із числом 5. Він позначає, скільки листівок було в Оленки. Частина цього відрізка позначена дужкою із числом 4. Він показує, скільки листівок подарувала Оленка. Інша частина відрізка, позначена дужкою зі знаком питання, показує, скільки листівок залишилося в Оленки.

Залишилося листівок більше або менше, ніж було? (Менше.) За допомогою якої арифметичної дії знаходимо менше число? Отже, задачу будемо розв'язувати дією віднімання. $5 - 4 = 1$. Одна листівка залишилася в Оленки.

Ознайомлення зі способом додавання і віднімання круглого числа. Десятки

Яке число позначено зліва у верхньому ряді? (53.) Скільки в цьому числі десятків? (5.) Скільки в цьому числі одиниць? (3.) Що додаємо? (4 одиниці.) Про що треба пам'ятати? (Одиниці додають до одиниць.) Число якого розряду змінить-

ся? (Зміняться одиниці, а десятки залишаться незмінними: $53 + 4 = 57$.) Розгляньте другий малюнок у верхньому ряді. Яке число позначено зліва? (53.) Що додаємо? (4 десятки.) Що змінилося порівняно з попереднім малюнком? (Там додавали одиниці, а тут додаємо десятки). Як ми додавали одиниці? (Одиниці додавали до одиниць). Як будемо додавати десятки? (Десятки додаватимемо до десятків.) Число якого розряду зміниться? (Зміняться десятки, а одиниці залишаться незмінними: $53 + 40 = 93$.) Який висновок можна зробити? (Одиниці додають до одиниць, десятки додають до десятків.)

ФОРМУВАННЯ МОВНИХ І МОВЛЕННЄВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ТРЕТЬОКЛАСНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

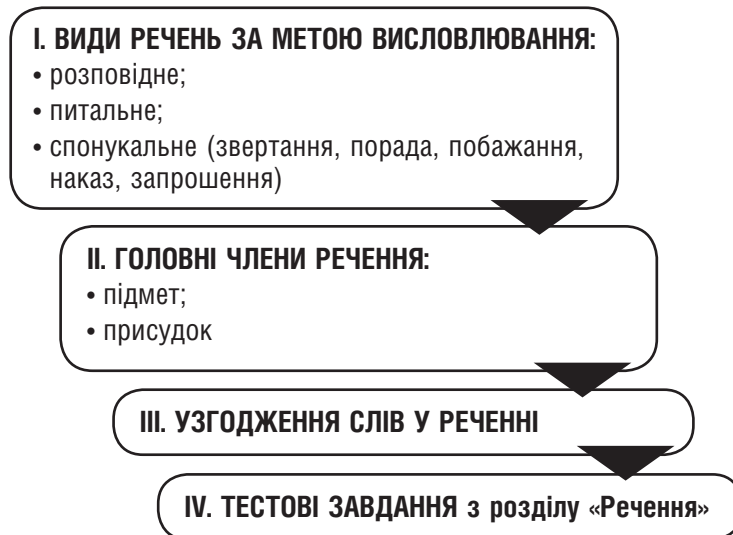
Мета навчального предмета «Українська мова» у 3 класі (Н 90) полягає у «формуванні ключової комунікативної компетентності молодшого школяра і виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу». Нова українська школа розглядає курс української мови у 3 класі не лише як важливу складову загального змісту початкової освіти, а й як необхідний засіб навчання й опанування інших шкільних дисциплін поряд із українською жестовою мовою (УЖМ). Українська жестова мова з раннього віку є необхідним, доступним і обов'язковим інформаційним ресурсом пізнання світу — усвідомленої основи грамотності, на якій вибудовується навчання української словесної мови у формах калькованого, писемного, дактильного, усного (за можливості) мовлення. Учитель початкових класів має бути не лише двомовним із достатнім рівнем жестомовних комунікативних навичок, а й уміти використовувати арсенал наочно-візуальних ресурсів, простих, доступних і зручних для оволодіння поступовими рівнями компетенцій словесної мови. Такі науково обґрунтовані лінгводидактичні позиції методики навчання УМ на основі УЖМ лягли в основу побудови уроків мовного циклу у 3 класі й продовжують традиції застосування цих положень за концентричним білінгвальним принципом. Допмагає у цьому змістове напов-

нення підручника «Українська мова. 3 клас», у якому представлено 8 тематичних розділів.

У зв'язку з вилученням важливого і необхідного розділу «Речення» у підручнику для 3 класу пропонуємо розміщення тематичного матеріалу системи (завдань на опанування і повторення ключових правил, опанування вправ на формування комунікативної, мовної, мовленнєвої компетенцій, тренувальних вправ на закріплення і систематизацію вивченого матеріалу).

За рекомендаціями О. Савченко (2018 р.), кількість годин на вивчення розділу «Речення», як і будь-якого іншого розділу з курсу «Українська мова», учитель встановлює самостійно, орієнтуючись на рівень підготовки учнів класу, а також ураховує загальний принцип науково обґрунтованої методичної доцільності.

У розділі «Речення» виділяємо такі 4 теми:

У 3 класі на всіх уроках із вивчення розділу «Речення» в учнів формуються вміння сприймати, продукувати, будувати прості речення (письмово, дактильно) із перевіркою жестовим мовленням із метою усвідомленого засвоєння значень слів. Послідовно дібраний мовний матеріал завдань

і вправ сприятиме: уточненню значення слова, кількісному нарощуванню словникового запасу учнів, збагаченню їхнього мовлення різними граматичними формами, розвитку вміння користуватися мовними засобами відповідно до норм літературної мови (орфоепічних, лексичних, граматичних); умінню аналізувати, оцінювати власну мовленнєву діяльність, удосконалювати її.

Добір тематики речень, текстів ураховує не лише накопичений досвід лексичного запасу у 1–2 класах та використання словникових слів 3 класу, а й сучасні інтереси учнів, практичне спрямування та виховне значення вправ і завдань. Значущим є набуття навички продукувати, повторювати, придумувати, записувати, відтворювати речення, а також висловлювати своє ставлення до того, що вони розуміють і представляють (пишуть, списують, показують, висловлюють, графічно зображають та ін.).

Важливо, що весь процес опанування реченнями супроводжується використанням наочності та схем, які є допоміжним дидактичним прийомом у засвоєнні структури речення, його кількісних і пунктуаційних ознак. А саме: розповідні, питальні, спонукальні — за метою висловлювання, окличні — за інтонацією. Використання різноманітних допоміжних матеріалів (запитань, опорних слів, початку (середини, закінчення) речення та ін. сприяє розвитку пізнавального інтересу глухих третьокласників і знаходить своє місце при доборі завдань і вправ для уроку.

Практична спрямованість початкового навчання виявляється і в тому, що навчальні досягнення молодших школярів із мови оцінюються не стільки знаннями про мову, скільки мовними і мовленнєвими вміннями: будувати речення різні за структурою (прості та складні, з однорідними членами речення, звертанням тощо), за метою висловлювання та інтонацією; уміти правильно утворювати форми слова і будувати словосполучення письмово, дактильно (порівнювати з жестовим мовленням); дотримувати норми лексичної сполучуваності, норми вимови, наголошування слів.

Одним із важливих завдань початкового навчання мови є формування елементарних умінь орфографічно правильно писати слова в реченнях, вживати відповідні пунктуаційні знаки.

Основою орфографічної компетенції є вміння співвідносити жестовий і графічний образи слів у реченні, позначати слова відповідними буквами без пропусків, замін, вставлянь і переставлянь. Учні початкових класів мають оволодіти цими вміннями і безпомилково писати вивчені слова за *орфографічним, дактильним принципом*. Крім того, учні мають засвоїти правопис і самостійно користуватись у процесі письма тими правилами, алгоритм застосування яких є простим (наприклад, із теми «Орфограма» уживання знака м'якшення в кінці слова, написання великої літери у власних назвах; написання *не* з дієсловом тощо).

Визначальним вмінням, яке має продовжувати формуватися на початковому (третьому) етапі навчання мови, є орфографічна і пунктуаційна зіркість: бачити в реченні особливості графічної форми слова, помічати пунктуаційні знаки у простих випадках, усвідомлювати їхню роль у реченні, а також самостійно виправляти допущені помилки, зіставляючи написане зі зразком. Це вміння формується у процесі виконання школярами системи вправ на списування, різних видів навчальних завдань тренувального характеру, у роботі над помилками.

Цікавим доповненням до теми «Речення» є як навчально-дидактичний, так і візуально-дидактичний матеріал відеоресурсів, що дозволяє вчителю початкових класів використати на уроці й урізноманітнити навчальну роботу над різними темами розділу «Речення».

Організація навчальної діяльності третьокласників спрямовується і на формування в них почуття відповідальності за виконане завдання, готовність самостійно працювати з новим, доступним за складністю навчальним матеріалом, мати власну думку з приводу обговорюваних питань, обґрунтовувати її і висловлювати у зручних формах мовлення.

Представляючи систему вправ із розділу «Речення», пропонуємо користуватися умовними позначеннями:

- ЗАПАМ'ЯТАЙ
- ПРИГАДАЙ
- БУДЬ УВАЖНИЙ
- ВИПРАВЛЯЙ
- ПЕРЕГЛЯНЬ

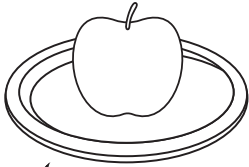
РЕЧЕННЯ

I. Види речень за метою висловлювання

1. Прочитай.

Червоне яблуко

На тарілці лежить червоне яблуко.

На гілці висить червоне яблуко.

2. Порівняй ці групи слів. Яку групу слів можна назвати реченням? Запиши речення.

3. Намалюй малюнок за змістом речення.

Речення виражає закінчену думку.

Перше слово в реченні пишеться з великої літери.

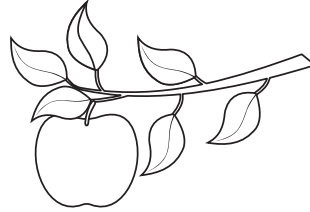
На яблуні ростуть соковиті яблука.

До речення можна додати схему.

└ _____ .

.....

1. Розглянь малюнки. Придумай речення. Використовуй схеми.

└ _____ . └ _____ .

2. Скільки слів у першому реченні?
3. Скільки слів у другому реченні?
4. Що спільне у реченнях?
5. Що відмінне?
6. Запиши одне речення.

.....

1. Прочитай речення.

- 1) Оленка ходила із хлопчиками в ліс.
- 2) Діти читали казку про колобка.
- 3) На троянді з'явилися краплі роси.

2. Скільки слів у кожному реченні?
3. Про що розповідає кожне речення? Яку закінчену думку виражає кожне речення?
4. Випиши речення за схемою

└ _____ .

.....

1. Прочитай текст. Визнач початок і кінець кожного речення.

Тато Петрика був лісником одного разу він приніс додому маленьке лисеня у лисеняти була пошкоджена лапка

2. Запиши речення. Які розділові знаки треба поставити в кінці кожного речення?

3. Придумай кінцівку тексту.

Довідка: змастив йодом, наклав пов'язку, годував, доглядав.

.....

1. Прочитай. Зверни увагу на слова в дужках. Чи правильно вони написані?

1) Дмитрик посадив (берізка). 2) Білочка зимує в (дупло). 3) Андрійко повернувся зі (школа). 4) Мишко заховався за (дерево).

Довідка: берізку, дуплі, деревом, школи.

2. Зміни закінчення слів у дужках. Запиши речення правильно.

3. До другого речення зобрази схему.

.....

1. Розглянь малюнки. Склади речення за малюнками.

Довідка: пояснює, грає, вмикає.

2. Запиши одне речення. Із якої літери ти напишеш перше слово в реченні? Що напишеш у кінці речення?

3. Яке це речення?

Пригадай!

Розповідне речення — це речення, в якому
про щось розповідається.

У кінці розповідного речення ставиться крапка (.).

У мене є чудовий товариш Данилко.

1. Розкажи про улюблені страви в їдальні.

План

- 1) На сніданок.
- 2) На обід.
- 3) На вечерю.

2. Запиши розповідні речення. З якої букви слід писати перше слово у реченні? Що поставиш у кінці кожного речення?

Зразок. 1) Моя улюблена страва на сніданок — гречана каша з маслом.

1. Прочитай слова. З кожної групи слів склади речення.

Посадили, біля, дівчатка, школи, квіти.
Пенал, Олесі, татко, подарував, зручний.
Любимо, рідну, ми, Україну, дуже.

2. Скільки слів у кожному реченні?
3. Зобрази до речень схему.
4. Скільки звуків і скільки букв у слові *квіти*?

1. Прочитай.

Минавчаємосьутретьомукласі.
НашувчителькузвутьОленаПетрівна.
Наурокахмививчаєморіднумову.

2. Із кожного рядка букв склади речення. Запиши.
3. Полічи, скільки слів у кожному реченні.
4. Якому реченню відповідає схема?

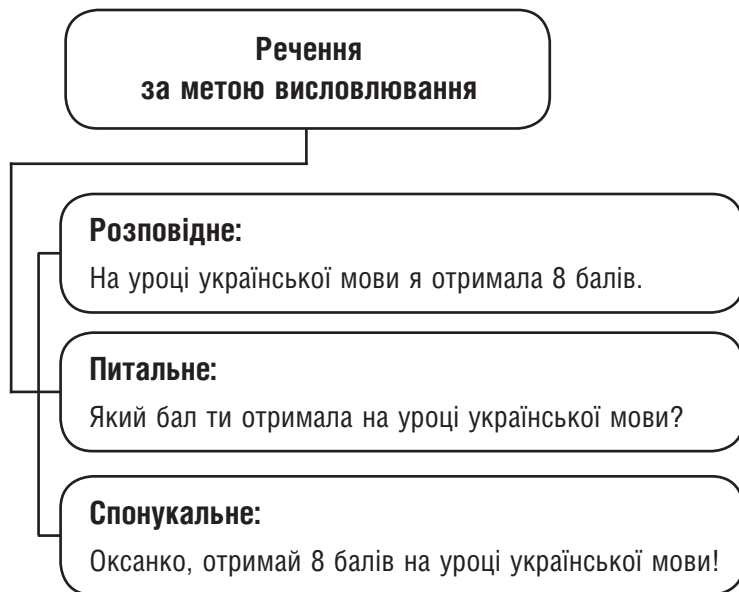
_____ .

-
1. Прочитай і спиши речення. Замість крапок допиши потрібні слова з довідки.

У нас живе У котика малі вушка і
Удень котик ... на сонечку. ... він ловить мишок.

Довідка: Уночі, руденький котик, довгі вуса,
гріється.

2. Прочитай мале і велике речення.

-
1. Розглянь малюнки і прочитай скоромовку. У кінці кожного речення роби паузу.

Ой, збирала Маргаритка
маргаритки на горі.
Розгубила Маргаритка
маргаритки у дворі.

2. Скільки речень у скоромовці? Поясни
значення слів:

Маргаритка і маргаритки.

3. Які розділові знаки стоять у кінці
речень?

4. Як називається речення, на кінці яких
стоїть крапка (.)?

.....

1. Прочитай речення.

Золоте сонце зайшло за хмару.

2. Прочитай питання до кожного слова в реченні. Відпо-
відай спочатку одним словом, а потім цілим реченням.

1. Що зайшло за хмару?
2. Що зробило сонце?
3. Яке сонце зайшло за хмару?
4. Куди зайшло сонце?

Зразок відповіді. Сонце. Сонце зайшло за хмару.

.....

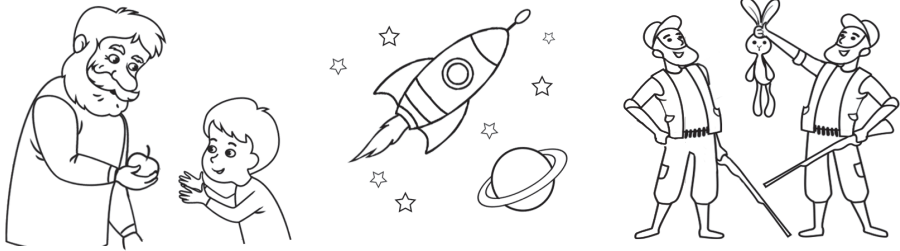
1. Склади і запиши розповідне речення із поданих слів.

Бабуся, казки, розповідала, цікаві, діточкам.

2. Постав запитання до кожного слова в реченні за зраз-
ком попередньої вправи. Дай відповідь одним словом.

.....

1. Склади розповідні речення за малюнком та запитаннями.

- 1) Хто? Що зробив? Кому? Яке? Що?
- 2) Що? Що зробила? Куди?
- 3) Хто? Що зробили? Де? Кого?

2. Найбільше речення запиши.

.....

1. Прочитай уривок із байки:

Похвалився гарбуз м'ячу:
«Як захочу — полечу!
Я літати ще навчусь,
А от зараз покочусь!»
Весь надувся він, і — трісь!
На шматочки розлетівсь.

2. Скільки речень у байці?
3. Які розділові знаки стоять у кінці речень?
4. Зачитай речення, в яких стоїть знак оклику (!). Читай із підвищенням голосу.

Окличне речення виражає сильне почуття
або заклик, у кінці ставиться знак оклику — !

Як захочу — полечу!
_____ — _____ !

.....

1. Прочитай текст, чітко виділяй кожне речення.

Як чудово в лісі! Дятел бадьоро стукотить по дереву. Він не вміє співати. Замість пісні птах вистукує дзьобом.

2. Скільки розповідних речень у тексті? Які розділові знаки стоять у кінці речень? Яке речення треба читати з особливим почуттям і захопленням?
3. Випиши речення, у якому є знак оклику.

Розділові знаки у кінці речення:

крапка	знак питання	знак оклику
.	?	!

.....

1. Прочитай текст. Скільки в ньому речень?

Був чудовий зимовий день. На деревах лежав пухкий білий сніг. Він яскраво блищав на сонці.
Ми вдяглися і поїхали в сосновий ліс.
Яка гарна природа взимку!

2. Про що йдеться у тексті?
3. Як слід читати останнє речення?

.....

1. Прочитай і відгадай загадку.

Стоять красуні на воді, вінки в них білі й золоті.

2. Що допомогло тобі знайти відгадку?
3. Прочитай слова, що відповідають на запитання «які»?
4. Побудуй питальне речення зі словом які.

Питальне речення — це речення, в якому про когось (щось) запитують.

У кінці питального речення ставиться знак питання — ?

Де живе чубата курочка?

└ _____ ?

.....

1. Прочитай речення.

У малого хлопчика блакитні очі.

2. Відповідай на запитання.

У кого блакитні очі?

Які оченята у хлопчика?

У якого хлопчика блакитні очі?

3. Який розділовий знак стоїть у кінці питальних речень?

.....

1. Прочитай текст.

У лісі є джерело. Із джерела тече холодна вода.
Вона чиста і смачна. Хлопчик набрав у відерце води.
Він приніс воду своїй мамі.

2. Із розповідних речень побудуй питальні речення.

Зразок. У лісі є джерело. Що є у лісі?

Довідка: Що зробив? Де? Яка вода? У що?

.....

1. Прочитай уривок діалогу за особами: Василько запитує, Оленка відповідає.

— Оленко маленька, чому ти раденька?

— Бо в мене весела рідня.

— Чому в тебе очі такі голубенькі?
— На небо дивлюся щодня.
— Чому це у квітах у тебе суценка?
— В квітник я ходжу по росі.
— Розумна Оленко, чому ти маленька?
— Тому я маленька, що звуся Оленка.
Оленки маленькі усі.

(Платон Воронько)

2. Полічи, скільки у вірші питальних і розповідних речень.

3. Якою змальована Оленка у вірші?

.....

1. Намалюй і заповни таблицю за зразком.

Василько 	Оленка

2. Випиши з віршика питальні речення. Хто запитує?

3. Випиши з віршика розповідні речення. Кому вони належать?

.....

1. Склади оповідання за питальними реченнями.

День народження в Даринки

- 1) У кого день народження?
- 2) Що подарували їй батьки?
- 3) Хто наклав святковий стіл?
- 4) Хто прийшов привітати Даринку?
- 5) Які подарунки принесли друзі?

.....

1. Прочитай жартівливу оповідку у ролях: автор, учитель, учні, Миколка.

Учитель фізкультури питає:

— Хто з вас, діти, уміє плавати?

— Я умію! Я умію! — гукають учні.

Тільки Миколка мовчить.

— Миколко, ти вмієш плавати? — питає вчитель.

— Не знаю.

— Як це — не знаєш?

— Я ще не пробував.

2. Спиши питальні речення. До найменшого речення зобрази схему.

3. Чому ця оповідка називається жартівливою?

.....

1. Прочитай текст.

Грак живиться комахами й черв'яками. Він ходить і літає. Восени граки відлітають у вирій. Навесні вони повертаються до нас.

2. Склади питальні речення з кожного рядка слів. Запиши.

1) Кожними, хто, черв'яками, і, живиться?

2) Пересувається, як, грак?

3) У, коли, вирій, граки, відлітають?

4) До, повертаються, нас, вони, коли?

3. Відповідай на ці запитання.

4. Чи схожі твої відповіді на речення тексту?

.....

1. Прочитай і відгадай загадку.

Уночі гуляє, а вдень спочиває.

Удень сліпа, а вночі зряча,

Мишей ловить, а не кіт. (Сова)

2. Постав до загадки запитання зі словом хто.
3. Запиши речення.

Зразок. Хто вночі гуляє, а вдень спочиває?

.....

1. Прочитай речення.

1) Бджілки живуть у маленькому будиночку.
2) Цей будиночок називається вуликом. 3) Черепаха зимує під водою. 4) Удень кажан спить униз головою.

2. З кожного розповідного речення утвори питальне. Використовуй слова «де», «як», «коли».

3. Запиши питальні речення.

Зразок. Де живуть бджілки?

.....

1. Прочитай уривок із віршика.

Зоре моя вечірняя,
зійди над горою,
поговорим тихесенько
в неволі з тобою.

(Тарас Шевченко)

Довідка: у неволі — не на свободі.

2. До кого звертається поет? Назви ці слова. Скільки їх?
3. Про що він просить зорю?
4. Скільки речень у вірші? Як ти дізнався про це?
5. Спиши речення, підкресли звертання. Зобрази схему речення.

Речення-звертання — це спонукальне речення.

Гуси, гуси, гусенята!

Візьміть мене на крилята.

(«Івасик-Телесик»)

_____, _____, _____! _____

.....

1. Розглянь таблицю. Прочитай речення-звертання.

Речення-звертання	
1. Синку, подай мені зарядку до телефона. _____, _____.	3. Любий синку, подай мені зарядку до телефона. _____, _____.
2. Мамо, я сьогодні у школі затримаюсь. _____.	4. Дорога мамо, я сьогодні у школі затримаюсь. _____.

2. Де стоїть звертання? Як виділяється у реченні звертання.

3. Чим різняться речення-звертання у таблиці ліворуч від колонки праворуч? Зроби висновок.

3. Спиши третє і четверте речення. Зобрази схему.

Звертанням у реченні може бути:

одне слово

Дідусю, хочу тебе обняти.

_____, _____.

два слова

Рідний дідусю, хочу тебе обняти.

_____, _____.

кілька слів

Рідний, дорогий мій дідусю, хочу тебе обняти.

_____, _____, _____.

1. Прочитай уривок із вірша.

Квітень

Квітню мій завітчаний,

Місяць-квітничок.

Виший мені, квітеню,

цвітом рушничок.

(*Микола Сингаївський*)

2. Чому місяць квітень називають заквітчаний, квітничок?

3. Знайди у вірші та прочитай речення-звертання. Запиши спочатку речення з одним звертанням, а потім — з трьома словами звертання. Зобрази схему речення.

Зразок. Виший мені, квітеню, цвітом рушничок.

└───, ───, ─── ───.

Звертання у реченні може стояти:
на початку

Василинко, пограймо у м'яч.

└───, ─── ───.

у середині

Пограймо, Василинко, у м'яч.

└───, ───, ───.

у кінці

Пограймо у м'яч, Василинко.

└─── ───, ───.

.....

1. Розглянь малюнок. Хто тут зображений?

2. Прочитай частини речень.

Хочу до школи, я вже великий.

Мамо. Ласунчику.

У школу підемо першого вересня.

3. Утвори речення-звертання малого ведмедика Ласунчика:

а) | _____, _____ — _____, — _____ _____.

б) | _____ — _____, _____, — _____ _____.

Зразок. Мамо, хочу до школи, я вже великий!

.....

1. Побудуй діалог між мамою ведмедицею і ведмедиком Ласунчиком. Використовуй частини речень і звертання.

2. Речення-звертання запиши і зобрази схему до них.

.....

1. Переглянь пісню.

Мамо, мамочко моя. Наталія Май, 2013.

<https://www.youtube.com/watch?v=whxHsJEPSPo>

2. Спиши приспів. Підкресли речення-звертання.

.....

1. Переглянь пісню.

Сонечко. Леонід Ямковий.

<https://www.youtube.com/watch?v=sjLJHn0MuXc>

2. Порахуй кількість речень зі звертаннями.

3. Запиши речення, яке тобі найбільше сподобалося.

4. Вивчи пісню напам'ять.

.....

1. Прочитай уривок із вірша.

Хлопчик і ластівочка

— Ластівочко мила,

де хочеш лігати?

Чи тобі не шкода

гніздечко лишати?

— Шкода, милий хлопче.

Але що робити?

Як зима **настане**,

тяжко буде жити.

(Марійка Підгірянка)

Довідка: шкода — жаль.

2. Чому ластівка восени відлітає в теплий край?
 3. Прочитай питальні та розповідні речення. Вимовляй із більшою силою голосу виділені слова.
 4. Випиши перше речення, підкресли звертання.
-

1. Прочитай діалог Оленки і Миколки.

Миколка: Оленко, я розповім тобі про наш сад.

Оленка: Будь ласка. Цікаво знати.

Миколка: Наш сад дуже великий. У ньому ростуть яблуні, груші, вишні, сливи, абрикоси.

Оленка: Хто посадив ваш сад?

Миколка: Деревса посадили татко з дідусем.

Оленка: Хто доглядає за деревами?

Миколка: Сад доглядає тато, а я йому допомагаю.

Оленка: Чи росте у вашому саду малина, смородина?

Миколка: Ні. Кущі ми ще не посадили. Я попрошу тата, щоб купив саджанці, та посаджу їх. Запрошую тебе, Оленко, до нас. Я пригощу тебе різними фруктами.

Оленка: Дуже дякую за запрошення! Обов'язково прийду.

2. Хто бере участь у діалозі?
3. Про що розмовляють діти?
4. Хто запитує? Хто відповідає?
5. Випиши одне речення зі звертанням. Поясни його написання.

1. Прочитай поради.

Петрику, не сиди боком до столу.

Не тримай ложку в кулаці.

Не забудь подякувати мамі за смачний обід.

2. До кого звернені поради?

3. Чого вони вчать?

4. Випиши речення без звертання.

Речення, в яких висловлюється порада, побажання, наказ, запрошення — це спонукальні речення.

Переходити вулицю треба лише на зелений сигнал світлофора.

Прошу тебе, переходи вулицю лише на зелений сигнал світлофора.

Переходи вулицю лише на зелений сигнал світлофора!

1. Розглянь малюнок. Яку ситуацію тут зображено? Чи бувало таке з тобою?

2. Придумай речення-поради. Користуйся запитаннями і довідкою.

Як слід поводитися?

Чи потрібно сваритися?

Як потрібно збирати рештки кухлика, щоб не поранитися?

Куди треба викидати рештки?

Довідка: обережно, не потрібно, спеціальний бачок для битого скла.

Зразок. Поводитися слід обережно.

3. Одне речення-пораду запиши.

.....

1. Спиши текст, встав пропущені слова.

Переходь вулицю при (якому?) ... сигналі світлофора. Забороняє перехід вулиці (яке?) ... світло. (Яке?) ... світло попереджає.

Довідка: жовте, зелене, червоне.

4. Яке речення висловлює пораду (радить)?

.....

1. Склади і запиши речення-запрошення зі словами:

татусю, сестричко, мамуню, Яринко, прошу, благаю, дуже прошу.

Зразок. Наталю, дуже прошу, прийди, будь ласка, до мене в гості.

.....

1. Розглянь малюнок. Хто зображений?

2. Прочитай віршик-побажання хлопчика.

Найбільше я хочу,
Щоб сонце щоранку
Зі мною віталось
Зранку на ґанку.
Найбільше я хочу,
Щоб рідна матуся
Всміхнулась мені,
Коли я усміхнусь.

Довідка: щоранку — кожного ранку.

2. Скільки речень-побажань є у вірші?
 3. Чого бажає хлопчик?
 4. Чого бажаєш ти?
 5. Напиши одне речення-побажання.
-

1. Прочитай поради у ідальні.

В нашій школі учень ти,
Скрізь дотримуйсь чистоти.
Слідкувати завжди треба,
Щоб порядок був у тебе.
У ідальні всі їдять.
Тут не бігають — сидять.
Як їси — не поспішай.
Все прожуй, тоді ковтай.

2. Кому адресовані поради?
 3. Чи дотримуєшся ти таких порад?
 4. Запиши речення-поради. Підкресли головні члени речення.
-

1. Прочитай вірш.

Зеленому колоскові
співа жайвір колискову:
«Тебе вітер колихає,
тебе дощик поливає.
**Рости в землю корінцями,
поповняйся зеренцями».**

(Андрій М'ястківський)

2. Зверни увагу на виділені рядки вірша. Що бажає жайвір колоскові? Відповідай рядками вірша.
-

1. Прочитай речення спочатку у лівому, а потім у правому стовпчиках.

Прохання	Наказ
Діти, одягайтеся швидше, будь ласка.	Діти, збирайтеся швидше!
Наталю, прошу, відчини двері.	Наталю, відчини двері!

2. Чим відрізняються речення лівого і правого стовпчиків?

3. Випиши речення-прохання і речення-наказ. Зобрази схеми.

Зразок. Наталю, прошу, відчини двері.

└──, ───, ─── ───.

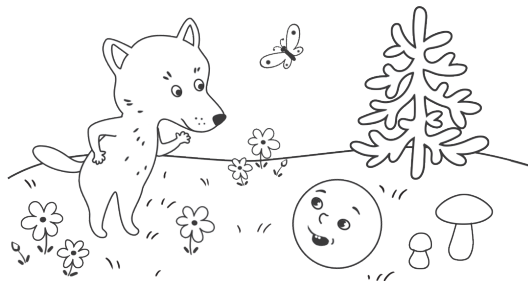
1. Прочитай текст. Дотримуйся відповідної інтонації та пауз.

Роби зарядку — будеш здоровий! Будь охайним!
Умивайся вранці та ввечері. Чисть зуби. Обріжай
нігті на руках і ногах. Доглядай за волоссям.

2. Полічи, скільки речень у тексті. Які це речення?
3. Зміни речення так, щоб вони стали розповідними.

Зразок. Я роблю зарядку — буду здоровим.

1. Розглянь малюнок.

2. Склади розмову Колобка з Вовком. Уживай розповідні, питальні та спонукальні речення.

Довідка: утік, страшний вовк, співав, звідки йдеш, з'їм, не з'їси, відповів, не догнав.

.....

1. Прочитай діалог.

- Привіт, Катрусю!
- Добрий день, Яринко!
- Катрусю, чи знаєш ти, коли починається мультфільм по телебаченню?
- Знаю. О десятій годині.
- А коли буде фільм для дітей?
- О сімнадцятій годині.
- Дякую, Катрусю. До побачення!
- На все добре, Яринко!

2. Між ким відбувся діалог?

Про що запитувала Яринка Катрусю?
Що відповіла Катруся?

3. Проаналізуй, із яких речень складається текст. Прочитай питальні й спонукальні речення.

4. Випиши слова, що відповідають на запитання «коли?».

II. Головні члени речення

1. Прочитай речення.

Ми прибирали шкільне подвір'я.

2. Постав питання до кожного слова. Користуйся запитаннями:

Хто прибирав шкільне подвір'я?
Ми що робили?
Ми прибирали *що*?
Ми прибирали подвір'я *яке*?

3. Запиши речення і познач над кожним словом питання.

хто? _____? _____? _____?
Ми прибирали шкільне подвір'я.

Речення має головні члени:

підмет (*хто? що?*) — одна лінія;

присудок (*що робить? що зробить?*) — дві лінії.

Переходити вулицю треба лише на зелений сигнал світлофора.

що? що робить?

Природа розквітає навесні.

.....

1. Прочитай речення. Які слова виділено у реченні? Які це члени речення?

Я живу у містечку Попільня. **Воно розташоване** у Житомирській області.

2. Запиши речення. Виділи головні члени речення.

хто? що роблю?

Зразок. Я живу у містечку Попільня.

.....

1. Прочитай речення.

Де **живеш ти?** У якій області **розташоване** твоє місто (село)?

2. Знайди головні члени речення. Постав питання до підмета і присудка.

3. Запиши речення. Познач підмет і присудок.

.....

1. Прочитай речення.

Ми любимо весну зелену, чудесну. Денис грався з песиком Дружком.

2. Знайди головні члени речення. Постав питання до підмета і присудка.

3. Випиши з кожного речення головні члени.

Зразок. Ми любимо.

.....

1. Прочитай речення.

Зима закінчується 28 лютого. Весна починається 1 березня. Спека приходить улітку. Врожай збирають восени.

2. Назви у кожному реченні підмети. Постав до них питання.

3. Назви у кожному реченні присудки. Постав до них питання.

.....

1. Заповни таблицю «Головні члени речення».

Головні члени речення	
підмет	присудок
<u>Зима</u>	<u>закінчується</u>

.....

1. Прочитай текст. Добери до нього заголовок.

Я розкажу про свою школу.

Моя школа стоїть на вулиці Ціолковського. Біля школи пролягла залізниця. Поблизу є дитячий садок.

Я люблю свою школу!

2. Спиши текст. Підкресли у кожному реченні головні члени.

3. Знайди у тексті речення, що відповідає такій схемі:

└─── ─── ─── ───┘!

.....

1. Прочитай речення.

... .. у парк із песиком Дружком. Дорогою
Мишка, Миколку і Олега. на футбольну секцію.
... .. хлопцям успішного тренування.

2. Які члени речення відсутні? Поясни свою думку.

3. Доповни речення головними членами і запиши. Підкресли головні члени речення.

Довідка: Я прийшов, я зустрів, вони поспішали,
я побажав.

.....

1. Прочитай речення.

Сьогодні (*хто?*) (*що робить?*) у класі. (*Хто?*)
(*що робить?*) пил. Їй (*хто?*) (*що робить?*). Завтра
наш (*що?*) (*що робитиме?*) чистотою і порядком.
(*Хто?*) (*що робимо?*) Катрусі і Михайлику за сум-
лінне виконання обов'язків чергових.

2. Придумай головні члени речення, які відповідають на запитання.

3. Склади зв'язну розповідь. Користуйся довідкою.

Довідка: Катруся, Михайлик, вона, клас, ми;
чергує, допомагає, витирає, сяятиме, дякуємо.

4. Запиши текст.

.....

Перекажи текст. Користуйся планом.

План

1. Хто сьогодні чергує у класі?
2. Що вона робить?
3. Хто допомагає дівчинці?
4. Чим сяятиме клас завтра?
5. Хто дякує дітям за сумлінну роботу?

.....

1. Прочитай текст. Придумай і побудуй речення.

Узимку

Зайці міняють Ведмеді впадають у Горобці ховаються у Птахи живляться ... у

Довідка: свою сіру шубку на білу, зимову сплячку, морози під стріху, кормом годівниці.

2. Речення запиши. До головних членів постав питання. «хто»? «що роблять»?

Зразок. Зайці міняють свою сіру шубку на білу.

.....

1. Розглянь малюнки. Дай відповіді на запитання. Побудуй речення-відповіді за зразком.

_____?

Дівчинка малює крейдою на асфальті?

Ні. Дівчинка малює пензликом на папері.

_____?

Хлопчик пише цікаву книжку?

_____?

Дівчинка виконує завдання на комп'ютері?

2. Які це речення?
3. Речення запиши. Підкресли головні члени речення.

III. Узгодження слів у реченні

1. Прочитай і доповни речення словами за змістом і запитаннями в дужках.

Учні добре вчаться (*де?*) Учні добре (*що роблять?*) ... у школі. У школі добре вчаться (*хто?*) Учні у школі (*як?*) ... вчаться.

2. Речення запиши.
3. Назви час дієслова. Поясни свою думку.

.....

1. Прочитай і доповни речення словами за змістом і запитаннями в дужках.

(Що?) кипить у каструлі за температури 100 градусів. Вода (що робить?) у каструлі за температури 100 градусів. Вода кипить (у чому?) за температури 100 градусів.

2. Запиши речення без запитань. Підкресли граматичну основу.

.....

1. Розглянь малюнок. Розкажи, що ти бачиш. Користуйся питальними реченнями.

- 1) Що кипить у чайнику?
- 2) У чому кипить вода?
- 3) За якої температури кипить вода?
- 4) Чому кипить вода?

2. Запиши речення-відповіді. Зверни увагу на узгодження слів у реченнях.

3. Які труднощі ти відчув?

.....

1. Склади речення за питаннями і малюнками.

Хто?

Що робить?

Що?

Що?

Що робить?

Де?

Хто?

Що робить?

Що?

Що?

Що робить?

Що?

2. Речення-відповіді запиши. До найбільшого речення зобрази схему.

.....

1. Склади речення із поданих слів. Запиши.

1) Ми, зоопарку, дізналися, в, звички, про, слона, тигра, жирафа. 2) Розповів, нам, лісник, повадки, про, ведмедя, лисиці. 3) Космонавти, літали, українські, космос, у.

2. Постав запитання до речень, вживаючи слова:

Про що? Про кого? Куди?

.....

1. Прочитай текст. Спиши, додай замість крапок потрібні слова.

Одного ранку діти пішли на узлісся по День був Діти ... чимало сиріжок, маслюків. Раптом на горизонті ... вітер. На ... з'явилися хмари, ..., дощ. Діти заховалися під

2. Підкресли слова, що відповідають на питання:

Що? Який? Що зробив? Що зробили? Де?

.....

1. Розглянь малюнок. Прочитай текст.

Високо над (Дніпро) здійнявся обеліск Слави. Біля його підніжжя (палати) Вічний вогонь. Щодня кияни і гості столиці приносять сюди (живий) квіти.

2. Пригадай значення слова «обеліск».
3. Запиши. Слова в дужках запиши у потрібній формі.

Довідка: Чим? Що робить? Які?

.....

1. Прочитай речення.

Люди жили.

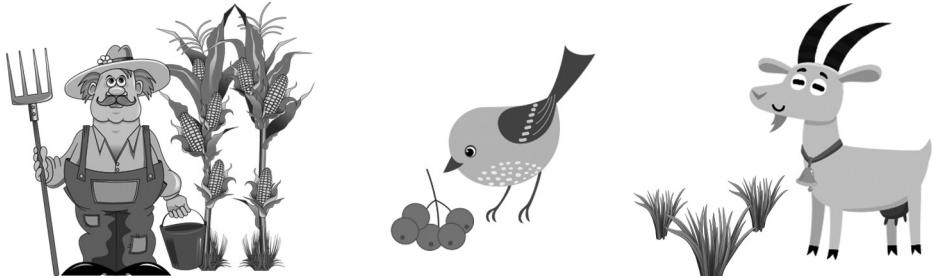
(Коли?) (де?) (чого?) жили (які?) люди.

2. Чи зрозумів ти зміст цього речення?
3. Зроби це речення зрозумілим. Користуйся запитаннями і словами з довідки.

Довідка: Десни, в давнину, на берегах, первісні.

4. Встав замість запитань потрібні слова. Запиши речення. Підкресли головні члени.
-

1. Розглянь малюнки.

2. Склади речення за малюнками та запитаннями.

(Який?) фермер (що робить?) врожай кукурудзи.

(Хто?) (що робить?) червоні кетяги калини.

(Яка?) (хто?) пасеться (в чому?).

.....

1. Прочитай уривок із вірша. Замість крапок впиши в речення слова з довідки.

Улітку ... між кущів і трав.
І на деревах меду я
Іще я батькові і матері ...
Сухе гілля ... на барліг.

(Анатолій Гарматюк)

Довідка: шукав, бігав, зібрати, поміг.

2. Про кого йдеться у вірші? Як ти про це дізнався?
 3. Склади питальні речення зі словами: бігав, зібрав.
-

1. Прочитай текст і розглянь малюнок.

Повінь у Сумській області
приходить у квітні. У цей час
річка Десна виходить з берегів.
Вода заливає все навколо. Верби
опустили свої тонкі віти у хо-
лодну прозору воду.

Довідка: Повінь — велика кількість води під час та-
нення снігу.

Виходить з берегів — розливається вода.

2. Запиши перше речення. Встанови у ньому зв'язок слів.

Повінь (що робить?) ... ;

приходить (що?) ... ;

приходить (коли?) ... ;

приходить (до кого?)

3. Назви звуки у слові повінь.
-

1. Розглянь малюнок.

2. Склади розповідь за запитаннями:

Хто?

Що?

Які?

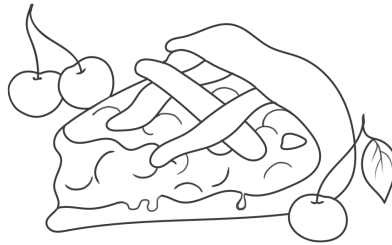
Куди?

Коли?

3. Вживай розповідні, питальні та спонукальні речення.

.....

1. Розглянь малюнок. Прочитай текст.

Улюблений пиріг

У нас є рецепт домашнього пирога з вишнями.

Він такий смачний, збуджує апетит! У середині нього соковиті ягоди, зверху — рум'яна скоринка. Приємно пахне, відразу хочеться скуштувати.

Усім подобається наш пиріг із вишнею.

Довідка: апетит — потреба (бажання) їсти.

2. Намалюй пиріг із вишнями.
 3. Чи є у тебе рецепт такого пирога? Який він? Чи смачний? Чи подобається усім?
 4. Випиши останнє речення. Підкресли головні члени.
-

1. Прочитай речення.

1) Тома ... йде на вокзал. Вона ... поспішає на потяг. 2) Адреса ... була зафарбована і ... було зрозуміти, кому цей лист. 3) Іванко ... взяв відра і ... пішов до криниці. 4) Пшениця ... виросла і викинула повні колоски.

2. Спиши речення. Замість крапок додай слова з довідки.

Довідка: охоче, дуже, гарно, весело, старанно, важко, швидко.

як?
Зразок. Тома швидко йде на вокзал.

як?
Вона дуже поспішає на потяг.

.....

1. Прочитай, добери потрібні слова з дужок.

1) У матері (тепло і ніжно, тепла і ніжна) **рука**.
2) (Важко, важкі) **краплі** дощу стукають по асфальту.
3) Учора на узліссі палало (мало, мале) **вогнище**.

2. Навіщо у реченнях виділені слова?

3. Постав від них запитання: яке? які?

Зразок. Рука (*яка?*) тепла і ніжна.

У матері тепла і ніжна рука.

.....

1. Прочитай.

Синичка прилетіла до нашого вікна, тому що Вчора школярі відпочивали, тому що Дівчинка сумувала, тому що	була весела була хвора була голодна було тепло було темно була неділя
--	--

2. Доповни речення словами із правого стовпчика.
3. Запиши речення. Підкресли підмет.

Зразок. Синичка прилетіла до нашого вікна, тому що була голодна.

.....

1. Прочитай речення. Доповни їх потрібними словами. Запиши.

1) Володя не встиг прибрати в кімнаті, тому що 2) Маруся плакала, тому що 3) Птахи прилетіли до нас, тому що 4) Тетянку люблять усі, тому що

2. Які це речення за метою висловлювання?
-

1. Розглянь малюнок. Склади план.

2. Розкажи казочку за малюнком і планом.

Довідка: тривога, загорівся, злякалися, закуку-рікав, палає, поспішають, гасять вогнище, відерця з водою, кричить: «Рятуйте, допоможіть!»

.....

1. Прочитай текст.

У нашому місті є Станція юних натуралістів.

Діти, приходьте сюди! Тут чекають на вас пацюк Борис, морська свинка Тімка, папуга Свирид. Тому хлопчики і дівчатка спішать до малих друзів із різними ласощами. Вони несуть сир, хліб та варену картоплю для пацюка, капусту і буряк для свинки, овес, просо, сир для папуги.

Малі друзі завжди вдячні дітям.

2. Скільки речень має текст? Які ці речення за метою висловлювання?

3. Випиши спонукальне речення. Підкресли у ньому звертання.

.....

Написання великої літери у власних назвах

1. Прочитай текст.

Ваша вулиця

Уявіть собі, що ви разом сказали:

— Моя вулиця найкраща!

Знаєте, що це означає? Це означає, що ваше місто найкраще. Що ви його бережете. Берегти рідне місто — значить берегти кожну вулицю, двір, будинок, куц, тварину, рослину, пташку, комашку, річку, гори, ліс, луки.

1. Що означає «берегти рідне місто»?

2. Запиши це речення. Постав до нього запитання.

Зразок. Берегти рідне місто — означає берегти
що? *кого?*
кожну **вулицю**, двір, будинок, кущ, **тварину**, рос-
лину, пташку, комашку, річку, гори, ліс, луки.

.....

1. Прочитай текст.

Давним-давно багатим був наш поліський край.
Водилися тут ондатри, бобри, нутрії, соболі, ведме-
ді, лисиці. Селяни платили хутром звірів панам да-
нину.

2. Випиши, які звірі водилися на Поліссі. Познач закін-
чення іменників.

IV. Тестові завдання з розділу «Речення»

1. Речення виражає:

- а) закінчену думку;
- б) думку;
- в) незакінчену думку.

2. Речення завжди починається з:

- а) малої букви;
- б) великої букви;
- в) розділового знака.

3. Речення складається з:

- а) букв;
- б) складів;
- в) слів.

4. Речення «Діти весело гралися» за метою висловлю-
вання:

- а) питальне;
- б) спонукальне;
- в) розповідне.

5. У кінці розповідного речення ставиться:

- а) знак оклику;
- б) крапка;
- в) знак питання.

6. Знайди речення зі звертанням:

- а) Любі діти, починається урок.
- б) Діти вийшли на прогулянку.
- в) Куди вийшли наші діти?

7. Речення «У тебе сьогодні гарний апетит» за метою висловлювання:

- а) спонукальне;
- б) розповідне;
- в) питальне.

8. Речення «Не переходь вулицю на червоний сигнал світлофора!» за метою висловлювання:

- а) розповідне;
- б) спонукальне;
- в) питальне.

9. Головні члени речення «Ми пишаємось Україною» —це:

- а) пишаємось Україною;
- б) Ми пишаємось;
- в) Ми Україною.

10. Головні члени речення «Я люблю свій рідний край!» відповідають на запитання:

- а) «хто?», «що зробив?»;
- б) «що?», «що роблю?»;
- в) «хто?», «що роблю?».

11. Головні члени речення «Я люблю свій рідний край!» підкреслено:

- а) правильно;
- б) неправильно.

Таким чином, у Новій українській школі курс української мови у 3 класі є важливою складовою загального змісту початкової освіти і вивчається відповідно до науково обґрунтованих лінгводидактичних позицій методики навчання УМ на основі УЖМ. Розділ «Речення» курсу української мови у 3 класі для учнів (Н 90) представлений системою різноманітних завдань і вправ за чотирма темами («Види речень за метою висловлювання», «Головні члени речення», «Узгодження слів у реченні», «Тестові завдання»), на основі яких здобувачі освіти мають можливість усвідомлено опанувати мовний матеріал української словесної мови, сформулювати певний (вищий) рівень необхідних мовних і мовленнєвих компетенцій, розвинути комунікативну грамотність у побудові, розрізненні, створенні, написанні, списуванні, схематичному відтворенні й активному використанні простих речень.

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Ведіть дітей від успіху до успіху,
від радості до радості.

Василь Сухомлинський

Традиційно освіта розглядається як засвоєння учнями певної суми знань, умінь, навичок, зумовлених Державними стандартами і програмами з того чи іншого предмета. Проте, щоб бути успішною людиною в сучасному світі, недостатньо володіти певною сумою знань у тій чи іншій галузі. *Компетентний випускник початкової школи — це учень, який має високий рівень мотивації, характеризується високою навчальною і соціальною активністю, готовністю до самостійної розумової діяльності.*

Учені-дослідники (В. Засенко, Н. Зборовська, Н. Іванюшева, С. Кульбіда, С. Литовченко, К. Луцько, О. Пометун, О. Таранченко та ін.), учителі-новатори (О. Біланова, О. Богуш, О. Бурлака, Г. Воробель, Т. Заяць, Л. Луценко, О. Романовська, Н. Стецула, О. Ходинецька, О. Щуцька та ін.) вважають, що в центрі уваги сучасної освіти мають бути не стільки навчальні предмети, скільки *способи мислення і діяльності школяра. Тобто необхідно навчити дитину критично мислити, вирішувати складні проблеми шляхом аналізу обставин і відповідної інформації, урахувати альтернативні думки, обирати виважені рішення, дискутувати, спілкуватися з іншими людьми.* Перед сучасною школою

постає завдання виховати особистість, здатну до життєтворчої діяльності. Така особистість зуміє правильно обрати свій шлях у житті, зважаючи на власні можливості; буде ставити перед собою завдання самовдосконалення й саморозвитку, що стане запорукою успіху в різних сферах діяльності. Адже сучасний світ пред'являє високі вимоги до діяльності людини, конкурентоспроможною може бути лише по-справжньому компетентна особистість. Якщо раніше робилася ставка на здобуття знань, то нині — на вміння оперувати здобутими знаннями, використовувати їх на різних рівнях власного життя. Особливо це важливо для людей із порушеннями слуху (ПС).

Провідна ідея сучасної спеціальної освіти у сфері сурдопедагогіки трансформується через:

- ✓ досягнення такого рівня освіченості, що відповідає потенційним можливостям дітей із порушеннями слухової функції;
- ✓ підготовку до адаптації та інтеграції вихованців у сучасне суспільство;
- ✓ формування активних рис особистості, яка здатна не лише споживати, а й створювати соціально-культурні й матеріальні цінності.

Реалізація цієї ідеї можлива лише за умови формування основ мовленнєвого розвитку осіб із ПС на принципах його пріоритетності. Представлений доробок — це узагальнення набутого сурдопедагогічного досвіду щодо впровадження в освітню діяльність практичних напрацювань задля вирішення проблем розвитку і формування поступових рівнів мовленнєвої компетентності учнів із ПС та їх подальшої якісної інтеграції у суспільство.

Значною мірою процес навчання дітей, які мають ПС, ускладнений на найпершому етапі — прийомі мовленнєвих сигналів. Ці акустичні сигнали, доступні дітям, що нечують, досить специфічні. Їхня специфіка характеризується уривчастістю, викривленістю та відтворюється дітьми з пору-

шеннями слухової функції або без звуку, або з наявністю порушень у звучанні усного мовлення. Глибина порушення процесу сприймання та відтворення мовлення дітей із ПС залежить від групи глухоти (ступеня втрати слуху). Що сильніший прояв вади слухової функції, то більші мовленнєві порушення. Недостатність розвитку словесного мовлення як чинника, який забезпечує можливість передачі необхідного обсягу інформації про рухові дії, засвідчує про обмеженість словникового запасу, специфіку сприйняття усного мовлення, труднощі у розумінні низки граматичних форм, що у свою чергу призводить до неповного та (або) неправильного розуміння суті інформації, яку діти отримують через ушкоджений слуховий канал. Тому ефективними шляхами формування мовленнєвого розвитку учнів із ПС є спланована організація і систематичне проведення спеціальних занять із розвитку слухового сприймання та формування вимови з позиції особистісно орієнтованого підходу до кожного учня, забезпечення гнучкості, варіативності, динамізму, оперативності освітнього процесу.

Важливим чинником реалізації особистісно орієнтованого підходу є організація співпраці «вчитель—учень», яка базується на засадах:

- ✓ доброзичливої творчої взаємодії вчителя й учня, діалогу з двох рівних позицій, пристосування методик до індивідуальних можливостей кожної дитини;
- ✓ відсутності в учня страху, наявності розкнутості, радості від спілкування;
- ✓ права на власну думку, права на помилку;
- ✓ турботи про емоційне благополуччя учня.

Усвідомленість дитиною індивідуальної орієнтованості вчителя саме на неї і виключно на неї забезпечує умови для комфортного сприймання мовлення на слуховій, зоро-вібраційній основі (у різних поєднаннях), уміння прислуховуватися до звуків, складів, слів, словосполучень, речень із ви-

користанням звукопідсилювальної техніки, індивідуальних слухових апаратів (СА).

Першочерговим завданням на уроках є формування інтересу до навчання. Наприклад, не можна примусити учнів, що нечують, читати або полюбити книгу просто так. Для цього має виникнути емоційний поштовх, який пробудить у дитини бажання пізнати навколишній світ через читання. Для виникнення такого бажання необхідно зацікавити дитину в самому процесі, який приносить моральне й естетичне задоволення. Це можливо лише за таких умов: коли дитині цікаво, коли вона розуміє, про що йдеться, коли, прочитавши перше речення і зрозумівши його зміст, дитина відчує потребу продовжувати читання.

Важливе значення для формування основ мовленнєвого розвитку має жестова мова (ЖМ). Жестова мова (за С. Кульбідою) — повноцінна природна система знаків рухами рук із використанням візуального каналу сприймання при передачі інформації глухим людям. Уведення уроків УЖМ дає можливість опановувати візуально-рухову мову як повноцінну й використовувати її, щоб діти могли розвивати розумові здібності, здобувати знання про навколишній світ, спілкуватися і розвивати поступові рівні жестомовної комунікативної компетенції, необхідні навички грамотності; опановувати культурні особливості глухих і мовців, щочують, розвиватися як особистості у двомовному (словесно-жестовому) навчальному середовищі.

Найнадійніший шлях до всебічно розвиненої особистості, до мовної особистості, яка читає, проходить через жестове мовлення. Без жестового мовлення важко пояснити матеріал уроку, бо замість живого природного спілкування з дитиною навчання стає мертвим. Учений Л. Виготський писав: *«Боротьба усного мовлення з мімікою, не дивлячись на добрі наміри педагогів, як правило, завжди закінчується перемогою міміки, і не тому, що вона легша, а тому, що вона є істинна мова у всьому багатстві функціонального значен-*

ня». Видатний сурдотифлопедагог І. Соколянський вважав, що «ігнорування жестової мови глухої дитини в дошкільний і шкільний період — це найважчий злочин». О. Біланова, Н. Іванюшева, Н. Зборовська, С. Кульбіда, Л. Луценко, О. Романовська зазначають, що донести слово до того, хто не чує, через ЖМ, що має у своєму лексичному складі емоційно виражений жест, є чи не найважливішим чинником залучення дитини до плідного навчання. Досвід білінгвального навчання вчителів, вихователів нашого закладу представлено у роботі А. Коломойця.

Важливою є ЖМ і як засіб навчання за вивчення змісту тексту. На уроках слід активно використовувати ЖМ у з'ясуванні лексичних значень слів з огляду на те, що навички самостійного розуміння слів формуються поступово, а формування читацьких умінь у дітей із порушеннями слухової функції відбувається із труднощами. Тому велику увагу на кожному уроці треба приділяти словниковій роботі (розкриття, тлумачення, перевірка розуміння лексичного значення).

Спостерігаючи за особливостями розуміння тексту дітьми з ПС, можна визначити кілька ступенів розуміння тексту твору, а саме:

- ✓ розуміння фактичного значення слова, фрази, уривка;
- ✓ розуміння думки, яка криється за цими словами;
- ✓ розуміння змісту подій, значення і впливу їх на головного героя;
- ✓ розуміння мотивів вчинків.

Для того щоб розвинути в дитини з ПС навички читання, усвідомлення прочитаного, слід добре продумати словникову роботу, що надає можливості зрозуміти не лише окремі слова, а й словосполучення, вислови, фрази, речення. Пояснювальне читання вчителя з використанням ЖМ як рівноправного засобу навчання є досить ефективним і для успішного самостійного читання дітьми різних видів тексту, який

вивчається. Під час підготовки до уроків математики я завжди добираю задачі, умови яких будуть зрозумілі дітям. Уроки намагаюся будувати так, щоб збільшити час для самостійної роботи учнів. Уважаю, що самостійність учнів є важливою передумовою свідомого й міцного оволодіння знаннями: вона розвиває зосередженість, цілеспрямованість, уміння міркувати, формує індивідуальний спосіб мислення. Це дає вчителю можливість у цей час працювати з окремими дітьми індивідуально, і учень, який упорався із завданням, одержує таке завдання: *«Вивчив сам — допоможи товаришу»*. Допмагаючи однокласнику, учень закріплює і свої знання.

Зазвичай описи природи, зовнішності людини не викликають у дітей великої зацікавленості. Але якщо роботу зробити творчою, можна пробудити в дітей неабиякий інтерес. Наприклад, аналізуючи вчинки і спосіб життя героя, доречно пов'язувати це зі зміною його зовнішності. Діти називають риси характеру головного героя, спираючись на зміст уривка і подальших вчинків героя. Характеризуючи головного героя, діти за допомогою вчителя складають інформаційну картину приблизно так:

«Привітна, лагідна. Любила квіти».

«Охайний, талановитий. Веселий, працьовитий. Розумний, чесний. Справедливий».

Не менш важливі за формування основ мовленнєвого розвитку фонетична зарядка, розмовні хвилинки, які пов'язуються з темою таким чином, щоб це було і вільне невимушене спілкування, і цікава близька тема для учнів. Залежно від завдань конкретного уроку, переважає той чи інший вид мовленнєвої розминки (рис. 1).

Рис. 1. Види мовленнєвої розминки

Слід приділяти належну увагу роботі над ритміко-інтонаційною особливістю слова, словосполучення, речення, над мелодикою мовлення, здійсненням інтонування одним голосним звуком (складом) цілого слова, словосполучення, речення з позначенням наголосів у словах, логічного наголосу в реченні. Це відбувається за допомогою ігрових прийомів. Саме з мовних дидактичних ігор розпочинається невимушене спілкування дитини з ПС із педагогом. У дитини формуються навички зосередженості, вміння працювати вдумливо, самостійно; розвивається її увага, пам'ять, мислення, кмітливість. Ігрові ситуації дають можливість налагодити спілкування, розвивати зорове, слухове, рухове, артикуляційне сприймання. В іграх учень навчається порівнювати, зіставляти, проводити доступний аналіз та синтез мовленнєвих явищ. Участь у грі дає дитині своєрідне право на помилку, можливість не розцінювати її як незнання чи невміння. Досить ефективні такі ігри, як: «Дощик» (читання разом із відповідною інтонацією), «Буксир» (читання за

вчителем), «Хто більше?» (знаходження більшої кількості правильних відповідей), «Хто швидше?» (знаходження правильної відповіді на швидкість), що робить навчальну діяльність привабливішою і цікавішою.

Серед великої кількості традиційних та інноваційних педагогічних технологій раджу звернути увагу на інтерактивні технології навчання. Як відомо, інтерактивне навчання (за О. Пометун) — це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності учнів, що має на меті створення комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Застосування інтерактивних форм і методів дає можливість створити комфортні умови навчання, завдяки яким кожен учень відчуває свою значущість, зможе реалізувати можливості, розкрити свої здібності й продемонструвати знання, відчути успіх і впевненість у собі. Учні початкових класів добре навчаються лише за умови, коли їм цікаво, коли вони відчувають радість від спілкування, виконання зрозумілих вправ.

Сприяє формуванню основ мовленнєвого розвитку і застосування інтерактивних п'яти етапів уроку (рис. 2).

Рис. 2. П'ять інтерактивних етапів уроку

Для організації уваги учнів необхідно врахувати особливості психологічного стану учнів, у жодному разі не треба користуватися підвищеним тоном, багатослів'ям, збудженими нотками у голосі, а навпаки — намагатися поглядом, голосом, жестом (навіть позою), паузою продемонструвати власну зібраність, вимогливість і твердий намір перейти до роботи, включитися в діловий ритм.

Перефразовуючи вислів *«Як корабель назвеш, так він і попливе»*, можна сказати: як почнеться урок, так він і пройде. Тому із самого початку уроку слід дбати про такий робочий настрій у класі, щоб усі відчували об'єктивну потребу у внутрішній готовності сприйняти навчальну інформацію та діяти відповідно. Учитель повинен за лічені секунди оцінити ситуацію, відчувати психологічний стан учнів і виробити стратегії організації класу до уроку:

- Як правильно почати урок?
- Як налаштувати дітей на продуктивну роботу?
- Як створити сприятливий психологічний клімат на уроці?

І хоча зазвичай доводиться діяти експромтом, учителю необхідно мати необхідний ресурс.

Одним із дидактичних етапів у структурі уроку є організаційний момент. Це чітка межа, яка відокремлює перерву від уроку. Важливість цього етапу полягає в тому, що з нього починається створення психологічної атмосфери уроку і взагалі організаційних умов, за яких досягається успіх навчальної діяльності. Недооцінювання цього моменту (нехтування або, навпаки, затягування) призводить до методичних недоліків в організації основної частини уроку. Організаційний етап також відіграє важливу виховну роль, формуючи в дітей уміння організовуватися, зосереджуватися. Організація учнів до уроку не повинна забирати багато часу, згодом може взагалі тривати менше хвилини, але повинна характеризуватися певним динамізмом, давати учням заряд психічної енергії і працездатності. Організаційний момент уроку націлений на підготовку учнів до продуктив-

ної роботи. Для цього вчитель має вміти визначити психологічно-емоційний фон класу, за необхідності — підсилити або скоригувати його.

Процес мовленнєвої взаємодії вчителя з учнями починається з привітання, яким учитель задає тон спілкуванню, заряджає учнів позитивним настроєм, передає своє доброзичливе ставлення:

«Доброго ранку! Сьогодні гарна погода, і настроїв у вас, бачу, теж гарний!» Значення жесту або слова «бачу» полягає в бажанні вчителя бачити гарний настроїв в учнів. При цьому можна використати види моделей мовленнєвої взаємодії учителя з учнями (рис. 3).

Рис. 3. Види моделей мовленнєвої взаємодії учителя з учнями

Однак гальмівними фразами користуватися слід дуже обережно. Якщо вчитель, наприклад, виявив відсутність у більшості учнів робочих зошитів, краще відразу подбати про організацію їхньої роботи, ніж витратити час і сили на нотації. На етапі мотивації треба використовувати прийоми, що створюють проблемні ситуації, викликають у дітей здивування, зацікавленість до знань та процесу сприймання. Приклад проведення вправи «Вилучи зайве»: на початку

уроку пропонуємо дітям варіанти відповідей у жартівливій формі.

- Що ми будемо робити?
- Будемо їсти? Будемо пити?
- Ні!!!!
- Будемо спати, пустувати, позіхати, нервувати?
- Ні!!!!!!
- Розкажіть, будь ласка, діти, що ж ми будемо робити?

Також можна дібрати гасло уроку, вставляти в текст гасла окремі слова (назви цифр, тварин, рослин тощо) та записувати зашифроване на дошці.

На II етапі інтерактивного уроку можна запропонувати зашифрувати тему уроку за допомогою чисел та дій із ними, виконати обчислення та розшифрувати тему уроку за заданим ключем (вправи «Загадкові будиночки», «Шифрувальник»).

Готуючись до проведення з учнями інтерактивної вправи, учитель має виконати підготовчі завдання: опрацювати словник, прочитати, продумати, виконати самостійно завдання на повторення. Інтерактивні вправи, які проводяться на уроці (а їх зазвичай не більше двох), потрібно добирати таким чином, щоб їхнє виконання дало б учням «ключ» до якісного засвоєння теми, опанування певних видів предметних компетенцій. Зокрема, інтерактивний метод «Мікрофон» доцільно використовувати як на етапі актуалізації знань учнів, так і під час узагальнення навчального матеріалу. Маючи перед собою символічний «мікрофон», учень швидко і чітко відповідає на поставлене запитання. Далі знову говорить тільки той, хто знаходиться біля мікрофона. Цей метод з успіхом використовується майже на всіх уроках. Наприклад, за допомогою цієї вправи на уроці читання з'ясовується думка учнів щодо прочитаного, перевіряється виконання домашнього завдання, підбивається підсумок уроку.

Діти дорослішають, стають допитливіші, відкритіші до всього незвичного та цікавого. Вирішила спробувати попрацювати із «Хмарами слів» («Хмара») із четвертокласниками. «Хмара» — це візуальне відтворення списку слів, категорій чи міток на єдиному спільному зображенні. Кольорова «Хмара» спрямовує погляд учня і змушує зосередитися на матеріалі. Це дуже важливо, особливо для здобувачів освіти з ПС. «Хмара» містить як візуальну інформацію (наприклад, форма, кольорова гама хмари та ін.), так і смислове навантаження — сам текст. Власне форму можна обирати будь-яку.

«Хмару» можна легко згенерувати власноруч, використавши спеціальні програми. Її можна застосовувати, демонструючи на інтерактивній дошці для фронтальної роботи із класом. Це цікаво ще й тим, що, навівши курсор на окреме слово, його можна виділити. Як і різного виду картки, «хмари слів» можна застосовувати індивідуально і для групової роботи, якщо завантажити їх на комп'ютер і роздрукувати. Варіанти використання «Хмари» на уроці представлено на рис. 4.

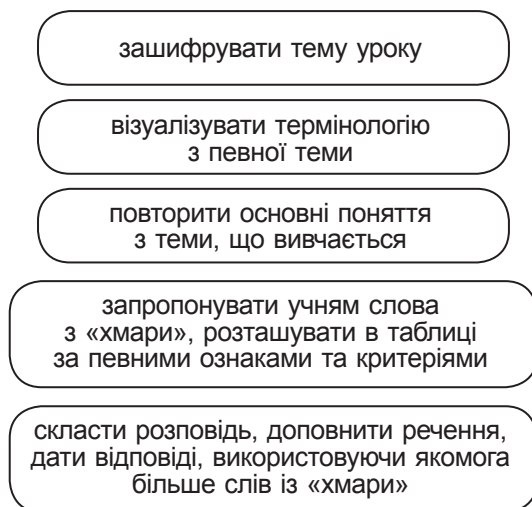

Рис. 4. Варіанти використання «хмари» на уроці

Цей вид роботи можна використовувати на будь-якому етапі уроку: на початковому, на етапі закріплення та контролю.

Наведемо приклади використання авторських «хмар»:

а) на уроках математики (Завдання. Повторити терміни з теми «Дроби»);

Рис. 5. Хмара «Дроби»

б) на уроках української мови.

Завдання № 1. Вписати дієслова минулого часу у відповідні стовпчики таблиці.

Він (що зробив?)	Вона (що зробила?)	Воно (що зробило?)	Ми, ви, вони (що зробили?)

Рис. 6. Хмара «Дієслова минулого часу»

Завдання № 2. Якими лагідними словами можна описати маму?

Рис. 7. Хмара «Прикметники жіночого роду»

Використання цього інтерактивного візуального прийому сприяє розвитку спостережливості, цікавості, критичного мислення, швидкому запам'ятовуванню інформації, збагаченню словника з уточненням жестового відповідника. Ми переконалися, що «хмара» краще запам'ятовується, ніж звичайні таблички. Отже, такий урок не минає для учня безслідно, а надовго залишається в пам'яті.

Під час організації навчальної діяльності слід постійно поєднувати індивідуальну форму роботи з роботою в парах, що дає гарні результати. Роботу в парах можна застосовувати і під час декламування учнями вивченого вірша напам'ять, під час рольового читання. Такий вид роботи:

- а) дозволяє перевірити знання один одного, обмінятися думками, висловлювати свої ідеї перед усім класом;
- б) сприяє розвитку фразового мовлення учнів, умінню висловлюватися і відстоювати власну думку, демонструє навички використання форм мовлення;
- в) дозволяє визначити пасивний і активний жестівник, словник.

Формуванню основ мовленнєвого розвитку учнів із ПС сприяє і продумана організація сучасного освітнього середовища. У початкових класах це місце має бути безпечним, де

діти відчуватимуть себе захищеними. Окрім цього, освітнє середовище має вибудовуватися на засадах сучасної концепції Нової української школи. Хто б не зайшов у клас, коридор, приміщення закладу, він одразу може зробити висновок про те, кому належить освітнє середовище, чиїм поглядам щодо освіти воно відповідає: учителям чи дітям, їхнім батькам.

Усі діти заслуговують на навчання в такому середовищі, де забезпечуються їхні потреби — базові потреби, потреби в навчанні, додаткові потреби (для дітей з особливостями). У такому освітньому середовищі є баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами діяльності, ініційованими самими дітьми. Таке середовище забезпечує дітям можливість робити власний вибір, можливості для розвитку нових та вдосконалення наявних практичних навичок, отримання нових знань, розвитку свого позитивного ставлення до інших. Учитель має бути моделлю бажаної поведінки і ставлення. Дуже важливо, щоб кожен учитель повною мірою розумів свою роль як моделі бажаної поведінки та ставлення до людей із повагою, добротою і відповідальністю.

Із цією метою, користуючись рекомендаціями Нової української школи, для успішного просування дитини по компетентнісних щаблях треба вивчити її смаки, захоплення, і наш мікропедколектив вирішив розробити портфоліо на кожного здобувача освіти. **Портфоліо** — це систематичний збір робіт учня, що проводиться з певною метою, у ньому накопичуються дитячі роботи, що відбираються вчителем, самою дитиною та її батьками. Портфоліо має відображати щоденні види діяльності дитини, збір має відбуватися на постійній основі — лише так можна відобразити зусилля дитини, її прогрес та навчальні досягнення за певний період часу. За допомогою портфоліо можна зрозуміти процес мислення дитини і спланувати відповідні стратегії та методи роботи з нею. Портфоліо відображає сильні сторони дитини, а також її потреби.

Цілі використання портфоліо:

- ✓ вивчення динаміки розвитку дитини за певний період часу, у тому числі прогресу з розвитку відповідних навичок (наприклад, навичок письма);
- ✓ забезпечення можливості для самооцінювання;
- ✓ допомога вчителю у визначенні індивідуальних цілей для кожної дитини;
- ✓ основа для оцінювання та розробки навчальної програми;
- ✓ збагачення словникового запасу дитини з ПС.

На сьогодні будь-яких жорстко встановлених правил і вимог, що регламентують структуру портфоліо учня початкової школи, не існує. Тому ми розробили і пропонуємо свої розділи, які, на нашу думку, дадуть можливість педагогам краще зрозуміти дитину, вивчити її нахили та здібності, що допоможе у складанні індивідуального плану корекційно-розвиткової роботи з дитиною, яка має ПС.

Портфоліо учнів 3 класу містить такі розділи:

Розділ I. «Це Я» — коротка інформація про дитину, а саме: її прізвище, ім'я, ім'я по батькові, дата народження, адреса за місцем проживання.

Розділ II. «Моя сім'я». Тут вказується інформація про склад сім'ї учня. Ці сторінки можна присвятити найріднішим, близьким людям, а саме батькам, братам, сестрам, бабусям і дідусям, доповнити альбом відповідними фотографіями, віршами, прислів'ями про родину.

Розділ III. «Що я люблю». Цей розділ дозволяє розкрити захоплення учня, дізнатися про його вподобання. Хочу зазначити, що під час заповнення цієї сторінки в нас виникли певні проблеми. На жаль, діти з ПС мислять шаблононо. Якщо один учень відповів, що його улюблений колір червоний, то і весь клас захотів написати «червоний». Необхідно пояснити школярам, що в природі існує дуже багато кольорів, страв, свят тощо. Усі люди різні, і кожному з нас подобаються різ-

ні речі. Портфоліо кожної дитини має представляти індивідуальність особистості.

Розділ IV. «Мої вчителі». Цей розділ заповнюється для того, щоб діти та батьки як рівноправні учасники корекційно-розвиткового, навчального процесу добре знали команду педагогів, які працюють у нашому класі, пам'ятали їхні імена, по батькові та який навчальний предмет вони викладають.

Розділ V. «Мої друзі». У цьому розділі діти розповідають про своїх товаришів.

Розділ VI. «Мої враження». Цей розділ пропонуємо як сучасну альтернативу особистому щоденнику, який рекомендується вести учням із ПС. Тут вони діляться своїми враженнями від приємних подій, свят тощо. Це може бути невеличка розповідь або малюнок. Слід звернути увагу на виникнення певних труднощів за складання описів. Перед ними необхідно проводити словникову роботу, скласти план, дати відповіді на запитання. Доцільно проводити цю роботу за індивідуальною формою.

Розділ VII. «Моє навчання». Матеріал цього розділу відображає щоденну діяльність третьокласників. Це можуть бути тестові завдання, самостійні роботи, міні-лепбуки, листівки тощо. Саме ці роботи можуть допомогти виявити слабкі місця в навчанні, у формуванні конкретних компетенцій, допоможуть визначити, яка допомога потрібна дитині.

Розділ VIII. «Мої досягнення». У цьому розділі фіксуються досягнення дитини, які підтверджуються вкладеними в них документами заохочувального характеру (подяки, грамоти, дипломи, відзнаки тощо), якщо такі є.

Потрібно пам'ятати про два важливі чинники:

1. Вибір учителя і вибір учня.
2. Мета, із якою вибирається та чи інша робота, — представлення успіху, прогресу в опануванні певних навичок, демонстрація процесу мислення тощо. Портфоліо має бути максимально орієнтованим на дитину. Коли дитині надається можливість вибирати види роботи, вона починає розуміти

критерії, за якими роботи будуть презентувати її, оцінюватися (фото 1, 2).

Фото 1. Виставка портфоліо учнів у класі (2019–2020)

Фото 2. Розділи портфоліо Альбіни С. (2019–2020)

Можна переконалися, що портфоліо — це позитивний спосіб представлення успіхів та оцінювання дитини, оскільки свідчить про її досягнення, перемоги, набутий досвід на конкретний момент часу у порівнянні з попереднім, указує на динаміку розвитку дитини з ПС загалом і мовленнєвого зокрема.

Одним із важливих чинників для мовленнєвого розвитку і самоактуалізації дітей є забезпечення можливості здійснювати вибір у класі і, відповідно, приймати самостійні рішення, усвідомлюючи при цьому їхні наслідки. Такі можливості для вибору вчитель може легко знайти впродовж дня — це вибір навчальних матеріалів, підходу до вирішення проблеми, місця за столом, де дитина хоче працювати та ін. Тому слід намагатися, щоб до роботи були залучені різною мірою всі учні з урахуванням їхньої підготовки, продумуванням стимулювання за прояву ініціативи, активної якісної участі в роботі. Приміщення готується таким чином, щоб учні мали змогу легко пересуватися під час роботи у малих мобільних групах.

Дітей навчає те, що їх оточує.

М. Монтессорі

До останнього часу вважала, що дітям потрібно давати дуже конкретну і чітку наочну інформацію, щоб не напружувати зір, не розпиляти їхню увагу, але, познайомившись із вимогами щодо створення осередків у класному приміщенні, ми разом із вихователем вирішили поекспериментувати. На уроках природознавства ми вивчали тему «Тварини». Наше завдання полягало в тому, щоб навчити учнів класифікувати тварин. На магнітній дошці розмістили класифікаційну таблицю, а поряд із нею — велику кількість картинок із надписами, де було зображено звірів, комах, риб тощо. Колеги неоднозначно відреагували на цю інновацію, наголошуючи на тому, що дуже багато інформації — діти не запам'ятають одразу стільки слів. Але наша ціль була в тому, щоб показати, наскільки великий світ тварин, він не обмежу-

ється лише назвою кількох особин. Діти уважно розглядали, читали назви (багато з них вони вже знали, деякі пригадали, розповідали, де і коли бачили), запам'ятовували нові назви, класифікували. Ставили багато запитань, особливо про не дуже відомих тварин. Було запропоновано дітям самостійно обрати тварин, про яких вони нічого не знають і які привернули їхню увагу, знайти інформацію в Інтернеті (прочитати, подивитись відео) і розповісти потім про цих тварин на уроці. Наступного тижня у нас відбувся надзвичайно цікавий урок. Кожен учень старанно підготувався: або намалював свого улюбленця, або роздрукував картинку, або приніс книжку. Кожен розповів цікаві факти про зовнішність, про життя, про те, що робить тварина, до якого класу належить, що їсть. Діти розповідали, використовуючи різні форми мовлення (жестове, частково усне), але всі однокласники їх зрозуміли й отримали корисну та цікаву інформацію, збагатили жестівник-словник та розширили кругозір. Так мої маленькі здобувачі освіти здійснили свої перші кроки в самостійному пошуку потрібної інформації, проявили ініціативу, активність у пошуку інформації, навчаючись мислити, аналізувати, працювати і вчитися свідомо. А головне — формували ключові компетентності. Як тут не згадати Ш. Амонашвілі, який, маючи багаторічний досвід навчання учнів початкової школи, стверджував: *«Готуючи план уроку на наступний день, подумайте про о-о-он того хлопчика з класу або про ту-у дівчинку, якій треба буде сказати щось, що змусить загорітися дитячі очі. Уже на уроці ставте запитання всьому класу, а відповідь шукайте в кожному з учнів. Вчительська робота — “штучна”, адресна»*.

Саме компетентнісно орієнтований підхід до навчання закладено в основу концепції НУШ, який доповнюють: принципи дитиноцентризму та педагогіки партнерства, новий зміст освіти, а також сучасне освітнє середовище — безпечне, доступне та дружнє до дитини з ПС.

Зважаючи на представлене, осучаснений гуманістичний зміст освіти з предметом УЖМ, жестовою мовою як рівно-

правним засобом навчання поряд зі словесною українською мовою, корекційно-розвитковими, інтерактивними вправами, завданнями, представленням індивідуального досвіду в портфоліо, створенням інноваційного освітнього середовища є складовими формування основ толерантності, компетентісно орієнтованого початкового навчання, мовного і мовленнєвого розвитку кожного учня з ПС із урахуванням потенційних можливостей і здібностей.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЗМІСТОВІ ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ СКЛАДОВОЇ ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

*(із досвіду роботи КЗО «Криворізька
спеціальна школа “Сузір’я” ДОР»)*

Одним із основних напрямів діяльності спеціального закладу для дітей із особливими освітніми потребами (Н 90 і Н 91) є надання комплексних реабілітаційних послуг дітям із порушеннями слуху (ПС) шляхом проведення системи корекційно-розвиткових занять (КРЗ), які передбачені інваріантною частиною Типових навчальних планів спеціального закладу для дітей означеної категорії і які реалізуються через розвиток слухо-зоро-тактильного сприймання, розвиток слухового сприймання, формування вимови, ритміки, лікувальної фізкультури.

Метою проведення КРЗ є формування в учнів способів орієнтування, комунікативної діяльності, засвоєння навчального матеріалу, всебічний розвиток особистості, створення передумов для соціальної адаптації та інтеграції дітей. КРЗ спрямовані на вирішення специфічних завдань, зумовлених особливостями психофізичного розвитку учнів означеної категорії. Основними завданнями корекційно-розвиткової роботи з дітьми, які мають ПС, є:

- ✓ розвиток особистості (когнітивної, емоційно-вольової, ціннісно-мотиваційної і поведінкової сфер) та формування комунікативних навичок за допомогою словесної і жестової мов (шляхом упровадження білінгвального навчання);

- ✓ подолання вторинних порушень пізнавальної діяльності;
- ✓ удосконалення навичок спілкування на слухо-зоровій основі (використання збережених аналізаторів, розвиток слухового сприйняття), сприймання та продукування усної форми мовлення;
- ✓ розширення понять про навколишнє середовище, поповнення запасу словесних та жестових одиниць;
- ✓ посилення слухового компонента в умовах слухо-зоровібраційного сприймання мовлення;
- ✓ індивідуальна корекція порушень розвитку засобами лікувальних методик (медикаментозної, масажу, лікувальної фізкультури, фізіотерапії, психотерапії та ін.).

Основні напрями корекційно-розвиткової роботи: розвиток слухового сприйняття (РСС), розвиток слухо-зоро-тактильного сприймання мовлення (РСЗТСМ), формування вимови (ФВ); музично-ритмічні заняття; фонетична ритміка; психосоціальний розвиток, що забезпечується засобами словесної і жестової мов.

Спеціальні КРЗ мають особливе значення у системі навчально-реабілітаційного процесу закладу і передбачають індивідуально-групову форму проведення на основі диференційованого підходу. Для цього з 1 по 15 вересня кожного року *спеціалістами реабілітаційного відділення* — учителем-дефектологом, інструктором слухового кабінету, учителем слухової роботи (індивідуальної роботи з РСС, РСЗТСМ та ФВ), учителем ритміки, учителем лікувальної фізкультури за участі працівників медичної, психологічної служби проводиться системна робота щодо:

- ✓ вивчення й урахування індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю;
- ✓ визначення рівня психологічного розвитку учнів, загального медичного стану;
- ✓ обґрунтування і розробки індивідуальної програми розвитку кожного учня;

- ✓ комплектування диференційованих груп для КРЗ відповідно до рівня розвитку їхніх пізнавальних процесів, індивідуальних психофізичних особливостей кожного вихованця.

Для занять з лікувальної фізкультури групи комплектуються з урахуванням захворювання дітей відповідно до рекомендацій лікарів. Це можуть бути групи за такими напрямками: загальнооздоровчий, захворювання хребта, плоскостопість, дитячий церебральний параліч, кардіопорушення, порушення зору тощо.

Під час комплектування груп для занять із ритміки враховується рівень розвитку пізнавальних процесів, стан залишкової слухової функції, визначеної на основі аудіометричних даних учнів.

Групи для занять із РСС, РСЗТСМ комплектуються з урахуванням ступеня зниження слухової функції відповідно до аудіометричних даних учнів, їхнього мовленнєвого рівня розвитку, стану слухопротезування та (чи) протезування кохлеарним імплантатом (КІ).

КРЗ проводяться лише спеціалістами реабілітаційного відділення і регламентуються окремим розкладом, який складає заступник директора з навчально-виховної роботи за участі відповідних фахівців (Додаток 1). Першочергово складається розклад групових занять за такими напрямками: психокорекція, РСЗТСМ, РСС, ритміка, музично-ритмічні заняття, лікувальна фізкультура, потім додається розклад індивідуальних занять.

Форма проведення КРЗ (індивідуальна чи групова) зазначається у розкладі на кожного учня, розклад розміщується на інформаційному стенді «До уваги батьків» для ознайомлення батьків (опікунів) із графіком занять їхньої дитини в реабілітаційному відділенні, щоб знайти час відвідати ці заняття.

Залучення батьків до участі в освітньо-реабілітаційному процесі має надзвичайно велике значення. Воно сприяє як усвідомленню своєї обов'язкової ролі бути учасниками про-

цесу, а не пасивними спостерігачами, так і розумінню особливостей розвитку, спілкування своїх дітей, можливостей закріплення, характеру допомоги в домашніх умовах, спрямованих на розвиток умінь і навичок, сформованих фахівцями, застосування їх у різних життєвих ситуаціях.

Індивідуальні та групові КРЗ проводяться виключно після закінчення уроків і вимагають дотримання санітарно-гігієнічних вимог.

Групи з урахуванням однорідності порушень з наповнюваністю 2–6 осіб комплектуються відповідним спеціалістом з урахуванням рекомендацій психолого-педагогічного консилиуму школи. Зразок розкладу корекційно-розвиткових занять для учнів 1-го кл. (Н 90) нами представлено у Додатку 1.

До обов'язкових КРЗ, які передбачені у навчальному плані, можуть додаватись інші заняття за різними напрямками реабілітаційної роботи, а саме:

- ✓ факультативи з професійної та соціально-побутової реабілітації;
- ✓ навчально-тренувальні заняття з фізкультурно-спортивної реабілітації;
- ✓ лікувальні та профілактичні процедури (лікувальний масаж тощо).

Упродовж навчального року за результатами здійснюваної корекційно-розвиткової реабілітаційної роботи, відповідно до узагальнених результатів, системних психолого-педагогічних спостережень, медичних обстежень систематично вносяться відповідні корективи в систему комплексної реабілітаційної роботи, а саме до індивідуальних програм розвитку дитини, що забезпечує безперервність у створенні оптимальних здоров'язбережувальних умов для реабілітації дітей з ООП.

Організації роботи з РСЗТСМ, РСС та ФВ у спеціальних закладах для дітей із ПС (Н 90 і Н 91) приділяється основна увага. Адже головний зміст роботи з розвитку слухового

сприймання учнів, що не чуять, полягає у навчанні їх сприйняття усного мовлення на слухо-зоровій основі, що здійснюється за умови широкого використання звукопідсилювальної апаратури, індивідуальних слухових апаратів (СА) упродовж усього освітньо-виховного процесу в закладі, зокрема — робочого тижня на індивідуальних (у 1–5 кл.), індивідуально-групових (у 6–10 (12) кл.) заняттях відповідно до складеного розкладу (Додаток 2). Години, відведені на індивідуальні заняття в конкретному класі, можуть поділятися між учителем слухової роботи (учителем індивідуальної роботи з РСЗТСМ, РССМ та ФВ) та вчителем, який викладає українську мову в цьому класі.

Час, відведений на ці заняття, розподіляється таким чином:

- ✓ у 1 кл. протягом першого семестру всі години відводяться на формування вимовних навичок; починаючи із другого семестру проводяться індивідуальні заняття з РСЗТСМ, РСС та індивідуальні заняття ФВ (кількість занять визначається згідно з розкладом КРЗ класу);
- ✓ у 2–5 кл. індивідуальні заняття проводяться за розкладом КРЗ, при цьому заняття поділяються навпіл: перша половина — РСЗТСМ, РССМ, друга — ФВ.

Індивідуальні заняття з ФВ рекомендується проводити зазвичай з одним учнем. На таких заняттях учитель працює над голосоутворенням дитини, звуками мовлення, над словом і фразою, навчає відтворювати слова в нормальному темпі з дотриманням словесного наголосу і норм орфоєпії. Основний час індивідуальних занять відводиться для найскладнішої роботи — роботи над звуковимовою.

Розклад індивідуальних занять із РСЗТСМ, РССМ і ФВ складає вчитель, який веде ці заняття, і погоджує його із заступником директора з навчально-виховної роботи таким чином, щоб у 1–4 кл. усі індивідуальні заняття з РСЗТСМ, РССМ і ФВ закінчувались до 18 год, а в 6–10 (12) кл. індивідуально-групові заняття — до 19 год (Додаток 1, 2).

Кількість індивідуальних занять із РСЗТСМ, РССМ та ФВ, їхня тривалість розраховується за формулою:

$$\begin{aligned} & \text{Кількість годин за навчальним планом на клас} — 14 \text{ год} \\ & \text{Кількість учнів в класі} — 8 \text{ осіб} \\ & 14 \text{ год} \times 60 \text{ хв} = 840 \text{ хв} \\ & 840 \text{ хв} : 8 \text{ учнів} = 105 \text{ хв} \end{aligned}$$

105 хв відводиться на одного учня на тиждень, їх доцільно розподілити таким чином: три заняття — по 35 хв з урахуванням часу в межах до 10 хв, необхідного для того, щоб взяти дитину, яка перебуває в групі, і привести її на заняття (Додаток 1, Додаток 2).

З 1 по 15 вересня щороку вчителем слухової роботи на чолі з учителем-дефектологом (інструктором) слухового кабінету проводиться обстеження вимови учнів, що фіксується у профільних протоколах звуковимови кожного учня. Відповідно до програми і профільного протоколу звуковимови вчитель, який веде індивідуальні заняття з РСЗТСМ, РССМ та ФВ, складає календарний план роботи на I семестр для кожного учня окремо, що є складовою індивідуальної програми розвитку кожного учня.

У плані роботи доцільно передбачити:

- ✓ загальну кількість занять на кожного учня та кількість занять із кожним учнем;
- ✓ визначити обсяг мовленнєвого матеріалу з кожного розділу програми в цілому на клас;
- ✓ запланувати зміст роботи з кожним учнем, указати термін виконання.

Таблиця 1

Рекомендована схема календарного планування на I семестр

№ з/п	Зміст матеріалу	Терміни виконання	Дидактичний матеріал та види робіт	Відмітка про виконання

Крім того, відповідно до профільних протоколів звуковимови учнів класу складається графік проведення фонетичних зарядок, у якому передбачається контрольний звук на тиждень для його відпрацювання в освітньо-виховному процесі протягом кожного дня.

Планування мовленнєвого матеріалу на кожного учня здійснюється з огляду на загальне планування цієї роботи на клас. В індивідуальному плані відмічається кількість фраз, словосполучень і слів, які будуть пропонуватися учневі протягом семестру, указуються строки виконання.

Таблиця 2

Рекомендована схема індивідуального плану на семестр

Прізвище, ім'я учня	Кількість фраз, слів	Зміст матеріалу	Терміни виконання	Примітка

Обов'язковим для вчителя, який веде заняття з розвитку РСЗТСМ, РССМ, ФВ, є складання планів занять з указанням того навчального матеріалу, що буде використаний на цьому занятті — щоденне планування (фонетичний щоденник). Фонетичний щоденник ведеться на кожного учня і має свою структуру, а саме: дата заняття, тема, мета; зміст роботи з указанням мовленнєвого матеріалу; види роботи; результати роботи.

Індивідуальні заняття з РСЗТСМ, РССМ та ФВ у 2–5 кл. проводяться з кожним учнем індивідуально і поділяються на два етапи:

- ✓ **I етап** — розвиток слухового (слухово-зоро-тактильного) сприймання мовлення;
- ✓ **II етап** — формування вимови.

У 6–10 (12) кл. проводяться як індивідуальні (формування вимови), так і групові заняття (РСС, РСЗТСМ).

На кінець навчального року здійснюється моніторинг, перевірка виразності вимови, фразового мовлення учнів,

оформлення слухо-мовленнєвої карти та звіти щодо динаміки звуковимови кожного учня.

Важливою у закладі є організація роботи вчителя-дефектолога, інструктора *слухового кабінету*. Основні завдання слухової роботи в закладі освіти для дітей (Н 90) полягають у максимальному розвитку в них залишкового слуху, у створенні нової слухо-зорової основи для сприймання ними усного мовлення за допомогою СА, формування у них виразної вимови, наближеної до природного звучання мови людей, якічують, в уточненні, збагаченні їхньої уяви про світ немовних звуків; у розвитку в учнів здатності ефективно користуватися залишковим слухом у процесі мовленнєвого спілкування, у формуванні їхньої вимови, нормалізації тембру голосу, інтонації і ритміки мовлення, здатності орієнтуватися у світі немовних звуків.

Центром спеціально організованої корекційної роботи з РСС, розвитку слухо-зоро-тактильного сприймання немовленнєвих звуків, мовлення та формування вимови учнів із ПС є *слуховий кабінет*. Це спеціально облаштоване приміщення, у якому проводяться групові заняття, вивчення слухової функції (оцінюється її стан, можливості, простежується динаміка її розвитку протягом усіх років навчання), надається консультативно-методична і практична допомога педагогічним працівникам та батькам означеної категорії дітей із ПС.

Роботу в *слуховому кабінеті* здійснює вчитель-дефектолог слухового кабінету у спеціальних закладах освіти, де навчаються діти (Н 90), інструктор слухового кабінету у спеціальних закладах освіти, де навчаються діти (Н 91), посади цих фахівців передбачені у штатних розписах цих закладів відповідно до Типових штатних нормативів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

На посаду вчителя-дефектолога, інструктора *слухового кабінету* призначаються спеціалісти, які мають вищу дефек-

тологічну освіту за фахом «Сурдопедагог», володіють методикою роботи з РСЗТСМ, РСС, ФВ, обстеження слухової функції.

Тижневе навантаження цих фахівців визначається Інструкцією про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти і становить 18 год.

Розподіл робочого часу вчителя-дефектолога *слухового кабінету* здійснюється з урахуванням типологічних та індивідуальних особливостей учнів, стану їхньої слухової функції та передбачає такі види роботи:

- ✓ спеціальні навчальні групові заняття з учнями 1–4 кл., а також з учнями 5–10 (12) кл. — орієнтовно 8 год на тиждень;
- ✓ індивідуальна робота з вивчення стану і динаміки порушеної слухової функції, виявлення резерву її розвитку, добір і уточнення режиму слухової апаратури (індивідуального та колективного користування), виявлення стану мовленнєвої функції кожного учня — орієнтовно 4–6 год на тиждень;
- ✓ методична і консультативна робота з РСС, РСЗТСМ та ФВ на індивідуальних заняттях та уроках і заняттях під час усього освітньо-виховного процесу — орієнтовно 3–4 год на тиждень.

Необхідно також зупинитися і на характерних особливостях проведення групових занять. Із метою уникнення перевантаження учнів, з урахуванням гранично допустимого навантаження на одного учня протягом тижня, обумовленого навчальним планом, рекомендовано проводити заняття в *слуховому кабінеті* з учнями 1–4 кл. у груповій формі і виключно після уроків. Диференційовані групи для занять комплектуються з урахуванням ступеня зниження слухової функції, відповідно до аудіометричних даних учнів, мовленнєвого рівня розвитку (допустиме комплектування міжкласних груп). Змістом таких занять є формування ритміко-інтонаційної складової мови, уточнення і збагачення уявлення дітей із ПС про світ немовних звуків, навчання

сприймання на слух музики, різноманітних дитячих пісень, віршів тощо.

Основним засобом сприймання мовленнєвого матеріалу на заняттях є слухове сприйняття мовлення. Фрази організаційного характеру, добре знайомий мовленнєвий матеріал доцільно пропонувати учням сприймати лише на слух. Спочатку учні знайомляться з немовними звуками, кардинально протилежними за характером звучання, потім відносно близькими, вчать визначати на слух тривалість звучання, напрямок джерела звуку, розрізняють гучну і тиху музику, швидкий та повільний темпи.

Починаючи з 1 кл., діти з ПС вчать розрізняти ритми, відтворювати їх за допомогою рухів, голосу, знайомляться зі звучанням різних інструментів та голосів.

Невід'ємною складовою кожного заняття є навчання вимови, робота над словесним та логічним наголосом, злитим відтворенням слів і словосполучень, над темпом мовлення. Корекція вимови учнів на основі слухо-зорового наслідування взірця, наданого вчителем, здійснюється протягом усього заняття.

Хочемо звернути увагу на те, що окремою метою цих занять може бути вивчення державного гімну учнями, що не чують, у такому порядку:

- ✓ 1 кл. — слухання гімну, формування навичок поведінки під час його звучання;
- ✓ 2 кл. — читання адаптованого тексту;
- ✓ 3 кл. — виразне читання друкованого занотованого тексту;
- ✓ 4–5 кл. — вивчення гімну напам'ять, його виконання шляхом мелодекламування.

Зважаючи на те, що змістом групових занять є досить важливі напрями корекційної роботи, серед яких і ритмічно-інтонаційна структура мовлення, сприйняття на слух різних пісень, розрізнення ритмів, їх відтворення за допомогою рухів голосом з одночасним супроводом ЖМ, доціль-

но, особливо в 5–10 (12) кл., проводити у слуховому кабінеті заняття з мелодекламування у групі. За результатами такої роботи може створюватись шкільний хор. Індивідуальні заняття з мелодекламування з учнями 1–10 (12) кл. рекомендується проводити також учителям з індивідуальної роботи з РСС, РСЗТСМ та ФВ.

Необхідним компонентом у наданні якісних освітньо-реабілітаційних послуг у закладі є організація обстеження слуху і перевірка вимови учнів. Обстеження слуху і перевірка вимови в учнів із ПС здійснюється систематично протягом усього навчального року вчителем-дефектологом, інструктором *слухового кабінету* спільно з учителем класу і вчителем з індивідуальної роботи з РСЗТСМ, РССМ та ФВ. На обстеження слуху учнів виділяється 3 год на тиждень, на перевірку вимови — 2 год. Щорічно обстежується слух в учнів 1, 4, 9, 12 кл. для дітей (Н 90), учнів 1, 4, 5, 9 кл. для дітей (Н 91), а також всіх учнів, які вступили до закладу. На обстеження слуху на кожну дитину відводиться 0,5 год. Перевірка вимови проводиться наприкінці кожного семестру (а в перших класах ще й на початку навчального року). Відомості щодо обстеження слуху (аудиограми і перевірка слуху на мовлення) та вимови зберігаються в особовій справі учня.

Учитель-дефектолог, інструктор *слухового кабінету* надають допомогу вчителям, вихователям у визначенні матеріалу для мовних виступів дітей на загальношкільних святах (вірші, репліки, рапорти тощо), беруть участь у всіх репетиціях. Якщо за результатами проведення індивідуальних, групових занять із мелодекламування в закладі створюється «хор» із числа учнів, які мають певні залишки слуху, керівником цього хору, як правило, призначається вчитель-дефектолог чи інструктор слухового кабінету. На надання допомоги педагогам у визначенні матеріалу для мовних виступів дітей та керівництво «хором» відводиться (орієнтовно) 1 год на тиждень.

Звертаємо увагу і на методичне керівництво слуховою роботою. До обов'язків учителя-дефектолога, інструктора слухового кабінету включено й такий вид діяльності, як надання методичної допомоги вчителям, вихователям з питань правильної організації і проведення роботи з РСС, РСЗТСМ та ФВ, забезпечення корекційної спрямованості уроку (заняття).

Практична методична допомога здійснюється шляхом відвідування уроків й індивідуальних занять із РСЗТСМ, РССМ та ФВ, позакласних заходів та режимних моментів, а також проведення консультацій із питань методики роботи з РСС, РСЗТСМ і ФВ, упровадження форм, методів і прийомів роботи, що забезпечують корекційну спрямованість уроків (занять). На цю роботу відводиться близько 6-ти год на тиждень.

Відвідування уроків (занять) здійснюється регулярно (4 рази на тиждень) протягом усього навчального року. Завдання полягає в тому, щоб проаналізувати, наскільки правильно використовує педагог на занятті слухове та слухозорове сприймання, як він чує та виправляє вимовні помилки дітей, чи правильно здійснює відбір мовленнєвого матеріалу, як поєднує роботу з РСС, із ФВ.

Під час відвідування індивідуальних занять із РСЗТСМ, РССМ та ФВ, які складаються із двох частин (розвиток слуху та формування вимови) слід проаналізувати кожну з них.

Консультації для вчителів, вихователів з питань розвитку та використання залишкового слуху, навчання вимови, планування здійснюються протягом усього навчального року. Тематика проведених консультацій фіксується вчителем-дефектологом, інструктором *слухового кабінету* в окремому журналі.

Обов'язковим для вчителя-дефектолога, інструктора слухового кабінету є складання планів роботи на семестр по класах. Першим розділом є планування колективної роботи із групами учнів. У них відмічається загальна кількість занять на клас, визначається обсяг програмових вимог, дидактичний матеріал, який використовується на заняттях, види

робіт, указується мовленнєвий матеріал, який буде сприйматись учнями лише на слух. Другий розділ плану — надання методичної допомоги педагогам з питань методики слухової роботи та роботи із ФВ. У цьому розділі доцільно вказати конкретні дати відвідування уроків (занять) у класах.

Вимоги до щоденного плану роботи вчителя-дефектолога, інструктора слухового кабінету аналогічні вимогам до планування предметів.

Учитель-дефектолог, інструктор слухового кабінету ведуть журнал відвідування уроків (занять), у якому відмічається дата, клас, кількість учнів, прізвище педагога, тема та хід уроку чи заняття, указуються пропозиції щодо вдосконалення роботи з використання слухового сприймання і ФВ. Слуховий кабінет має розташовуватися у просторому, віддаленому приміщенні, стіни та стеля якого вкриті звукоізоляційними та звуковбирними матеріалами.

Обладнання *слухового кабінету* (рис. 2.) містить сучасні різноманітні технічні комплекти, меблі, методичні та наочно-дидактичні матеріали.

Рис. 2. Обладнання слухового кабінету

Таким чином, забезпечення ефективності корекційної роботи з РСС, РСЗТСМ, ФВ, як основи, так і усіх КРЗ загалом, досягається шляхом дотримання слухо-мовленнєвого режиму, спільних зусиль фахівців, усіх без винятку педагогічних працівників, батьків учнів (вихованців). Такий комплексний підхід у наданні якісних освітньо-реабілітаційних послуг фахівцями створює систему послідовної роботи й забезпечує умови для якнайповнішого використання залишків слуху учнями з ПС у навчальній і позакласній діяльності, сприяє їхній соціальній адаптації та подальшій інтеграції в суспільство.

Додаток 1

ПОГОДЖЕНО
Голова ПК КЗО
«КСШ “Сузір’я” ДОР»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директор КЗО
«КСШ “Сузір’я” ДОР»

РОЗКЛАД
корекційно-розвиткових занять із розвитку
слухо-зоро-тактильного сприймання мовлення
та формування вимови з учнями 3, 4-Б, 4-В класів
КЗО «Криворізька спеціальна школа “Сузір’я” ДОР»
на I семестр 2020–2021 н. р.

День тижня	Час заняття	Тривалість заняття і перерви	Клас	Прізвище, ім'я учня
1	2	3	4	5
Понеділок	12:20–12:56	36	4-Б	
	12:56–13:32	36	4-Б	
	13:55–14:25	30	4-В	
	14:25–15:02	37	3	
	15:02–15:32	30	4-В	
	15:32–16:02	30	3	
	16:10–16:40	30	3	
Вівторок	13:10–13:40	30	4-В	
	13:55–14:31	36	4-Б	
	14:31–15:08	37	3	
	15:08–15:38	30	4-В	
	15:38–16:08	30	4-В	
	16:15–16:53	38	3	
	16:53–17:29	36	4-Б	
17:30–18:00	30	4-В		
Середа	13:10–13:40	30	4-В	
	13:55–14:31	36	4-Б	
	14:31–15:08	37	3	
	15:08–15:44	36	4-Б	
	15:44–16:14	30	4-В	
	16:15–16:53	38	3	

1	2	3	4	5
Четвер	12:20–12:56	36	4-Б	
	12:56–13:26	30	4-В	
	13:55–14:31	36	4-Б	
	14:31–15:01	30	4-В	
	15:01–15:38	37	3	
	15:38–16:16	38	3	
	16:16–16:46	30	4-В	
	16:46–17:16	30	4-В	
П'ятниця	12:20–12:56	36	4-Б	
	12:56–13:32	36	4-Б	
	13:50–14:28	38	3	
	14:30–15:00	30	4-В	
	15:00–15:30	30	4-В	

Примітка:

3 клас: 5 занять × 60 хв = 300 хв

2 учня: 4 заняття × 38 хв;

4 заняття × 37 хв.

4-В клас: 8 занять × 60 хв = 480 хв.

4 учні: 16 занять × 30 хв.

4-Б клас: 6 занять × 60 хв = 360 хв.

2 учні: 10 занять × 36 хв.

Примітка:

½ РСЗТСМ та ½ ФВ.

Склала:

вчитель

_____ П. І. Б.

Погоджено

Заступник директора

з навчально-виховної роботи

«КЗО КСШ “Сузір’я” ДОР»

_____ П. І. Б.

Додаток 2

ПОГОДЖЕНО
Голова ПК КЗО
«КСП «Сузір'я» ДОР»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директор КЗО
«КСП «Сузір'я» ДОР»

РОЗКЛАД
індивідуальних та групових занять із розвитку
слухо-зоро-тактильного сприймання усного мовлення
та формування вимови з учнями 6-Б і 10 класів
КЗО «Криворізька спеціальна школа «Сузір'я» ДОР»
на I семестр 2020–2021 н. р.

Дні тижня	Клас	Час заняття	Тривалість заняття та перерви	Прізвище, ім'я учня	Примітка
1	2	3	4	5	6
Понеділок	6-Б	12:40–13:15	35 хв		Інд. заняття
		13:15–13:50	35 хв		Інд. заняття
		16:30–17:05	35 хв		Інд. заняття
		17:05–17:40	35 хв		Інд. заняття
	10	14:45–15:15	30 хв		Групове заняття /група № 1/
	10	15:15–15:45	30 хв		Групове заняття /група № 2/
	10	15:45–16:15	30 хв		Групове заняття /група № 3/
Вівторок	6-Б	14:45–15:30	45 хв		Групове заняття /група № 1/
	6-Б	17:00–17:35	35 хв		Інд. заняття
	10	15:30–16:00	30 хв		Групове заняття /група № 3/
	10	16:30–17:00	30 хв		Групове заняття /група № 2/
Середа	6-Б	15:15–16:20	35 хв		Інд. заняття
	6-Б	16:30–17:15	45 хв		Групове заняття /група № 2/
	10	14:45–15:15	30 хв		Групове заняття /група № 1/

Примітка:

на 6-Б клас усього 5 занять — 11 учнів;

5 занять \times 60 хв = 300 хв.

Групове заняття: 1 заняття — 45 хв;

I і II групи = 2 заняття \times 45 хв = 90 хв.

Індивідуальні заняття: 1 заняття — 35 хв;

6 учнів \times 35 хв = 210 хв.

На 10 клас усього 3 заняття — 11 учнів

3 заняття \times 60 хв = 180 хв.

Групові заняття: 6 занять — 30 хв;

I, II, III групи = 2 заняття \times 30 хв = 180 хв.

Склала:

вчитель

_____ П. І. Б.

Погоджено

Заступник директора

з навчально-виховної роботи

«КЗО КСШ “Сузір’я” ДОР»

_____ П. І. Б.

Література

1. Баглаєва Н. І. Логіко-математичний розвиток дошкільника / Баглаєва. Н. І. — Київ : Світоч, 2009.
2. Данілавічюте Е. А. (2018). Діти з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Особлива дитина: навчання і виховання, 3(87), 7–18. (Danilovichute, E. A. (2018). Children with special educational needs in an inclusive environment. Special child: education and upbringing, 3(87), 7–18).
3. Кагал А. П. Формування слухового сприймання у дітей з порушенням слуху молодшого дошкільного віку / А. П. Кагал — СУВАГ К. — 2006. — 36–43 с.
4. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. (2019). Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків: Ранок.
5. Кононенко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : науково-методичний посібник / О. Л. Кононенко. — Київ : Світоч, 2009.
6. Концепція білінгвального навчання осіб з порушеннями слуху. [С. Кульбіда, І. Чепчина та ін.]. — Київ : УТОГ, 2011. 53 с.
7. Кульбіда С. В. та ін. (2019). Навчання дітей із порушеннями слуху. Харків : Видавництво «Ранок». (Kulbida S. V. etc. (2019). Teaching children with hearing impairments. Kharkiv : Publishing house «Ranok».

8. Кульбіда С. В. та ін. Навчання дітей із порушеннями слуху. / С. В. Кульбіда та ін. — Харків : Видавництво «Ранок», 2019. — 216 с.
9. Кульбіда С. Українська жестова мова. Енциклопедія освіти / АПНУ; гол. ред. В. Г. Кремень. — Київ : Юрінком інтер, 2008. — С. 928–929.
10. Кульбіда С. В. (2016). Формування жестомовної комунікативної компетенції — від розуміння до застосування. Особлива дитина: навчання і виховання, 1/77, С. 15–29.
11. Науково-методичне забезпечення реалізації концепції Нової української школи та державного стандарту для дітей з особливими освітніми потребами: зб. статей обласного науково-методичного семінару 4 березня 2019 року / упоряд. Н. Г. Гудзенко, С. В. Кульбіда. — Київ: Інтерсервіс, 2019.
12. Романовська О. О. (2020). Зі сторінок педагогічного щоденника. Збірник наукових праць. <https://doi.org/10.36074/18.09.2020.v3.09>
13. Шевченко В. М. Сучасні методи реабілітації дітей з порушеннями слуху. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : наук.-метод. зб.: Вип. 4. Частина 1. / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. — С. 95–102.
14. Guberina, P. Verbotonal method / Guberina P. — Zagreb : SUVAG, 2013. — 503 p.
15. Mark Ross, Diane Brackett, Antonia Maxon (1991). Assessment and Management of Mainstreamed Hearing-impaired Children: Principles and Practices. — 413 p.

Навчальне видання

КУЛЬБИДА Світлана Вікторівна
ЛИТОВЧЕНКО Світлана Віталіївна
ЖУК Валентина Володимирівна
ЛИТВИНОВА Віра Володимирівна

Навчально-методичний посібник
**«УЧНІ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ:
НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТОК»**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Провідний редактор *Ю. Єрмоєнко*
Редактор *О. Ольховська*
Технічний редактор *К. Карліна*

Підписано до друку 01.12.2020 р. Формат 70х100/16.
Папір офсетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 11,70. Обл.-вид. арк. 10,5.
Тираж 17 295 прим. Зам. № 9110-2020

ТОВ Видавництво «Ранок»,
вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5215 від 22.09.2016.
Адреса редакції: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.
E-mail: office@ranok.com.ua. Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

Навчально-методичний посібник
надруковано на папері українського виробництва

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК»,
пров. Сімферопольський, 6, Харків, 61052.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5340 від 15.05.2017.
Тел. +38 (057) 712-20-00. E-mail: sale@triada.kharkov.ua

Учні початкових класів із порушеннями слуху: навчання та розвиток

У посібнику висвітлюються сучасні стандарти супроводу дітей із порушеннями слуху, розкриваються основні концептуальні підходи до оновлення змісту та методики навчання у контексті концепції НУШ. Методичні поради, запропоновані авторами посібника, мають інноваційний характер та ґрунтуються на результатах сучасних наукових розробок та досліджень попередніх років.

Посібник адресовано педагогам спеціальних та інклюзивних закладів освіти, спеціалістам інклюзивно-ресурсних центрів; слухачам курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; батькам учнів із порушеннями слуху.

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Електронні матеріали

